

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Lenka Šínová

Proměny tzv. kamaril v ruských dějinách 18. století

**Transformations on the Camarillas in the Russian
History in the 18 th century**

Praha 2012

vedoucí práce: Doc. PhDr. František Stellner, Ph.D.

Poděkování

Mé nejsrdečnější poděkování za vedení práce, podnětné připomínky, cenné rady a věnovaný čas patří doc. PhDr. Františkovi Stellnerovi, Ph.D. Za podporu a přínosné diskuze o tématu děkuji mému příteli Mgr. Zdeňkovi Vaškovi. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat také mé mamince Bc. Aleně Šínové za povzbuzování, trpělivost a vytvoření zázemí pro tvůrčí činnost.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Žebráku dne 21. 7. 2012

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá proměnami kamaril tří ruských panovníků. Úvod pojednává o pramenech a literatuře k tomuto tématu. V další kapitole jsou definovány pojmy kamarila, favorit, favoritismus a absolutismus. Následující tři kapitoly se věnují jednotlivým panovníkům, jejich nástupu na trůn, klíčovým vládním institucím a hlavně nejdůležitějším členům kamaril. Poslední kapitola se zabývá srovnáním těchto tří režimů. Nejprve se věnuje předpokladům panovnic k vládě. Dále srovnává jejich favority a poté se zaměřuje na nejúspěšnější osobnosti, které se u moci dokázaly udržet během několika režimů, přičemž poskytuje odpověď na otázky, zda měli tito lidé nějaké společné rysy, co bylo důvodem jejich úspěchu, zda se jejich postavení nějakým způsobem proměňovalo, nebo zda bylo konstantní.

Klíčová slova: kamarila, carevna, regent, favorit, cizinci, 18. století, palácové převraty, samoděržaví, Kabinet ministrů, Senát, gardové pluky

Abstract

This diploma thesis deals with camarilla changes of three Russian rulers. Sources and literature of this theme are dealt in the thesis introduction. Camarilla, favourite, favouritism and absolutism are defined in another chapter. Subsequent chapters deal with particular rulers, their accession to the throne, key government institutions and mainly with the most important camarilla members. Last chapter compares the three regimes. Firstly it goes in for qualifications of rulers to rule. Further it compares their favourites and then it focusses at the most successful persons who were able to maintain their position throughout several regimes and gives reply to questions if those people had common features which were reasons for success and if these positions sometimes changed or remained constant.

Key words: camarilla, tzarina, regent, favourite, foreigners, 18th century, palace coups, autocracy, Cabinet of ministers, Senate, Guards

OBSAH

1.0 ÚVOD.....	8
1.1 Prameny a literatura	8
1.1.1 Prameny	10
1.2 Odborná literatura.....	13
2.0 TEORETICKÉ POJEDNÁNÍ.....	18
2.1 Kamarila.....	18
2.2 Favoritismus a favorité.....	19
2.3 Absolutismus.....	20
3.0 ANENSKÁ KAMARILA.....	22
3.1 Nástup Anny Ivanovny na ruský trůn	22
3.2 Hlavní vládní instituce	25
3.3 Carevnin charakter	29
3.4 Kamarila.....	30
3.4.1 Ernst Johann Biron	30
3.4.2 Andrej Ivanovič Ostermann	34
3.4.3 Christoph Burkhard Münnich.....	37
3.4.4 Alexej Michailovič Čerkasskij	39
3.4.5 Pavel Ivanovič Jagužinskij	39
3.4.6 Artemij Petrovič Volynskij.....	41
3.5 Shrnutí.....	42
4.0 VLÁDA IVANA VI.	44
4.1 Jeho výsost, regent ruského impéria, vévoda kuronský, livonský a zemgalský	44
4.2 Velkokněžna a vládkyně	47
4.2.1 Münnichův převrat	48
4.2.2 Charakter Anny Leopoldovny	50
4.2.3 První ministr	50
4.2.4 Návrat Ostermanna	52
4.2.5 Anton Ulrich Brunšvický	53
4.2.6 Favorité.....	55
4.3 Shrnutí.....	55
5.0 ALŽBĚTINSKÁ KAMARILA	57
5.1 Státní převrat	57

5.2 Hlavní vládní instituce	63
5.3 Carevnin charakter	66
5.4 Kamarila	68
5.4.1 Jacques-Joachim Trotti markýz de la Chétardie	69
5.4.2 Jean Armand Lestocq	70
5.4.3 Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin	71
5.4.4 Michail Illarionovič Voroncov	75
5.4.5 Alexej Grigorjevič Razumovskij	76
5.4.6 Petr Ivanovič a Alexandr Ivanovič Šuvalovové	78
5.4.7 Ivan Ivanovič Šuvalov	80
5.5 Shrnutí	82
6.0 SROVNÁNÍ KAMARIL	85
6.1 Panovnice	85
6.2 Kamarily	87
6.2.1 Favorité	88
6.2.2 Nejúspěšnější osobnosti	89
ZÁVĚR	94
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	97
PŘÍLOHY	104

1.0 ÚVOD

Tato diplomová práce se zaměřuje na proměny kamaril ruských panovníků, kteří vládli v letech 1730 – 1762. V roce 1730 se stala carevnou Anna Ivanovna a vládla ruskému impériu celých deset let. Po její smrti nastoupil na trůn syn její neteře Ivan VI. Protože byl nezletilý, vládl za něj jako regent kuronský vévoda Ernst Johann Biron a po jeho svržení matka Anna Leopoldovna. Ani ta se však u moci neudržela příliš dlouho. V roce 1741 došlo k dalšímu státnímu převratu a vlády se chopila dcera Petra I. Alžběta Petrovna. Nevzdala se jí až do své smrti v roce 1762.

Období vlády těchto tří panovníků bývá považováno za dobu nestability, úpadku, soupeření o moc a odklonu od petrovského reformního kurzu, a proto mu nikdy nebyla věnována velká pozornost. V 19. století se touto dobou zabýval např. V. O. Klučevskij nebo S. M. Solovjov. V Sovětském svazu pak bylo studium tohoto období nežádoucí, protože bylo považováno za dobu, kdy mezi sebou soupeřily různé skupiny svržené třídy. Tento pohled se mění až v posledních letech, zejména díky pečlivé práci současných ruských historiků. Vznikají monografie tří výše zmíněných panovníků i některých členů jejich kamaril. Poprvé se tak toto období dostává do centra pozornosti širší veřejnosti. V českém prostředí ale toto téma dosud nebylo relevantně zpracováno.

Cílem této diplomové práce je srovnání kamaril Anny Ivanovny, Ernsta Johanna Birona, Anny Leopoldovny a Alžběty Petrovny. I když byly režimy těchto vládců odlišné, najdeme osobnosti, které se dokázaly udržet u moci za vlády hned několika z nich. Proto se pokusím nalézt odpověď na otázku, proč se to některým lidem podařilo. Zajímá mě, zda měli nějaké společné rysy, které by je předurčovaly k úspěchu. Také se pokusím zjistit, zda se jejich postavení nějakým způsobem proměňovalo nebo zda bylo konstantní.

1.1 Prameny a literatura

Tato práce byla vytvořena na základě materiálů ruské, anglické, německé a slovenské provenience, které jsou k dispozici ve Slovanské knihovně v Praze, v Národní knihovně v Praze a v Bayerische Staatsbibliothek v Mnichově. Většina anglicky a německy psaných knih a článků z 19. století je dostupná v elektronické podobě na internetu (např. na www.archiv.org nebo www.books.google.cz). Anglicky psané články z 20. století jsem získala z elektronických databází JSTOR a EBSCO.

Při psaní diplomové práce jsem hojně užívala paměti významných osobností.¹ Tento pramen však vyžaduje speciální přístup, neboť se jedná o záznamy minulých událostí, v nichž jejich autoři sehráli určitou, aktivní či pasivní, roli a jsou tedy psány cíleně pro vytvoření vlastního obrazu nebo zachycení jedinečných zkušeností autora. Stejně jako u většiny ostatních pramenů má využití pamětí své výhody i nevýhody.

Hlavní výhodou pamětí je, že nám mohou poskytnout informace, které bychom se jinde nedozvěděli. Autoři často věnují pozornost i zdánlivě nedůležitým detailům a podrobnostem, které nám však mohou mnohé prozradit. Memoáristé také často vysvětlují své kroky, snaží se zdůvodnit své postoje, což nám může pomoci pochopit podstatu některých událostí, která by nám jinak mohla uniknout. Autoři pamětí většinou vzpomínají na doby dávno minulé, takže mohou zachytit celý vývoj událostí. Další výhodou je, že řada informací, obsažená v pamětech, se dá rovněž poměrně snadno ověřit. Zjistíme tak, zda jsou svědectví autora pamětí spolehlivá a můžeme na ně odkazovat nebo zda je nutné konfrontovat je s dalšími prameny.² Nejvěrohodnější bývají paměti osob, které byly politickému dění velice blízko, ale zároveň se na něm přímo nepodílely.

Paměti jsou výborné především pro popis a pochopení atmosféry dané doby, pro dokreslení detailů, pro upozornění na mnohdy skryté stránky historických dějů nebo pro porovnávání jedněch názorů s druhými.³

Nyní se zaměříme na nevýhody tohoto pramene. Základním problémem použití pamětí je skutečnost, že jsou vždy subjektivní. Autor pamětí popisuje svět tak, jak ho vnímá on sám. Upřednostňuje jevy a události, které mají na jeho život největší vliv, a není pro něj důležité, zda je toto dění také celospolečensky významné. Tak například sedláci ve svých pamětech často popisují i počasí nebo přírodní jevy a věnují jim mnohdy větší pozornost než politickým událostem, neboť to, co se dělo ve vzdálených místech země, pro ně nemělo tak velký význam jako dění bezprostředně související s jejich živobytím.⁴ Dalším problémem je skutečnost, že někteří autoři pamětí záměrně nepopisují události tak, jak se ve skutečnosti staly, ale upravují si minulost tak, aby vyhovovala jejich tvrzením. Takové paměti nejčastěji píší politicky poražení státníci nebo neúspěšní vojevůdci, takže je nutné k nim přistupovat s větší obezřetností, neboť se nám snadno může stát, že se necháme svést na scestí.⁵ Úskalí způsobují také paměti potomků kontroverzních osob. Většina z nich se nějakým způsobem

¹ Paměti (memoáry) bývají definovány jako „žánr věcné literatury založený na vzpomínkách zvláště z vlastního autorova života, svědectví pamětníka minulých událostí“. OTTOVA všeobecná encyklopedie, 187.

² JAKUBEC, Paměti a vzpomínky, 72; KUSÝ, Memoáre jako žánr, 402.

³ SEKYRKOVÁ, Úvod, 8; RANDÁK, Životní světy, paměti, 79; ŠEDIVÝ, Kouzlo i záludnosti vzpomínek, 94 – 96.

⁴ RANDÁK, Životní světy, paměti, 81 – 82.

⁵ JAKUBEC, Paměti a vzpomínky, 73; BAGIN, Pokus o charakteristiku memoárové literatury, 176.

snaží vyrovnat s činy svých rodičů a často přitom sahá k osvědčené metodě úpravy historických faktů k obrazu svému. Dalším problémem, na který si při používání memoárů musíme dát pozor, je skutečnost, že většina pamětí vzniká s větším časovým odstupem. Paměť je problematická, a pokud si lidé na něco nepamatují, mají tendenci si to vymyslet.

I když má užívání pamětí jako historického pramene určitá úskalí a nevýhody mírně převažují nad výhodami, domnívám se, že jejich použití může být cenné, neboť nám mohou poskytnout informace, které jinde nenajdeme, a někdy nám dokonce umožní podívat se na svět v jiném úhlu pohledu. K pamětem je však potřeba přistupovat maximálně obezřetně, všechna fakta ověřovat a kriticky posuzovat.

1.1.1 Prameny

Jedním z nejdůležitějších pramenů, který jsem při psaní diplomové práce použila, byla ruská edice „*Sbornik imperatorskago russkago istoričeskago obščestva*“, kterou tvoří 132 dílů. Pracovala jsem zejména se svazky, které obsahují diplomatické dokumenty vztahující se k historii Ruska v 18. století, zprávy anglických a francouzských vyslanců, dopisy členů kamaril, protokoly a ukazy Nejvyšší tajné rady nebo dokumenty Kabinetu ministrů carevny Anny Ivanovny. Diplomaté se podrobně rozepisovali nejen o ruské vnitřní i zahraniční politice, ale informovali své panovníky také o vzájemných vztazích mezi ruskými ministry, jejich názorech na danou zemi a dokonce i o událostech méně podstatných jako byly např. dvorní slavnosti nebo přírodní katastrofy. Dokumenty Kabinetu ministrů obsahují instrukce určené dalším vládním institucím, zákony vydávané tímto úřadem, odpovědi na dopisy a žádosti dvořanů nebo informace o povyšování šlechticů. V dobách válek převažují dokumenty vojenského charakteru.

Klíčový význam pro mou práci měly paměti nejruznějších osobností mnou popisovaného období. První sepsal své vzpomínky plukovník Christoph Hermann von Manstein, který byl pobočníkem polního maršála Münnicha, takže velmi dobře znal všechny členy kamaril Anny Ivanovny a Anny Leopoldovny. Své paměti nazval „*Zapiski Manštejna o Rossii: 1727 – 1744*“ a psal je francouzsky.⁶ Zabývá se v nich fungováním státních institucí, hodnotí charakterové vlastnosti nejmocnějších osobností a neopomíjí ani důležité zahraniční záležitosti jako např. úmrtí evropských panovníků nebo nově uzavřené spojenecké smlouvy. Protože byl voják, věnuje se velmi podrobně také vojenským tažením. Vzhledem k jeho osobní účasti v některých záležitostech však nelze všechna jeho tvrzení považovat za stoprocentně pravdivá. Přesto patří k těm objektivnějším.

⁶ MANSTEIN, *Zapiski*, 4.

Kuronský vévoda a regent ruského impéria Ernst Johann Biron vytvořil dokonce dvě verze svých německy psaných pamětí. Sepisoval je v době, kdy žil ve vyhnanství v Jaroslavli. První verze, nesoucí název „*Neizdannij tekst zapiski, predstavlennoj imperatrice Jelizavete Petrovne byvšim gercogom Ernestom – Iogannom Bironom*“, byla určena vládnoucí carevně a Biron se v ní snažil vysvětlit a omluvit své chování. Cílovou skupinou druhé verze, nazvané „*Sobstvennoručnaja Zapiska Ernesta Ioanna, Gercoga Kurljandskago (bolee izvestnago pod imenem Birona) o smutnoj epoche jeho žizni*“, byl širší okruh veřejnosti, které se kuronský vévoda chtěl představit v tom nejlepším světle. Některé části obou verzí jsou téměř totožné, jiné se od sebe naopak podstatně liší. V obou verzích Biron seznamuje čtenáře s událostmi, které z něj učinily regenta, a podrobně popisuje také poslední dny carevnina života. Ve druhé verzi informuje rovněž o své cestě do vyhnanství. K Bironovým pamětím nelze přistupovat jako k stoprocentně věrohodnému pramenu. Jejich cílem bylo udělat dojem na carevnu či potomky, takže autor záměrně některé informace zamlčel nebo zkreslil.

Další paměti, které jsem při psaní diplomové práce použila, byly paměti hraběte Burkharda Christopha Münnicha nazvané „*Zapiski feldmaršala grafa Minicha*“. Poprvé vyšly v roce 1774 v Kodani a byly psány francouzsky. Informují o Rusku v období od Petra I. do Petra III.⁷ B. Ch. Münnich působil v armádě, takže není příliš překvapivé, že se primárně zaměřuje na popis vojenských záležitostí. Velmi podrobně se věnuje také událostem posledních dnů života carevny Anny Ivanovny. Münnich však evidentně přeceňuje svůj význam, snaží se své protivníky vykreslit v nejhorších barvách a záměrně neuvádí některé informace.⁸ Cílem polního maršála však nebylo vytvořit osobní paměti, ale představit návrh vládní reformy doprovázený historickým ospravedlněním.⁹

Další paměti, se kterými jsem pracovala, nesou název „*Rossija i russkij dvor v pervoj polovine XVIII veka: Zapiski i zamečanija gr. Ernsta Minicha*“. Jejich autor, hrabě Ernst Johann Münnich, syn polního maršála Münnicha, je sepsal v 50. letech 18. století, kdy žil ve vyhnanství ve Vologdě.¹⁰ Velmi podrobně popisuje dvůr carevny Anny Ivanovny a ještě podrobněji se věnuje období „vlády“ Anny Leopoldovny. E. J. Münnich byl totiž jejím komořím a patřil mezi lidi, kterým velkokněžna důvěřovala, takže měl informace o všech důležitějších událostech. I když se Münnich snaží obhajovat svého otce a při popisu Anny Leopoldovny je až moc nekritický, některé pasáže jeho pamětí mají objektivní výpovědní hodnotu.

⁷ MÜNNICH, Zapiski, VII.

⁸ Např. se ve svých pamětech vůbec nezmiňuje, že se aktivně podílel na Bironově jmenování regentem.

⁹ RANSEL, The „Memoirs“, 843.

¹⁰ MÜNNICH, Rossija, IV.

Jako cenný zdroj informací mi posloužil rovněž pramen „*Imperija posle Petra*“, který je sestaven z pamětí tří ruských osobností – knížete Jakova Petroviče Šachovského, Vasilije Alexandroviče Naščokina a Ivana Ivanoviče Neplujeva.¹¹ J. P. Šachovskoj popisuje dvory careven Anny Ivanovny a Alžběty Petrovny, věnuje se palácovým převratům v roce 1740 a 1741, informuje o fungování státních institucí a neopomíjí ani události rusko-turecké nebo sedmileté války. V. A. Naščokin popisuje období od počátku 20. do konce 50. let 18. století. Soustředí se zejména na život dvora a armádu a zabývá se také státním aparátem. Přílohu jeho vzpomínek tvoří úryvky z novin *Sankt-Peterburgskije vedomosti*, které informují o dění v Rusku i v zahraničí. I. I. Nepljuev přináší unikátní podrobnosti ze života ruských obyvatel žijících v Benátkách a Španělsku, zmiňuje se o setkáních s Petrem I. v roce 1721 a detailně líčí své všestranné působení v Konstantinopoli, v Orenburské oblasti a v Petrohradě.¹²

Další paměti, ze kterých jsem čerpala informace, byly paměti ruské carevny Kateřiny II. Pracovala jsem jak s ruským překladem nazvaným „*Zapiski imperatricy Jekateriny Vtoroj*“, tak s českým překladem, který nese název „*Paměti carevny Kateřiny II.*“. Budoucí panovnice se podrobně rozepisuje o životě u ruského dvora za vlády Alžběty Petrovny. Její paměti obsahují také popisy charakterů členů alžbětinské komory, přičemž celkem objektivně hodnotí i osoby, které jí nebyly zrovna sympatické.

Důležitý zdroj informací pro mě představovaly také zprávy zahraničních diplomatů působících u ruského dvora. Vyslanci se podrobně rozepisovali o kurzu ruské zahraniční politiky, nově vydaných zákonech, vzájemných vztazích nejmocnějších osob, problémech, které musel ruský panovník řešit a v neposlední řadě také o tom, jak se jim daří hájit zájmy jejich státu. Zprávy anglických a francouzských diplomatů z let 1725 – 1783 byly vydány v knižní podobě pod názvem „*Russkij dvor sto let tomu nazad*“. Jedná se v podstatě o výtah z depeší vyslanců, který je někdy doplněn vysvětlujícími pasážemi.

Velmi pozoruhodným pramenem jsou dopisy manželky anglického vyslance Lady Rondeau. Soubor celkem 37 dopisů vyšel v roce 1836 a dostal název „*Pisma ledi Rondo ženy anglijskago rezidenta pri ruskom dvore v carostvovanije imperatricy Anny Ivanovny*“. Dopisy jsou adresovány přítelkyni pisatelky, která se v nich zmiňovala o věcech, které jí

¹¹ Jakov Petrovič Šachovskoj (1705 – 1777) – v roce 1720 vstoupil do Semjonovského gardového pluku. Ve 30. letech 18. století sloužil pod svým strýcem, který byl guvernérem Maloruska. V době Bironova regentství vykonával funkci šéfa policie. Anna Leopoldovna ho jmenovala senátorem a Alžběta Petrovna hlavním prokurátorem Synodu. Za vlády Kateřiny II. působil opět jako senátor.

Vasilij Alexandrovič Naščokin (1707 – 1759) – generál-poručík a major Izmajlovského gardového pluku.

Ivan Ivanovič Nepljuev (1693 – 1773) – v letech 1721 – 1734 působil jako ruský rezident v Konstantinopoli. V roce 1739 se podílel na uzavření bělehradského míru s Turky. Po nástupu Alžběty Petrovny byl krátce vězněn, poté ho carevna propustila a jmenovala místodržícím Orenburska. V roce 1760 se stal senátorem. Těšil se velké důvěře carevny Kateřiny II.

¹² IMPERIJA posle Petra, 7.

připadaly zajímavé nebo pro ni byly nějakým způsobem důležité. Dozvídáme se z nich např. o ruských zvycích, slavnostech, které probíhaly u dvora nebo o osobách, které tvořily kamarilu carevny Anny Ivanovny. Dopisy mají velký význam právě proto, že se věnují věcem zdánlivě méně podstatným, a tudíž zachycují informace, které jinde jen těžko nalezneme.

Dále jsem při psaní diplomové práce čerpala z depeší francouzské vyslance markýze de la Chétardie, které byly vydány knižně pod názvem „*Markiz de-la-Šetardi v Rossii 1740 – 1742 godov*“. Vyslanec posílal do Francie rozsáhlé zprávy, ve kterých barvitě líčil dění u ruského dvora. Velmi rád však přeháněl, zveličoval své schopnosti a zásluhy a některé informace překrucoval. Takovým příkladem je např. depeše z 24. listopadu 1741, tedy ze dne, kdy Alžběta Petrovna provedla státní převrat. Markýz de la Chétardie líčí v této zprávě, že princezna Alžběta má šanci chopit se moci pouze tehdy, pokud se Švédům na jaře 1742 podaří úspěšně zaútočit na Petrohrad a pokud se bude řídit markýzovými radami. Čtenář získá pocit, že vyslanec byl hlavním organizátorem všeho. V depeši z následujícího dne radostně informuje o proběhlých změnách a svou neúčast v převratu omlouvá tím, že Alžběta Petrovna musela jednat rychle, protože za ní přišli gardisté a žádali, aby se ujala trůnu. Kdyby to odmítla, ztratila by jejich podporu, což si nemohla dovolit.¹³

Některé prameny, zejména korespondenci, jsem čerpala z historicko-literárního časopisu *Russkij archiv*. Toto periodikum vycházelo v letech 1863 – 1917 v Moskvě vždy jednou měsíčně a obsahovalo dosud nevydané paměti, korespondenci, literárně-umělecké materiály nebo nejrůznější úřední dokumenty. V pozdějších dobách se v něm objevovaly také články o významných osobnostech ruských dějin. Redaktorem časopisu byl po dlouhou dobu historik a literární vědec Pjotr Ivanovič Bartenev.

1.2 Odborná literatura

V knihách ruských autorů se čas od času objevují úplně totožné pasáže, přičemž chybí odkazy na literaturu nebo jsou nedostatečné, takže je velmi složité poznat, zda opisuje jeden historik od druhého nebo zda citují tentýž pramen.

Mezi nejdůležitější knihy, které jsem při psaní diplomové práce použila, patří díla ruského historika a zřejmě současného největšího odborníka na dějiny Ruska v 18. století Jevgenije Viktoroviče Anisimova.¹⁴ Ve třetí kapitole věnované anenské kamarile jsem čerpala z Anisimovy knihy „*Anna Ioannovna*“. Autor se v ní snaží objektivně zhodnotit vládu této carevny, srozumitelně popsat její životní osudy a rozptýlit početné mýty kolující o tomto

¹³ PEKARSKIJ, Markiz, 388 – 395.

¹⁴ Jevgenij Viktorovič Anisimov (* 1947) – historik, spisovatel a hlavní vědecký pracovník Sankt-Petersburgského institutu historie RAN.

období.¹⁵ Při psaní čtvrté kapitoly jsem se inspirovala knihou „*Ivan VI Antonovič*“, ve které se autor věnuje smutnému životnímu osudu tohoto cara i jeho rodiny. Ivan byl v době nástupu na trůn teprve dvouměsíčním dítětem, takže první kapitoly knihy pojednávají spíše o Rusku v jeho době než o něm samotném.¹⁶ V páté kapitole věnované alžbětinské kamarile jsem čerpala zejména z knihy „*Jelizaveta Petrovna*“, která je prvním ruským životopisem této panovnice.¹⁷ V knize „*Dyba i knut: političeskij sysk i russkoe obščestvo v XVIII veke*“ se J. V. Anisimov zabývá státními institucemi, které měly za úkol sledovat politicky nepohodlné osoby. Autor sleduje, jak tyto úřady vznikaly a snaží se objasnit roli jejich vedoucích činitelů.¹⁸ Kniha „*Rossija bez Petra. 1725 – 1740*“ se zaměřuje na období palácových převratů a navazuje na knihu „*Vremja petrovskich reform*“.¹⁹ Zatím posledním literárním počinem J. V. Anisimova se stala kniha „*Imperatorskaja Rossija*“, která se věnuje dějinám ruské říše v období od nástupu Petra Velikého do popravy Mikuláše II. a jeho rodiny. Všechna díla tohoto autora představují seriózní historické práce založené na prostudování velkého množství pramenů a literatury.

Dalším významným ruským historikem, který se věnuje dějinám Ruska v 18. století, je Nikolaj Ivanovič Pavlenko.²⁰ Z jeho pera vzešlo mnoho děl, přičemž za jedno z nejpovedenějších považuji knihu nazvanou „*Anna Ioannovna: nemcy pri dvore*“. N. I. Pavlenko se v ní zabývá desetiletým obdobím vlády carevny Anny Ivanovny a popisuje ho skrze biografie hlavních činitelů této epochy – Birona, Ostermanna, Münnicha, Volynského a dalších. Při psaní čerpal autor z mnoha archivních materiálů, přičemž některé z nich nebyly do té doby nikým jiným použity.²¹ V knize „*Jelizaveta Petrovna: v krugu muz i favoritov*“ se N. I. Pavlenko pokusil objektivně zhodnotit tuto panovnici, vysvětlit její postup v určitých situacích a „*doplnit její portrét črtami, které nejen historici ale někdy i její současníci považovali za nepodstatné*“.²² Dalším dílem N. I. Pavlenka, se kterým jsem pracovala, je kniha „*Strasti u trona*“, která se zabývá politickou historií Ruska v období od smrti Petra Velikého do nástupu Kateřiny II. Pasáže pojednávající o letech 1730 – 1762 se dosti podobají některým kapitolám z výše zmiňovaných knih.²³

¹⁵ ANISIMOV, Anna, 363.

¹⁶ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 351.

¹⁷ ANISIMOV, Jelizaveta, 427

¹⁸ ANISIMOV, Dyba, 4.

¹⁹ ANISIMOV, Rossija, 4.

²⁰ Nikolaj Ivanovič Pavlenko (* 1916) – historik a člen Svazu spisovatelů.

²¹ PAVLENKO, Anna, 382.

²² PAVLENKO, Jelizaveta, 315.

²³ PAVLENKO, Strasti, 2.

Velmi přínosnou shledávám také knihu „*Biron*“ od známého ruského historika Igora Vladimiroviče Kurukina.²⁴ Autor se na základě studia pramenů pokouší čtenáři poskytnout objektivní obraz života kuronského vévody Ernsta Johanna Birona a nepřejímat předsudky jeho současníků a některých starších historiků. Kromě toho se snaží nalézt odpovědi na otázky, zda se zvýšil počet cizinců žijících v Rusku v době vlády Anny Ivanovny, jakou roli hrál Biron v anenské kamarile a v čem spočívala jeho role favorita carevny.²⁵ Domnívám se, že se mu to úspěšně podařilo. Ve své další knize nazvané „*Epocha dvorskich bur: Očerki političeskoj istorii poslepetrovskoj Rossii*“ se I. V. Kurukin soustředí na palácové převraty, které probíhaly v letech 1725 – 1762, přičemž zajímá ho hlavně jejich vznik, formy a vývoj. Ze zřetele nepouští ani osudy hlavních aktérů převratů. V příloze této práce může čtenář najít soupis vedoucích ústředních institucí ruského impéria a guvernérů v letech 1720 – 1770.²⁶ Kromě těchto dvou knih jsem při psaní použila ještě několik článků od I. V. Kurukina – např. „*Dvorcovyj perevorot 1741 goda: pričiny, technologija, uroki*“ nebo „*Iz istorii skladyvanija režima ,Bironovščina*“.

Při psaní diplomové práce jsem čerpala také z knihy „*Inozemcy pri gosudarevom dvore*“ od Lva Michailoviče Anisova. Tato kniha je rozdělena na tři části. První nese název *Otec a syn* a věnuje se vztahu Petra I. a jeho syna Alexeje. Druhá pojmenovaná *Vnuk cara* pojednává o vládě Petra II. Třetí část nazvaná *Boj o trůn* se zabývá obdobím 1730 – 1741. Autor hojně čerpal z pramenů, ale přebíral některé nejisté údaje jako stoprocentně věrohodné fakty.

Cenné informace mi poskytla též kniha „*Rossijskij generalissimus gercog Anton Ulrich*“, která je dílem Leonida Levina. Jak už název napovídá, pojednává o Antonu Ulrichovi Brunšvickém, otci cara Ivana VI. První kapitola se zabývá dějinami Ruska po smrti Petra I. Pak už následuje popis dětství prince, jeho příjezd do Petrohradu, sňatek s neteří carevny, krátké období vlády Ivana VI. a dlouhý život v různých vězeních. Kromě princova životního osudu se autor věnuje také životním osudům jeho manželky Anny Leopoldovny a jejich pěti dětí. Při psaní knihy využíval autor dokumenty, které se nachází v ruských, německých a dánských archivech. Většina z nich nebyla nikdy publikována, protože byly dlouhou dobu nepřístupné.²⁷

Velmi přínosným pro mě byl také článek „*Jelizaveta Petrovna*“ od ruského historika Viktora Petroviče Naumova. Autor v článku výborně vysvětluje fungování alžbětinských státních institucí. Nikde jinde není tak srozumitelně a podrobně popsáno.

²⁴ Igor Vladimirovič Kurukin (* 1953) – historik působící na Ruské státní humanitní univerzitě v Moskvě.

²⁵ KURUKIN, Biron, 427.

²⁶ KURUKIN, Epocha, 6.

²⁷ LEVIN, Rossijskij generalissimus, 9.

Ze starších prací jsem použila např. knihu „*Imperatrix Anna Ivanovna i jeja carstvovanije*“ od historika Mykoly Kostomarov.²⁸ Autor čerpal informace z pramenů, zejména z pamětí současníků Anny Ivanovny, ale bohužel je někdy nekriticky přejímal, takže se v jeho práci vyskytují chyby a nepřesnosti.

Dalším významným dílem, se kterým jsem pracovala, byla kniha polského historika Kazimierza Waliszewského,²⁹ která nese název „*Carstvo ženštin – Jekaterina I., Anna, Jelizaveta*“. Pojmenování knihy však úplně nekoresponduje s jejím obsahem. Dílo tvoří tři části. První část nazvaná *Žena a vnuk* pojednává o vládě Kateřiny I. a Petra II. Druhá část nese název *Anna I.* a věnuje se vládě Anny Ivanovny. Ve třetí části pojmenované *Dvě vlády* se autor zabývá obdobím Bironova regentství, „vládou“ Anny Leopoldovny a Alžbětiným převratem. Vzhledem ke skutečnosti, že dílo vzniklo před více než sto lety, jsou některé teze v něm uvedené již překonané. Přesto však představuje solidní práci, kterou může i současný historik využít.

Velmi přínosná pro mě byla také syntéza ruského historika Sergeje Michajloviče Solovjova³⁰ „*Istorija Rossii s drevnejšich vremen*“. S. M. Solovjov jako první zpracoval období let 1725 – 1762.³¹ Ve svém monumentálním díle se pokusil poskytnout komplexní obraz ruské monarchie. I po více než 150 letech mají jeho knihy co nabídnout. Nesouhlasím ale s jeho přílišnou kritikou Němců působících u dvora Anny Ivanovny a Anny Leopoldovny. Nelze na ně svalovat všechny neúspěchy těchto režimů. V každém svazku Solovjova díla se také nachází přílohy – např. úryvky z dopisů významných osobností nebo dokumenty různých státních institucí.

Z anglosaské produkce jsem využila např. knihu „*A Forgotten Empress: Anna Ivanovna and her Era, 1730 – 1740*“ od americké historičky Miny Curtiss. Autorka zastává všeobecně tradovaný pohled na ruské dějiny 18. století a s některými jejími názory nelze souhlasit.

Mezi kvalitnější anglicky psané práce o ruských dějinách 18. století lze bezpochyby zařadit dílo Phillipa Longwortha nazvané „*The Three Empresses: Catherine I, Anne and Elizabeth of Russia*“, které se věnuje vládám těchto tří careven. Autor používal při psaní také ruské prameny a literaturu, takže jeho kniha neobsahuje příliš nepřesností.

²⁸ Mykola (Nikolaj Ivanovič) Kostomarov (1817 – 1885) – historik, publicista, básník a přítel a spolubojovník Tarase Ševčenka.

²⁹ Kazimierz Waliszewski (Kasimir Feliksovič Vališevskij) (1849 – 1935) – historik, právník, spisovatel a publicista.

³⁰ Sergej Michajlovič Solovjov (1820 – 1879) – historik, rektor Moskevské univerzity (1871 – 1877) a tajný rada.

³¹ KURUKIN, Biron, 19.

Vládě Alžběty Petrovny se věnuje též kniha „*The Daughter of Peter the Great*“ od britského historika Roberta Nisbeta Baina.³² Z jeho díla je cítit protifrancouzská orientace. Velmi kritizován je zejména francouzský vyslanec markýz de la Chétardie. Všechny neúspěchy Alžběty Petrovny jsou svalovány na něj. Bain při psaní používal také ruské prameny, takže jeho kniha obsahuje přesné informace.

Za velmi přínosný považuji článek amerického historika Alexandra Lipského³³ nazvaný „*A Re-Examination of the ‚Dark Era‘ of Anna Ioannovna*“. Autor v něm na základě pramenů velmi zdařile vyvrací některé mýty o tomto období a popisuje fungování hlavních státních institucí.

Z německé produkce jsem při psaní diplomové práce využila knihu „*Heinrich Graf Ostermann von Bochum nach St. Petersburg 1687 bis 1747*“, jejímž autorem je Harm Klueting.³⁴ Autor poskytuje čtenáři kvalitní Ostermannův životopis, ale někdy odbíhá od tématu. Podrobněji se rozepisuje např. o rakousko-tureckých vztazích nebo o rodině prince Antona Ulricha Brunšvického.

Dále jsem čerpala z rozsáhlého článku „*Der russische Hof unter Kaiserin Elisabeth*“ od Ernta Hermanna. Autor v něm podrobně rozebírá fungování dvora carevny Alžběty Petrovny a neopomíjí ani nejdůležitější členy její komory. Hojně cituje depeše saského vyslance Pezolda, ale používá i prameny ruské provenience.

Cenné informace mi poskytl též článek Konrada Bittnera³⁵ „*Beiträge zur Geschichte des Lebens und Wirkens Heinrich Johann Friedrich Ostermanns*“. Autor nepodává Ostermannův ucelený životopis, ale zaměřuje se jen na některé události z jeho života, jež detailně rozebírá – např. období studií nebo Ostermannovu zahraniční politiku. Do textu jsou vloženy i celé texty dopisů, většinou ve francouzštině.

Jedinou českou odbornou prací, která pojednává o tomto tématu, je kniha „*Rusko a střední Evropa v 18. století*“ od historika Františka Stellnera. Autor prostudoval velké množství pramenů a literatury zejména ruské, německé a anglické provenience. Velmi zdařile zanalyzoval moc jednotlivých osobností v komorách, přičemž zvláštní pozornost věnoval Středoevropanům, kterým se podařilo obsadit nejvyšší vládní posty.

³² Robert Nisbet Bain (1854 – 1909) – historik a ligvista.

³³ Alexander Lipski (1919 – 2009) – historik a spisovatel.

³⁴ Harm Klueting (* 1949) – historik, teolog, univerzitní profesor a římskokatolický kněz.

³⁵ Konrad Bittner (1890 – 1967) – filolog a literární historik.

2.0 TEORETICKÉ POJEDNÁNÍ

V této kapitole nejprve vysvětlím pojem kamarila. Poté se zaměřím na favority a jejich postavení v kamarilách ruských panovníků. Nakonec se budu zabývat absolutismem a pokusím se vysvětlit rozdíl mezi ruským samoděržavím a neomezenou panovnickou mocí v západoevropských monarchiích.

2.1 Kamarila

Pojem kamarila se vyvinul ze španělského slova *camara*, které se používalo pro označení soukromého kabinetu panovníka. Kamarilu lze tedy definovat jako skupinu dvořanů nebo favoritů, kteří obklopují vládce.³⁶ Tito lidé často ani nemusí zastávat žádnou státní funkci a přesto je jejich vliv ohromný. Trefně to vystihl Karel Havlíček Borovský:

Jako u všech potentátů
tak i v Rusku byla
mocnější než ministerstvo
dvorní kamarila.³⁷

Poprvé byl termín kamarila použit pro označení nejbližších spolupracovníků španělského krále Ferdinanda VII., který vládl v letech 1814 – 1833. Teprve postupně se začal používat i pro označení starších režimů v odborné terminologii historiografie a dalších oborů. V dnešní politologii se výraz kamarila objevuje především ve španělsky mluvících oblastech. Často se jím označují např. některé struktury mexického politického systému.³⁸ Také v českém prostředí není pojem neznámý. Pevně zde zakotvil již v 19. století, o čemž svědčí i výše zmíněný Havlíčkův verš. Kdyby totiž slovo kamarila nebylo ve společnosti všeobecně známé, nemohl by ho básník použít.

Podíváme-li se na kamarily ruských panovníků vládnoucích v první polovině 18. století, zjistíme, že v nich lidé, kteří nezastávali vyšší státní úřady, tvoří menšinu. Do této menšiny pak patří hlavně favorité, kteří ovlivňovali dění ze zákulisí buď skrze své přívržence, jimž zajistili lukrativní místa ve státní správě, nebo přímo skrze monarchu.

³⁶ UNIVERSUM, 469.

³⁷ HAVLÍČEK BOROVSKÝ, Karel, Křest sv. Vladimíra. Legenda z historie ruské, zpěv VIII., 57.

³⁸ COERVER – PASZTOR – BUFFINGTON, Mexico: an encyclopedia of contemporary culture and history, 206.

2.2 Favoritismus a favorité

Favoritismus je sociokulturní jev vyskytující se u evropských královských a knížecích dvorů zejména v období absolutismu. Tímto termínem se označuje takový stav, kdy favorit či skupina favoritů na sebe strhne značnou (někdy dokonce veškerou) moc a vládne místo panovníka.

Termín favorit vznikl z italského slova favor, což znamená přízeň. Favorit tedy označuje oblíbence a důvěrného společníka panovníka či jiné významné osobnosti, která mu prokazuje mimořádné pocty. Mezi panovníkem a favoritem nemusí být nutně intimní vztah. Jako příklad nám může posloužit vévoda z Buckinghamu, který byl favoritem Jakuba I. Stuarta i jeho syna Karla I. Zatímco s prvně jmenovaným s největší pravděpodobností udržoval homosexuální poměr, s jeho nástupcem žádný intimní kontakt neměl. Panovník a favorit dokonce nemuseli být ani blízcí přátelé. Někdy si panovníci vybírali jako své favority jedince, kteří jim sice nebyli sympatičtí, ale které považovali za natolik schopné, že se bez nich nedokázali obejít.³⁹

Rozlišujeme několik typů favoritů:

- 1) osobní favorit,
- 2) politický favorit,
- 3) favorit-ministr.

Jedna osoba v sobě může spojovat několik typů najednou.⁴⁰

Favorité se po boku vládců objevovali už od nejstarších dob a nevymizeli ani dnes. Největšího rozmachu dosáhl favoritismus ve Španělsku v 16. a 17. století. V 17. a 18. století pak představoval zcela běžný jev. Funkce favorita byla často považována za veřejnou instituci a nebyla vnímána jako něco nepřístojného. Favoritismus představoval pozoruhodný a lákavý způsob jak získat moc, bohatství či slávu. Ve Francii byl královským milenkám dokonce udělován titul „oficiální favoritka“. Žena, která se mohla honosit tímto označením, se od ostatních milenek lišila tím, že měla velký vliv na krále. Jako příklad si uveďme markýzu de Pompadour, milenkou francouzského krále Ludvíka XV., která hojně zasahovala do politiky, určovala, kdo se stane ministrem nebo získá jinou významnou hodnost, a kdo svou pozici ztratí.⁴¹

Jaká byla situace v Rusku? Všichni ruští panovníci vládoucí v 18. století měli svého favorita. Zatímco většina ostatních členů kamarily se do ní dostala kvůli schopnostem, favorité často nemuseli oplývat žádnými zázračnými kvalitami. Stačilo, že byli panovníkovi sympatičtí. Mezi favority ruských vládců převažovali muži. Všechny ruské panovnice pak

³⁹ KURUKIN, Biron, 100.

⁴⁰ ELLIOT – BROCKLISS, The World of the favourite, 14.

⁴¹ KURUKIN, Biron, 102; ELLIOT – BROCKLISS, The World of the favourite, 5; ANISIMOV, Jelizaveta, 221.

udržovaly se svými favority milostný poměr. Favorité často intrikovali a využívali slabin panovníků, aby dosáhli úspěchu nebo aby si své postavení udrželi.

2.3 Absolutismus

Termín absolutismus pochází z latinského slova absolutus, což znamená samostatný či nezávislý. Jedná se o druh monarchistické vlády, v níž se veškerá moc (zákonodárná, výkonná, soudní) nachází v rukách panovníka, který ji deleguje na na něm závislé úředníky. Autorem termínu je německý pozitivistický historik Leopold von Ranke.⁴²

Vleklá krize evropské ekonomiky a společnosti ve 14. a 15. století ukázala obtíže a limity feudalismu, takže se v 16. století objevil v západní Evropě nový typ vlády – absolutistická monarchie, která umožňovala překonat krizi tím, že „*integrovala nové nesystémové prvky do starého systému. Absolutismus sice politicky oslabil aristokracii, ale upevnil a posílil starý systém jako celek*“.⁴³ Rozlišujeme tři etapy vývoje absolutistické monarchie:

- 1) raná, kdy absolutistická monarchie teprve vzniká ze stavovských monarchií (konec 15. – 16. století),
- 2) období vrcholu (v západní Evropě 17. století, ve střední a východní Evropě v 18. století),
- 3) úpadek (v 18. století ve Francii a Španělsku, v 19. století ve střední a východní Evropě).⁴⁴

Hlavním cílem absolutistických monarchů byla centralizace říše. K tomu jim mělo dopomoci sjednocení právního, politického i hospodářského systému. Pro absolutistické státy je charakteristické zřizování stálých armád, centralizace byrokratického systému, merkantilismus⁴⁵ či církve začleněná do státního aparátu.⁴⁶

Typický absolutistický stát představuje Francie v době vlády Ludvíka XIV. V Anglii dosáhl absolutismus vrcholu za vlády Alžběty I., nicméně na Britských ostrovech nikdy nedospěl do své klasické formy, protože zde pro něj nebyly příhodné podmínky. Absolutistická královská moc se prosadila také ve Španělsku, ale slabá ekonomika státu nedovolila, aby se vytvořila silná podnikatelská vrstva a španělský absolutismus se zvrhl v despocii.

⁴² ŽALOUDEK, Encyklopedie politiky, 11; SCHMIDT – GUTNOVA – ISLAMOV, Absolutizmus, 44; KNOZ, Absolutismus, 453.

⁴³ HROCH, K problémům definice absolutismu, 19 – 20; ANDERSON, Lineages of the Absolutist State, 15.

⁴⁴ SCHMIDT – GUTNOVA – ISLAMOV, Absolutizmus, 46.

⁴⁵ Merkantilismus charakterizuje snaha o centrální řízení hospodářství, sjednocení měny, měr a vah a odstranění vnitřních cel. Jeho cílem rovněž bylo, aby vývoz převažoval nad dovozem a aby se zabránilo odlivu drahých kovů ze země.

⁴⁶ ANDERSON, Lineages of the Absolutist State, 17; HROCH, K problémům definice absolutismu, 11.

Ruská varianta absolutismu bývá označována jako samoděržaví. Od absolutismu západoevropských monarchií se odlišuje několika rysy. Zatímco západní absolutistické státy se opíraly především o nově vznikající úřednickou a obchodnickou šlechtu, hlavní oporou ruského samoděržaví byla stará rodová šlechta. Ruská varianta neomezené moci vychází z tradice a zvyků, kdežto západní absolutismus se opírá o znovuzavedené římské právo.⁴⁷ Ruský car byl také považován za rovného Bohu, západoevropští monarchové nikoliv.

Samoděržaví se v řadě parametrů podobá východnímu typu státu, zejména byzantskému. Ničím neohraničená moc panovníka bez jasného principu následnictví, převaha aristokracie často zahraničního nebo neznámého původu, která neměla garantovanou držbu pozemkového vlastnictví nebo častější výskyt převratů jsou rysy charakterizující Byzantskou říši v 11 – 13. století a nápadně připomínají také situaci v popetrovském Rusku.⁴⁸

Od kdy se v Rusku vyskytuje absolutismus? Tato otázka je poněkud problematická. Část historiků se přiklání k názoru, že se absolutismus v Rusku objevil již v 16. století, jiní tvrdí, že se tak stalo až v 17. století. Všichni se ale shodují na tom, že v první polovině 18. století byl absolutismus v Rusku již pevně zakotven. K upevnění samoděržaví přispěly zejména reformy Petra I., které zasáhly do všech sfér správy říše a probíhaly podle západoevropského vzoru.⁴⁹

⁴⁷ SCHMIDT – GUTNOVA – ISLAMOVI, Absolutizm, 45; ŠČERBA, Rossijskaja monarchija, 17; ANDERSON, Lineages of the Absolutist State, 27.

⁴⁸ ŠČERBA, Rossijskaja monarchija, 16; VOLKOVA – KURUKIN, Fenomen dvorcovyh perevorotov, 54.

⁴⁹ SCHMIDT – GUTNOVA – ISLAMOVI, Absolutizm, 55; ŠČERBA, Rossijskaja monarchija, 17; ANISIMOV, Samoderžavije XVIII veka, 53.

3.0 ANENSKÁ KAMARILA

V této kapitole se budu zabývat desetiletou vládou carevny Anny Ivanovny. Nejprve se budu věnovat jejímu nástupu na ruský trůn. Poté se zaměřím na změny, které Anna provedla ve státní správě. Také se pokusím o analýzu carevniných povahových vlastností a následně se budu zabývat Anninými nejbližšími rádci, jejich vzájemnými vztahy a vlivem na řízení státu. Období vlády Anny Ivanovny bývá označováno jako období tzv. bironovštiny⁵⁰ a není hodnoceno příliš kladně. Převládá názor, že v této době došlo k úpadku ruského impéria a veškerá moc se soustředila v rukách cizinců, kteří hleděli jen na svůj vlastní prospěch. V závěru kapitoly se pokusím konfrontovat svá zjištění s těmito předpoklady.

3.1 Nástup Anny Ivanovny na ruský trůn

Dne 19. ledna 1730 zemřel car Petr II., poslední žijící mužský potomek Romanovců. Mladý car nestihl jmenovat svého nástupce, a proto ho musela vybrat Nejvyšší tajná rada,⁵¹ která rozhodla, že se novou ruskou carevnou stane Anna Ivanovna.⁵² Členové Nejvyšší tajné rady se zároveň domluvili, že se za pomoci tzv. kondicí⁵³ pokusí omezit samoděržaví.

⁵⁰ Podle Annina milence Ernsta Johanna Birona. Termín poprvé použil spisovatel Ivan Ivanovič Lažečnikov v románu *Ledový dům*. KURUKIN, Biron, 181.

⁵¹ KURUKIN, *Epocha*, 170. Nejvyšší tajnou radu založila v únoru 1726 carevna Kateřina I. Tato instituce měla původně sloužit jako poradní orgán panovníka, ale ve skutečnosti řídila celou zemi. V lednu 1730 měla 8 členů, jimiž byli kníže Vasilij Lukič Dolgorukij, kníže Ivan Alexejevič Dolgorukij, kníže Vasilij Vladimirovič Dolgorukij, kníže Alexej Grigorjevič Dolgorukij, kníže Dmitrij Michajlovič Golicyn, kníže Michail Michajlovič Golicyn, hrabě Andrej Ivanovič Ostermann a hrabě Gavril Ivanovič Golovkin.

⁵² Hlavní slovo měl během zasedání Nejvyšší tajné rady kníže Dmitrij Michajlovič Golicyn, který odmítl kandidaturu Alžběty, dcery Petra I. a Kateřiny I., protože se narodila ještě před svatbou rodičů. Jako vhodní kandidáti mu nepřipadali ani Jevdokije, první žena Petra I. a babička zesnulého cara, a Karel Petr Ulrich Holštýnský, další vnuk Petra I. Kníže Golicyn navrhl upřednostnit starší linii dynastie a zvolit carevnou některou ze tří dcer Ivana V. Nejstarší Kateřina byla manželkou meklenburského vévody, jehož povahy se členové Nejvyšší tajné rady obávali. Mladší Anna jim připadala jako daleko vhodnější kandidátka. Tato vdova po kuronském vévodovi měla pověst slabé, snadno ovladatelné a málo ambiciózní ženy. Navíc žila řadu let mimo Rusko, takže neměla v Petrohradě skupinu přívrženců a nedostávalo se jí ani podpory ze zahraničí. Také byla ve věku, kdy se stále ještě mohla vdát a mít vlastní potomky. M. Magnan, *chargé d'affaires*, à m. de Chauvelin, *ministre des affaires étrangères*, Moscou, 2 février 1730, SIRIO, LXXV., No. 169., 456 – 457; DOLGORUKOV, *Iz zapisok*, 48 – 49; PLANS for Political Reform, 41 – 42; KOSTOMAROV, *Imperatrix*, 333; PAVLENKO, *Anna*, 31 – 33; STELLNER, *Rusko*, 61 – 62; DUKES, *The Making of Russian Absolutism*, 104. Srov. LIRIA, *Zapiski*, 227 – 228; PROKOPOVIČ, *Istorija ob izbranii*, 25 – 27.

⁵³ Tajně sepsaný dokument, který však byl prezentován jako vůle všeho ruského lidu. Tvořilo jej celkem osm bodů a jeho podpisem se Anna Ivanovna musela zavázat, že bez vědomí Nejvyšší tajné rady nevstoupí do manželství, nejmenuje následníka, do dvorních funkcí nebude přijímat ani Rusy ani cizince, nepovede s nikým válku ani neuzavře mír, nebude zavádět nové daně, bez soudu nebude odnímat šlechtě její majetek a výsady a vojsko svěří pod kontrolu Nejvyšší tajné rady. Kdyby něco z toho porušila, hrozilo jí, že ztratí korunu. Diplomatické dokumenty otnosjaščiesja k istorii Rossii v XVIII stoletii, SIRIO, V., No. 268., 359 – 360; LONGWORTH, *The Three Emperors*, 96 – 97. Srov. PAVLENKO, *Anna*, 36.

Za Annou Ivanovnou byla neprodleně vyslána delegace, která jí měla nabídnout ruskou korunu.⁵⁴ Ovšem pod podmínkou že podepíše kondice. V době příjezdu oficiální delegace už Anna o existenci kondic věděla, protože byla varována odpůrci omezení samoděržaví.⁵⁵ Ti také Anně doporučili, aby s podpisem kondic souhlasila a následně počkala na vhodnou příležitost, při které by mohla obnovit neomezenou moc.⁵⁶ Anna dala na jejich rady a dokument podepsala.

Jak reagovalo na podpis kondic ruské obyvatelstvo? Většina obyčejných lidí si nový způsob vlády nedokázala vůbec představit. Šlechta se pak obávala zejména toho, že místo jednoho panovníka, který by pevně vládnul, bude o moc soupeřit osm lidí, což by značně komplikovalo rozhodování ve vyhrocených situacích, kdy je potřeba jednat velmi rychle.⁵⁷ Patrně z tohoto důvodu se také začaly objevovat šlechtické projekty, které obsahovaly různé návrhy na nové státní uspořádání – některé požadovaly např. zrušení Nejvyšší tajné rady, přenesení hlavního města z Moskvy do Petrohradu nebo přesné vymezení délky dvorské služby.⁵⁸

Dne 29. ledna 1730 se Anna Ivanovna vydala na cestu do Ruska. Svého favorita Ernsta Johanna Birona⁵⁹ však musela na příkaz Nejvyšší tajné rady nechat v Kuronsku. Členové rady se snažili držet novou carevnu v izolaci, ale přes všechny jejich snahy se jim nepodařilo zabránit jí v kontaktu s přívrženci samoděržaví.⁶⁰

Anna Ivanovna si velice dobře uvědomovala, že postavení Nejvyšší tajné rady není zdaleka tak stabilní, jak se její členové snažili předstírat, a že moc má v Rusku ten, kdo má na své straně armádu. Proto se rozhodla podmanit si gardu. Při návštěvě kasáren Preobraženského gardového pluku se prohlásila jeho velitelkou. Tímto krokem porušila 4.

⁵⁴ Delegaci tvořil diplomat Vasilij Lukič Dolgorukij, senátor Michail Michajlovič Golicyn mladší a generál Michail Ivanovič Leontěv. IMPERIJA posle Petra, 242; LONGWORTH, *The Three Emperresses*, 97; KORSÁKOV, *Vocarenije Anny Ioannovny*, 13.

⁵⁵ Proti omezení samoděržaví byli např. Annini příbuzní z matčiny strany Saltykovovi, duchovenstvo, generalita, osoby spojené s petrovskými reformami (např. generál-prokurátor hrabě Pavel Ivanovič Jagužinskij či metropolita Feofan Prokopovič) nebo cizinci (např. hrabě Gustav Reinhold von Löwenwolde). Na jejich stranu se přidali také odpůrci Nejvyšší tajné rady (např. kníže Ivan Jurjevič Trubeckoj nebo kníže Alexej Michajlovič Čerkasskij), kterým by nevadilo omezení samoděržaví, ale nechtěli, aby moc byla soustředěna v rukách úzkého kruhu šlechticů.

⁵⁶ STELLNER, *Rusko*, 62; PAVLENKO, *Strasti*, 57.

⁵⁷ PAVLENKO, *Anna*, 40 – 44.

⁵⁸ KURUKIN, *Biron*, 68; KOSTOMAROV, *Imperatrix*, 340; ANISIMOV, *Anna*, 38 – 40. K projektům podrobněji např. PLOTNIKOV, *Ograničenie samoděržavija*, 60 – 69. Nejdůležitější projekty lze nalézt v *PLANS for Political Reform*, 46 – 52.

⁵⁹ Ernst Johann Biron (1690 – 1772) – jeho rodina přišla do Kuronska z Vestfálska. V mládí Biron studoval na univerzitě v Královci, ale školu nedokončil, protože se kvůli jednomu incidentu dostal do vězení. Spřátelil se s Bestuževem, vrchním hofmistrem dvora kuronské vévodkyně, který mu zajistil místo sekretáře. Kuronská vévodkyně si ho velmi brzy oblíbila, povýšila ho na komořího a učinila z něj svého milence a důvěrníka. MANSTEIN, *Zapiski*, 29 – 30; KURUKIN, *Biron*, 26 – 27.

⁶⁰ Jako spojky fungovaly carevniny dvorní dámy – např. kněžna Černyševová, Saltykovová nebo Čerkasská. MÜNNICH, *Rossija*, 28; PROKOPOVIČ, *Istorija ob izbranii*, 50; KARNOVIČ, *Značenie bironovščiny*, 554.

bod kondicí, neboť armáda spadala pod kontrolu Nejvyšší tajné rady.⁶¹ Zarážející je chování členů rady, kteří místo aby rázně zakročili, upozornili carevnu, že překračuje své pravomoci a pohrozili jí ztrátou trůnu, přešli celý čin mlčením a neodvážili se protestovat.⁶² Dalším významným carevniným spojencem se v této době stal hrabě Andrej Ivanovič Ostermann, který ačkoliv byl sám členem Nejvyšší tajné rady, domníval se, že omezení panovnické moci Rusku spíše uškodí.⁶³

Anna Ivanovna pomalu zjišťovala, s čí pomocí může počítat a čekala, až se jí naskytne vhodná příležitost k obnovení samoděržaví. Ta se objevila už 25. února 1730, kdy za carevnou přišla delegace dvořanů v čele s Alexejem Michajlovičem Čerkasským, Grigorijem Petrovičem Černyševem a Grigorijem Dmitrijevičem Jusupovem, která žádala, aby carevna svolala nějaký zákonodárný orgán, jenž by vybral formu státního zřízení vyhovující většině.⁶⁴ Carevna souhlasila a nařídila dvořanům, aby se okamžitě odebrali do vedlejší místnosti, vybrali vhodnou formu státního zřízení a výsledek jí sdělili ještě tentýž den. V zápětí se do paláce dostavili gardisté, kterým došla trpělivost, a proto se rozhodli zasáhnout. Gardoví důstojníci v čele s velitelem podplukovníkem Semjonem Andrejevičem Saltykovem pak Annu prohlásili samoděržavnou carevnou.

Šlechtici jednající ve vedlejší místnosti dostali strach, a proto carevně navrhli, aby přijala samoděržaví takové, jaké měli její předchůdci. Poté si Anna Ivanovna nechala přinést kondice a před zraky členů Nejvyšší tajné rady je roztrhla. K obnově samoděržaví v Rusku bylo zapotřebí pouhých 37 dní.⁶⁵

Následně Anna Ivanovna povolala do Ruska svého favorita Ernsta Johanna Birona a rozhodla se provést čistku ve státních institucích. Funkce byly odebrány těm, kteří se pokusili omezit moc carevny. Někteří z nich byli posláni do vyhnanství, jiné postihl trest o něco mírnější. Museli pouze opustit dvůr a uchýlit se na své statky na venkově.⁶⁶

⁶¹ PAVLENKO, Anna, 47; KURUKIN, „Vremja, ctob samoderžaviju ne byt“?, No. 5, 15.

⁶² KOSTOMAROV, Imperatrix, 342; PAVLENKO, Anna, 47.

⁶³ Hrabě Heinrich Johann Friedrich (Andrej Ivanovič) Ostermann (1687 – 1747) – narodil se v Bochumu ve Vestfálsku do rodiny luteránského pastora. Dostalo se mu vynikajícího vzdělání. Při cestě po Evropě vstoupil v Holandsku do služeb Petra Velikého a stal se jeho sekretářem. V roce 1721 se aktivně zapojil do mírových jednání v Nystadu. Za Kateřiny I. zastával funkci vice-kancléře a stal se členem Nejvyšší tajné rady. Tyto posty si udržel také za vlády Petra II. BARTHOLD, Anna Ioanowna, 238 – 239; VILGELM, Nemcy v istorii Rossii, 130; CURTISS, A Forgotten Empress, 79 – 80.

⁶⁴ Cílem této skupiny nebyla obnova samoděržaví, ale omezení moci členů Nejvyšší tajné rady. KURUKIN, Biron, 74; ANISIMOV, Anna, 45; HERMANN, Carstvovanije, 12.

⁶⁵ KOSTOMAROV, Imperatrix, 347 – 350; KURUKIN, Biron, 74; ANISIMOV, Anna, 45 – 48. Srov. PAVLENKO, Anna, 57 – 59.

⁶⁶ MANSTEIN, Zapiski, 28 – 29; HERMANN, Carstvovanije, 20; PAVLENKO, Anna, 63. Podrobněji KOSTOMAROV, Imperatrix, 533 – 534.

3.2 Hlavní vládní instituce

Po nástupu na trůn přistoupila Anna Ivanovna k reorganizaci státní správy a provedla podstatné personální změny. Proč takto jednala? Pravděpodobně proto, že se obávala, že by mohla být svržena. Jak už bylo řečeno výše, Anna dlouho žila v zahraničí a v Rusku neměla žádnou skupinu přívrženců. Proto se co nejdříve musela zbavit nežádoucích osob a vytvořit okruh spolehlivých spolupracovníků. Zpočátku se carevna opírala pouze o své příbuzné a některé cizince.⁶⁷

Dne 4. března 1730 vydala Anna Ivanovna manifest, kterým zrušila Nejvyšší tajnou radu, přičemž jako důvod uvedla reorganizaci státní správy, která měla být obnovena podle vzoru Petra I.⁶⁸ Ve skutečnosti odstranila carevna Nejvyšší tajnou radu proto, aby se zbavila politických odpůrců a upevnila své postavení.⁶⁹

Dalším krokem nové carevny byla obnova Senátu v té podobě, v jaké ho vytvořil Petr Veliký.⁷⁰ Do Senátu jmenovala Anna Ivanovna jak své přívržence, tak i své odpůrce. Proč se tak rozhodla? Z taktických důvodů. Tím, že sestavila Senát z lidí se zcela odlišnými názory, získala jistotu, že jakákoliv domluva v úřadu bude téměř nemožná. Dalším důvodem byla snaha získat kontrolu nad nepřáteli. Ani tyto kroky však Annu neuspokojily, a proto postupně omezovala pravomoci Senátu.⁷¹ V roce 1731 snížila počet senátorů na dvanáct a poté, co se natrvalo přestěhovala z Moskvy do Petrohradu, rozdělila Senát na dvě části – petrohradskou a moskevskou.⁷²

Ještě v roce 1730 byl Senát rozdělen na pět departmentů: 1) duchovních záležitostí; 2) vojenských, mořských a suchozemských záležitostí; 3) finanční, příjmů a výdajů; 4) justiční; 5) obchodní. V každém departmentu pracovalo 4 – 5 senátorů, kteří měli za úkol prostudovat věci týkající se jejich části a vypracovat návrh řešení, které následně předkládali celému

⁶⁷ ANISIMOV, Anna, 180; PAVLENKO, Anna, 147. Anna si jako kurosnká vévodkyně sice dopisovala s několika významnými ruskými politiky (např. s A. D. Menšikovem, A. I. Ostermannem, I. M. Golovkinem, P. I. Jagužinským nebo V. L. Dolgorukovem), ale neřešila s nimi politiku. Většina jejích dopisů obsahuje přání k různým výročím nebo prosby o pomoc (V jednom dopise např. žádá o přímluvu za zvýšení jejích příjmů). ANNA IVANOVNA, *Perepiska gercogini kurljandskoj Anny Ivanovny*, in: *Pisma russkich gosudarej i drugih osob carskago semejstva*, Moskva 1862.

⁶⁸ Manifest ob uničtoženii Verchovnago tajnago soveta, Marta 4 dnja 1730 goda, SIRIO, CI., No. 192., 552 – 553.

⁶⁹ ANISIMOV, Anna, 187.

⁷⁰ Manifest o vozstanovlenii Senata, Marta 4 dnja 1730 goda, SIRIO, CI., No. 193., 553 – 554. Na počátku měl Senát 21 členů.

⁷¹ ANISIMOV, Anna, 183.

⁷² Moskevská část Senátu se od roku 1733 nazývala Senátní kancelář a pracovala pod vedením Semjona Andrejeviče Saltykova. KURUKIN, *Iz istorii*, 4.

Senátu ke schválení. Cílem této změny bylo zvýšení efektivity práce a urychlení vyřizování záležitostí.⁷³

V listopadu 1731 se Senát dostal pod kontrolu nového nejvyššího státního úřadu, Kabinetu ministrů, kterému musel jednou měsíčně posílat zprávu o všech řešených záležitostech. Zároveň bez souhlasu Kabinetu nesměl Senát přijímat žádná rozhodnutí. Münnich ve svých pamětech vzpomíná, že zejména někteří starší senátoři s tímto rozhodnutím carevny nesouhlasili, a proto záměrně do Senátu nejezdili, přičemž svou nepřítomnost omlouvali nemocí. Na konci vlády Anny Ivanovny se Senát zabýval převážně už jen finančními záležitostmi.⁷⁴

Novým nejvyšším státním úřadem se stal Kabinet ministrů, který vznikl 18. října 1731.⁷⁵ Někteří historikové, zřejmě pod vlivem Münnichových pamětí, chybně uvádí, že měl Kabinet čtyři členy.⁷⁶ Ve skutečnosti sestával pouze ze tří členů, jimiž byli Annini nejbližší rádci – kancléř hrabě Gavril Ivanovič Golovkin, vice-kancléř hrabě Andrej Ivanovič Ostermann a kníže Alexej Michajlovič Čerkasskij.⁷⁷ Když některý ze členů Kabinetu zemřel, nespěchala carevna se jmenováním jeho nástupce, takže se stávalo, že někdy měl Kabinet členy pouze dva.⁷⁸

Formální hlavou Kabinetu ministrů byl starý kancléř Golovkin,⁷⁹ ale ve skutečnosti řídil jeho činnost vice-kancléř Ostermann, kterému se proto říkalo „*duše Kabinetu*“. Golovkin se kvůli špatnému zdravotnímu stavu často nemohl účastnit zasedání Kabinetu a Čerkasskij se nechal snadno ovlivnit, takže Ostermannovi se vždy podařilo prosadit jeho názor.⁸⁰ Vice-kancléřova moc neustále rostla, což se nelíbilo jeho konkurentovi Bironovi, který se rozhodl zasáhnout. Aby vytvořil opozici proti Ostermannovi, potřeboval, aby se členem Kabinetu stal člověk, který by měl svůj vlastní názor a uměl ho prosadit. Zároveň to musel být někdo, kdo

⁷³ Diplomatické dokumenty otců a dědů k historii Rusie v XVIII století, SIRIO, V., No. 283., 381; O ZAKONODATELSTVE, 64; PISARKOVA, Gosudarstvennoe upravlenie, 258.

⁷⁴ MÜNNICH, Zapiski, 46; LIPSKI, A Re-Examination, 484; KURUKIN, Iz istorii, 4; PAVLENKO, Anna, 60; CURTISS, A Forgotten Empress, 75.

⁷⁵ Kopija imennago ukaza ob učreždenii Kabineta, 18 oktjabrja 1731 goda, SIRIO, CIV., No. 1., 1 – 2.

⁷⁶ Např. KOSTOMAROV, Imperatrica, 531; KLUETING, Heinrich Graf Ostermann, 63.

⁷⁷ Kopija imennago ukaza ob učreždenii Kabineta, 18. 10. 1731, SIRIO, CIV., No. 1., 1 – 2.

Kníže Alexej Michajlovič Čerkasskij (1680 – 1742) – od roku 1719 působil ve funkci sibiřského guvernéra, v roce 1726 se stal senátorem.

Hrabě Gavril Ivanovič Golovkin (1660 – 1734) – důvěrník cara Petra I. V roce 1709 byl jmenován kancléřem. Za vlády Kateřiny I. se stal členem Nejvyšší tajné rady. SOBSTVENNORUČNAJA zapiska, 21; MANSTEIN, Zapiski, 27.

⁷⁸ V období od ledna 1734, kdy zemřel Golovkin, do dubna 1735, kdy byl nahrazen Jagužinským, a od dubna 1736, kdy zemřel Jagužinskij, do dubna 1738, kdy se stal členem Kabinetu Volynskij. PETRUCHINCEV, Carstvovanie, 97.

⁷⁹ V roce 1730 bylo Golovkinovi 70 let.

⁸⁰ Např. v roce 1733 zasedal Kabinet ministrů celkem 348 krát a Golovkin se zasedání zúčastnil pouze 27 krát. PAVLENKO, Anna, 151; WILBERTZ, Heinrich Graf Ostermann, 9.

by byl vůči Bironovi loajální, hájil jeho zájmy a podával mu zprávy o tom, co kabinetní ministři dělají. Carevnin favorit se domníval, že přesně takovým člověkem je Pavel Ivanovič Jagužinskij,⁸¹ a proto když v roce 1734 zemřel Golovkin, zařídil, aby se stal jeho nástupcem. Velmi brzy se ukázalo, že se Biron spletl. Jagužinskij se vyhýbal situacím, kdy by musel být v opozici proti Ostermannovi a navíc zemřel už v dubnu 1736.⁸²

Vážnější hrozbu pro vice-kancléře Ostermanna představoval pouze Artemij Petrovič Volynskij,⁸³ který se stal členem Kabinetu v roce 1738. Volynskij byl velmi ambiciózní a dokázal na svou stranu získat Čerkasského. Dopustil se však jedné chyby. Kromě Ostermanna se chtěl zbavit také Birona, což se mu stalo osudným. Favorit se postaral, aby byl Volynskij zatčen a odsouzen k trestu smrti. Následně dosadil do Kabinetu svého chráněnce hraběte Alexeje Petroviče Bestužev-Rjulina.⁸⁴

Biron se po celou dobu vlády carevny Anny Ivanovny snažil vytvořit v Kabinetu opozici proti Ostermannovi. Nikdy se mu to však nepodařilo, protože si vybíral špatné osoby. Proč Biron nenechal jmenovat kabinetním ministrem sám sebe? Proto, že to neodpovídalo jeho povaze. Biron totiž raději zasahoval do dění ze zákulisí.

Jaké byly úkoly Kabinetu ministrů? Kabinet rozhodoval o zahraničních, finančních i vojenských záležitostech a kontroloval všechny další vládní úřady.⁸⁵ Měl administrativní,

⁸¹ Hrabě Pavel Ivanovič Jagužinskij (1683 – 1736) – syn litevského varhaníka luteránské církve. V roce 1687 se jeho rodina přestěhovala do Moskvy. Jagužinskij sloužil u Preobraženského pluku a stal se oblíbencem cara Petra I. V letech 1722 – 1726 zastával funkci generál-prokurátora Senátu. Pomohl na trůn Kateřině I., za což získal titul hraběte. Působil také jako diplomat a vyslanec.

⁸² PAVLENKO, Anna, 152 – 153; ANISIMOV, Rossija, 288 – 289.

⁸³ Artemij Petrovič Volynskij (1689 – 1740) – v roce 1704 vstoupil do armády a poměrně rychle postupoval v žebříčku hodností. Petr I. ho poslal jako vyslance do Persie, aby získal obchodní privilegia pro ruské kupce. Volynskij tento úkol úspěšně splnil. V letech 1719 – 1730 působil jako astrachaňský a kazaňský guvernér. Anna Ivanovna ho v roce 1730 opět poslala do Persie, ale již následujícího roku ho povolala zpět do Moskvy, kde působil jako vojenský inženýr pod velením Münnicha. Podílel se také na uzavření bělehradského míru s Tureckem.

⁸⁴ MANSTEIN, Zapiski, 190; KOSTOMAROV, Imperatrix, 543 – 544; BARTHOLD, Anna Ioanowna, 341; STELLNER, Rusko, 68 – 69; STROEV, Bironovščina, 55.

Hrabě Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin (1693 – 1766) byl synem známého ruského diplomata Petra Michajloviče Bestužev-Rjulina, rezidenta u dvora kuronské vévodkyně Anny Ivanovny. V roce 1712 byl jedním ze členů delegace, která se vypravila na mírová jednání do Utrechtu, jež zakončila válku o španělské dědictví. Se souhlasem Petra I. vstoupil Bestužev-Rjumin do služeb hannoverského kurfiřta, který se v roce 1714 stal britským králem Jiřím I. Mladý ruský dvořan, dobře vychovaný a vzdělaný, se králi velmi zalíbil, a tak ho poslal v čele poselstva do Petrohradu, aby svého spojení informoval o nástupu na anglický trůn. Příjezd Bestužev-Rjulina velmi potěšil ruského cara, protože ruský poddaný v čele britského poselstva byl svědectvím očividných úspěchů mladého Ruska ve sbližování se Západem. Od roku 1720 působil Bestužev-Rjumin jako vyslanec v Dánsku a poté v Hamburku. Po smrti Petra I. se Bestuževova kariéra přerušila. Menšikov, který vládl za Kateřinu I., neměl rodinu Bestužev-Rjulina rád a postaral se, aby měla co nejmenší vliv. Za vlády Anny Ivanovny působil Bestužev-Rjumin v zahraničí ve funkci vyslance v druhořadých státech. V roce 1740 ho Biron povolal do Ruska a zařídil, aby byl jmenován členem Kabinetu ministrů, kde nahradil popraveného Artemije Petroviče Volynského. Po Bironově pádu byl Bestužev zatčen a vyslýchán. Svědčil proti Bironovi, ale při první vhodné příležitosti popřel všechna obvinění na adresu Birona odvolávající se na výhrůžky a špatné zacházení ve vězení. ANISIMOV, Jelizaveta, 167 – 168; BAIN, The Daughter, 77 – 78.

⁸⁵ LIPSKI, A Re-Examination, 483.

zákonodárné i soudní pravomoci. Množství záležitostí, které musel prozkoumat, se však neustále zvyšovalo, a proto bylo vydáno nařízení, aby instituce posílaly současně s hlášením i návrh na řešení daného problému. Přesto se však stávalo, že i naléhavé záležitosti, jejichž řešení nesneslo dokladu, ležely v Kabinetu i několik let.⁸⁶ V roce 1735 udělila carevna Kabinetu ministrů právo vydávat ukazy. Pokud je podepsali všichni tři kabinetní ministři, nebyl už nutný podpis carevny.⁸⁷

Pokud Kabinet ministrů projednával důležitější záležitosti nebo záležitosti, které bylo nutno konzultovat s kompetentními osobami, účastnili se tito lidé zasedání Kabinetu. Např. při projednávání obchodní smlouvy s Velkou Británií byl zasedání přítomen prezident Obchodního kolegia Šafirov nebo při prozkoumávání vystoupení protivníků církevní reformy se zasedání účastnil představitel Synodu Feofan Prokopovič.⁸⁸

Jak do řízení státu zasahovala carevna? Zpočátku se Anna Ivanovna pravidelně účastnila zasedání Kabinetu a několik hodin denně se věnovala vládnutí. Velmi brzy ji to ale omrzelo, a proto svěřila řízení státu kabinetním ministrům. Přesto nelze říci, že by se o státní záležitosti přestala zajímat úplně. O některých problémech si nechala posílat zprávy a např. o jmenování do funkcí, pozemkových změnách a trestech v některých soudních procesech rozhodovala dál úplně sama.⁸⁹

V březnu 1731 zřídila Anna Ivanovna Tajnou kancelář. Tato instituce v podstatě navazovala na Preobraženskij prikaz Petra I., který měl za úkol zajišťovat panovnickou bezpečnost a který byl zrušen carem Petrem II. Do čela Tajné kanceláře byl jmenován Andrej Ivanovič Ušakov.⁹⁰ Tato instituce měla za úkol jak přezkoumávání udání politického charakteru, tak řešení nepolitických případů, které souvisely se zpronevěrami státních financí,

⁸⁶ PAVLENKO, Anna, 159 – 160.

⁸⁷ KURUKIN, Iz istorii, 4 – 5; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 233. V době, kdy měl Kabinet pouze dva členy, stačily samozřejmě podpisy dva. Viz ukazy Anny Ivanovny Semjonu Saltykovu in: KNIGA zapisnaja imjannym pismam i ukazam imperatric Anny Ioannovny i Jelisavety Petrovny Semenu Andrejeviču Saltykovu 1732 – 1742 gg.

⁸⁸ PAVLENKO, Anna, 161.

⁸⁹ Např. Imennoj ukaz Senatu o požalovanii gr. von Minichu na Vasilevskom ostrove dvora, byvšago vo vladenii gr. Ostermana, s povelением otvesti jemu po kanalu ješčo 4 mesta i s razrešenijem kupit, jesli poželajet, dvor Fedora Matvejeva, Ijuna 11 dnja 1733 g., SIRIO, CVI., 297; Imennoj ukaz Senatu o uvolnenii ot vojskoj služby gr. Ivana Golovkina, s naznačenijem jeho k prisutstvovaniju v Senate, Dekabrja 7 dnja 1731 g., SIRIO, CIV., 66; Imennoj ukaz Senatu o vozvraščennii iz ssylki v Sibir byvšago černigovskago sudi V. Kanevskago, Ijulja 31 dnja 1734 g., SIRIO, CVIII., 299; LIPSKI, A Re-Examination, 483; ANISIMOV, Anna, 189 – 190, 193.

⁹⁰ Hrabě Andrej Ivanovič Ušakov (1672 – 1747) – nejprve sloužil v Preobraženském pluku. V roce 1717 byl jmenován členem Preobraženského prikazu. Po jeho zrušení se účastnil pátrání po ruské expedici vyslané Petrem I. na ostrov Madagaskar. Při nástupu Anny Ivanovny se postavil proti omezení samoděržaví. V roce 1730 byl jmenován senátorem.

loupežemi nebo žhářstvím. Tajná kancelář, stejně jako všechny ostatní instituce, podléhala Kabinetu ministrů a carevně.⁹¹

Činnost Tajné kanceláře Annu Ivanovnu velmi zajímala. Ušakov musel carevnu pravidelně informovat o všech záležitostech, které jeho úřad řešil. Anna aktivně zasahovala do vyšetřování, navrhovala postupy při výsleších a způsoby mučení a rozhodovala o některých rozsudcích.⁹²

Jaké změny proběhly v armádě? Anna Ivanovna založila nový gardový pluk a nazvala ho Izmajlovský podle sela Izmajlovo, které bylo jejím oblíbeným sídlem. Do čela nového gardového pluku postavila Karla Gustava Löwenwolda.⁹³ Po jeho smrti se stal velitelem pluku Gustav Biron, bratr carevnina favorita. Důstojníci tohoto pluku pocházeli většinou z řad cizinců,⁹⁴ zatímco řadové vojáky nabírali z ukrajinských pluků.

Anna Ivanovna dále zřídila ještě jízdní gardu a kyrysnické pluky. Formálním velitelem jízdní gardy byl jmenován Pavel Ivanovič Jagužinskij. Přibližně třetinu důstojníků této gardy tvořili pobaltští šlechtici.⁹⁵ Řadoví vojáci pak pocházeli většinou z městských vrstev.⁹⁶

Proč se Anna Ivanovna rozhodla zřídit nové vojenské složky a proč do nich jmenovala nové lidi? Carevna si velice dobře uvědomovala, že její postavení není pevné, a proto se rozhodla obklopit osobami, kterým věřila a na které se mohla spolehnout. Noví důstojníci nebyli svázáni s moskevským dvořanstvem, a proto byli daleko spolehlivější než stará garda.

3.3 Carevnin charakter

Ačkoliv byla Anna Ivanovna náladová, lenivá a nepříliš inteligentní, hodnotili ji její současníci většinou kladně. Lidé, kteří ji osobně znali, ji popisovali jako člověka, který měl „*laskavou a dobrosrdečnou povahu*“.⁹⁷ Manželka anglického vyslance, Lady Rondeau, vylíčila Anna Ivanovnu následovně: „*Výraz jejího obličeje působí majestátně. Když hovoří, na rtech se jí objeví sotva znatelný úsměv. Rozmlouvá hodně a se všemi a k lidem se obrací tak vlídně, že se zdá, jako by hovořila se sobě rovným; přesto ani na okamžik neztrácí*

⁹¹ Nepochitickými případy však daleko méně. KOSTOMAROV, Imperatrix, 545; LIPSKI, A Re-Examination, 482; PAVLENKO, Anna, 147; ANISIMOV, Dyba, 112; DUKES, The Making of Russian Absolutism, 107 – 108; KURUKIN, Poezija i proza Tajnoj kanceljarii, 123; LIPSKI, A Re-Examination, 481.

⁹² ANISIMOV, Dyba, 117 – 118.

⁹³ SOLOVJOV, Istorija, T. 19, 260.

Hrabě Karl Gustav von Löwenwolde († 1735) – diplomat, za vlády Petra II. zastával funkci komořího.

⁹⁴ Zejména pobaltští Němci. Ze 76 důstojníků bylo 27 cizinců, což představuje 35,5 %. PETRUCHINCEV, Carstvovanije, 110 – 111.

⁹⁵ Např. Karel Biron, druhý bratr carevnina favorita, který měl hodnost majora.

⁹⁶ MÜNNICH, Zapiski, 45; KURUKIN, Iz istorii, 14; ANISIMOV, Anna, 181.

⁹⁷ RUSSKIJ dvor, 31.

důstojnost carevny“.⁹⁸ Také španělský vyslanec nešetřil chválou: „*Je příjemná, laskavá a mimořádně pozorná. Štědrá až marnotratná, až příliš miluje bohatství, takže její dvůr velkolepostí předčí všechny další evropské dvory...Přeje si vědět vše, co se děje v jejím státě; nezapomíná na pomoc, kterou jí druzí prokázali, ale zároveň si dobře pamatuje, kdo ji urazil. Mohu říci, že je dokonalá panovnice hodná dlouholeté vlády.*“⁹⁹ I Münnich hodnotí carevnu převážně pozitivně: „*Tato velká carevna byla od přírody obdarována velkou důstojností. Měla jasnou a bystrou mysl, znala schopnosti svých nejbližších spolupracovníků, milovala pořádek a velkolepost a dvůr nikdy nebyl tak dobře organizován jako za její vlády. Byla velkomyslná a jednou z jejích radostí bylo dělat dobro a štědře odměňovat za zásluhy. Jejím nedostatkem bylo to, že milovala pohodlí a úplně se nezajímala o státní záležitosti, přičemž jejich řešení přenechávala svým ministrům*“.¹⁰⁰

Jaké vzdělání Anna Ivanovna získala? Velmi povrchní, protože se nepočítalo s tím, že by se mohla stát ruskou carevnou. Přesto lze Annu označit za poměrně úspěšnou carevnu, protože dokázala uhájit samoděržaví a uměla se obklopit schopnými lidmi, kteří pokračovali v politice Petra I. a pomohli začlenit Rusko mezi evropské velmoci.¹⁰¹

Jaké záliby měla Anna Ivanovna? Ráda jezdila na koni, výborně střílela a milovala lov, hudbu a divadlo. S oblibou sbírala klepy a zajímala se o nejrůznější skandály. Ačkoliv sama žila v nezákonném svazku s ženatým mužem, přísně střežila všeobecnou morálku.¹⁰²

3.4 Kamarila

V této podkapitole se budu věnovat nejvýznamnějším členům anenské kamarily. Vztahy mezi těmito osobami byly velice komplikované a často se měnily. Carevnini nejbližší spolupracovníci spolu soupeřili a snažili se prosazovat své zájmy na úkor ostatních. Aby dosáhli svého cíle, vytvářeli nejrůznější koalice.

3.4.1 Ernst Johann Biron

Nejvýznamnější místo v kamarile zaujímal carevnin favorit Ernst Johann Biron. Jaký to byl člověk? Jeho současníci ho neposuzovali příliš kladně. Manstein ho popsal jako člověka, který byl „*namyšlený, pyšný, extrémně ctižádostivý, hrubý a dokonce sprostý, chamtivý,*

⁹⁸ PISMA ledi Rondo, 1733, No. XIV, 45.

⁹⁹ LIRIA, Zapiski, 247.

¹⁰⁰ MÜNNICH, Zapiski, 62.

¹⁰¹ PAVLENKO, Anna, 5, 81; ANISIMOV, Anna, 355 – 356.

¹⁰² MANSTEIN, Zapiski, 183; DOLGORUKOV, Iz zapisok, 105; MÜNNICH, Rossija, 95; KOSTOMAROV, Imperatrica, 525 – 526; ANISIMOV, Rossija, 220.

v nepřátelství nesmiřitelný a v trestání krutý. Miloval luxus a okázalost a byl odborníkem a milovníkem koní“.¹⁰³ Také Dolgorukov uvádí, že Biron koně miloval a že „trávil celé dny ve své manéži“.¹⁰⁴ Trochu mírněji hodnotil Birona Münnich mladší, který uvedl, že pokud si favorit „uvědomil, že udělal chybu, snažil se ji napravit, ale nedokázal se omluvit. Spíše se dotyčnému snažil zajistit nějakou milost nebo výhodu“.¹⁰⁵

Münnich se při Bironově popisu zaměřil na jeho jazykové schopnosti: „neměl úplné vzdělání, hovořil pouze německy s kuronským přízvukem a německy špatně četl, zvláště pokud se v textu vyskytovala také latinská a francouzská slova“.¹⁰⁶ Vzhledem ke skutečnosti, že pro Birona byly důležité dokumenty překládány do němčiny, se někteří lidé domnívali, že se Biron ani nezkoušel naučit ruský jazyk. Současný ruský historik I. V. Kurukin však tento názor zpochybňuje a odvolává se na sešit s ruskou gramatikou, který našel v Bironově archivu. Domnívám se, že i kdyby Biron pociťoval k ruštině odpor, přesto se musel alespoň pokusit tento jazyk naučit. Nicméně faktem zůstává, že se mu to nepodařilo.¹⁰⁷

Jak hodnotili Birona zahraniční diplomaté? Mírněji než ruští dvořané. Španělský vyslanec o Bironovi poznamenal: „Byl velmi zdvořilý; měl dobré vychování...přál si, aby na všechny působil příjemným dojmem, ale rozumu měl málo, a proto se nechal ovládat druhými do té míry, že nedokázal rozlišit špatné rady od dobrých...byl laskavý, ale ovládala ho ctižádostivost...“.¹⁰⁸ Manželka anglického vyslance, Lady Rondeau, o Bironovi poznamenala, že když mluvil „stával se velmi laskavým“.¹⁰⁹ Později ještě uvedla, že „pokud si někoho oblíbil, nešetřil chválou, ale byl nestálý a svůj názor měnil bez jakékoliv příčiny“.¹¹⁰

Jaký vliv měl Biron na fungování ruského státu? Nalézt odpověď na tuto otázku je velmi složité, protože carevnin favorit nezastával žádnou státní funkci,¹¹¹ a tudíž o něm nejsou téměř žádné záznamy v oficiálních pramenech.¹¹² Musíme se opět spoléhat na zprávy jeho současníků, kteří shodně uvádí, že Biron zasahoval do politických záležitostí prostřednictvím sobě oddaných osob.¹¹³

Zahraniční diplomaté psali v depeších svým dvorům, že se Biron po příjezdu do Ruska držel v pozadí. Jeho jednání je celkem pochopitelné, neboť se ocitl v cizí zemi, kde nikoho

¹⁰³ MANSTEIN, Zapiski, 32.

¹⁰⁴ DOLGORUKOV, Iz zapisok, 120.

¹⁰⁵ MÜNNICH, Rossija, 27.

¹⁰⁶ MÜNNICH, Zapiski, 67 – 68.

¹⁰⁷ IMPERIJA posle Petra, 20; KURUKIN, Biron, 124.

¹⁰⁸ LIRIA, Zapiski, 252.

¹⁰⁹ PISMA ledi Rondo, 1733, No. XIV, 46.

¹¹⁰ Tamtéž, 1737, No. XXVIII, 92.

¹¹¹ Zastával pouze dvorskou funkci vrchního komořího.

¹¹² Oficiálními prameny myslím dokumenty vydané Kabinetem ministrů.

¹¹³ PAVLENKO, Anna, 94.

neznal. První měsíce se carevnin favorit choval velmi nenápadně a naslouchal názorům druhých, kteří znali ruské prostředí lépe než on. Velmi brzy se mu ale podařilo v prostředí dvorských intrik zorientovat a začal si kolem sebe vytvářet okruh jemu oddaných lidí, na které se mohl stoprocentně spolehnout. To byl důležitý předpoklad pro růst jeho moci. Netrvalo dlouho a Biron získal pověst nekorunovaného vládce ruské říše.¹¹⁴ V roce 1734 saský diplomat napsal, že v Rusku se „*nic neděje bez jeho vůle*“ a anglický diplomat ho nazval „*všemocným favoritem*“.¹¹⁵

Biron často říkal, že se do vnitřních záležitostí Ruska nevměšuje. Toto tvrzení však není pravdivé. Sám Biron ho popírá ve svých pamětech. V pasáži, kde popisuje, jak se stal regentem, se zmiňuje, že ruští velmoži „*po úvaze nenašli nikoho, kdo by více vyhovoval než já; a to z toho důvodu, že znám stav říše, každou osobu a zahraniční záležitosti jsou mi taktéž známy*“.¹¹⁶

Carevnin favorit tedy zasahoval do všech sfér správy země, ale jeho doménou byly personální otázky. Ani jedno jmenování do funkce, udělení vyznamenání či finančního daru se neobešlo bez jeho schválení.¹¹⁷ Podle svědectví Münnicha mladšího „*štědrá carevna nesměla dát ani ten nejmenší dárek bez Bironova vědomí*“.¹¹⁸ Anna Ivanovna skutečně neučinila žádný krok, dokud se neporadila se svým favoritem. Nebylo to však proto, že by nesměla, ale proto, že nechtěla.¹¹⁹

Jakou tedy Biron vlastně zastával pozici? Dalo by se říci, že se stal carevniným sekretářem. Měl za úkol předkládat jí zprávy od ministrů, přebírat žádosti a stížnosti dvořanů a vyřizovat její korespondenci. V podstatě fungoval jako spojka mezi ní a ostatním světem.¹²⁰

Byl Biron se svým postavením spokojen? Rozhodně ne. Jak už bylo řečeno výše, carevnin favorit patřil mezi velmi ambiciózní muže, a proto se snažil získat co největší moc a co nejvíce zlepšit svou prestiž. To se mu podařilo v roce 1737, kdy byl zvolen kuronským

¹¹⁴ MANSTEIN, Zapiski, 32; STELLNER, Rusko, 64; ANISIMOV, Anna, 182.

¹¹⁵ PAVLENKO, Anna, 95 – 96.

¹¹⁶ SOBSTVENNORUČNAJA zapiska, 87.

¹¹⁷ DOLGORUKOV, Iz zapisok, 107; PAVLENKO, Anna, 101.

¹¹⁸ MÜNNICH, Rossija, 94.

¹¹⁹ PAVLENKO, Anna, 84.

¹²⁰ STELLNER, Rusko, 64.

vévodou.¹²¹ Poté si Biron stanovil ještě ambicióznější cíl. Rozhodl se, že se pokusí získat ruskou korunu pro své potomky. Navrhl carevně, aby provdala neteř Annu Leopoldovnu za jeho nejstaršího syna Petra. Tento plán však nevyšel, protože princezna Petra rázně odmítla a carevna ji do sňatku nenutila.¹²²

I když to mnozí jejich současníci nemohli pochopit, Anna Ivanovna Birona milovala. Nepatřila k těm ženám, které chtějí mít ve vztahu dominantní postavení. Naopak potřebovala mít pocit, že se má o koho opřít, a proto se svému milenci ráda podřizovala. Jeho vůdčí role ve vztahu jí imponovala a vyhovovala. Nejpodrobnější svědectví o tom zanechal Münnich mladší: „*Biron Annu Ivanovnu ovládal tak, že všechno dělala podle jeho vůle, nemohla se od něj ani na chvíli odloučit a odcházela a vyjížděla vždy jen v jeho doprovodu. Biron pozorně hlídal, aby nikdo bez jeho vědomí nebyl k carevně puštěn. Pokud se stalo, že ji musel opustit, zanechal u ní alespoň svou ženu nebo děti*“.¹²³ Toto tvrzení je však poněkud přehnané. Biron, jeho manželka, jejich děti a carevna v podstatě tvořili rodinu. Společně obědvali i večeřeli a účastnili se různých společenských akcí.¹²⁴

Anna Ivanovna měla podobnou povahu i vkus jako její favorit. Svědectví o tom opět zanechávají jejich současníci: „*To, co miloval Biron, milovala i carevna, to, co nesnášel on, nemohla vystát ani ona*“.¹²⁵ „*Na jejím obličeji bylo možné vidět, v jakém rozpoložení myslí se zrovna nachází její důvěrník. Měl-li Biron zachmuřený vzhled, okamžitě se i v obličeji carevny objevil smutek; když se zdál spokojeným, byla veselá i carevna*“.¹²⁶

Carevna prokazovala favoritovi pozornost nejen odměnami, ale i dojemnou starostlivostí o jeho zdraví. V roce 1734 Biron vážně onemocněl a v jednu chvíli to vypadalo, že dokonce zemře. Zoufalá carevna seděla po celou dobu jeho nemoci u jeho lůžka a podle svědectví anglického diplomata Rondeaua dokonce i jedla v jeho pokoji. Rondeau dále psal do Londýna, že nemoc favorita „*carevnu hluboce zarmoutila. Se slzami v očích říkala, že hrabě*

¹²¹ Dne 4. května 1737 zemřel kuronský vévoda Ferdinand, poslední příslušník dynastie Kettlerů. Kandidátů na vévodský stolec bylo hned několik, ale carevna se rozhodla, že prosadí volbu Ernsta Johanna. Aby dala najevo, že se pokusí svého kandidáta protlačit za každou cenu, poslala ke kuronským hranicím ruské jednotky. Kuronské šlechtice se snažila získat na svou stranu také pomocí různých finančních „darů“. Tato taktika se ukázala velice účinnou, neboť Ernst Johann Biron byl jednohlasně zvolen. Ani polský král August III. nedělal problémy, protože carevně vděčil za pomoc při nástupu na trůn. Dokonce dovolil vévodovi vládnout zemi z Petrohradu. Podle zpráv současníků spravoval Ernst Johann Biron Kuronsko energicky a starostlivě. C. Rondeau to the right honourable lord Harrington, 11. 6. 1737, SIRIO, LXXX., No. 73., 155; RUSSKIJ dvor, 35; DOLGORUKOV, Iz zapisok, 116; VALIŠEVSKIJ, Carstvo, 220; KURUKIN, Biron, 162, 164 – 165;

¹²² RUSSKIJ dvor, 37 – 38; PAVLENKO, Anna, 104. Biron to sice ve svých pamětech popírá, nicméně jeho tvrzení nepůsobí věrohodně, neboť se o jeho plánech podrobně zmiňuje hned několik jeho současníků. NEIZDANNYJ tekst, 346.

¹²³ MÜNNICH, Rossija, 91, 93. Informaci, že favorit nikdy nenechával carevnu samotnou, uvádí ve svých pamětech i polní maršál Münnich. MÜNNICH, Zapiski, 68.

¹²⁴ KURUKIN, Biron, 109.

¹²⁵ DOLGORUKOV, Iz zapisok, 107.

¹²⁶ MÜNNICH, Rossija, 94.

je jediný člověk, kterému může věřit a vyjádřila rovněž přesvědčení, že Ostermann bude velmi rád, až Biron zemře, i když předstírá, že ho jeho nemoc rmoutí“.¹²⁷ V červnu toho samého roku byla Anna Ivanovna pozvána na hostinu k synovi kancléře Golovkina. Doprovod jí samozřejmě dělal Biron. Během cesty se mu náhle splašil kůň a shodil ho. Ačkoliv se mu nic nestalo, carevna se rozhodla na hostinu nejít a vrátila se zpět do paláce.¹²⁸

Proč se Bironovi podařilo udržet si postavení carevnina favorita po celou dobu vlády Anny Ivanovny? Protože se snažil nestrhávat na sebe moc příliš veřejně a působil spíše ze zákulisí. Byl si také vědom potřeby spojenců, a proto se snažil vycházet žadatelům o pomoc vstříc, aby se jim zalíbil a získal pozitivní ohlas.¹²⁹

Jak hodnotí Ernsta Johanna Birona historici? Jeden ze současných největších odborníků na 18. století, ruský historik I. V. Kurukin zastává názor, že se „*Biron stal prvním ‚správným‘ favoritem v politické historii Ruska*“,¹³⁰ což mu umožnilo zasahovat do vnitřní i zahraniční politiky. Na základě studia pramenů se domnívám, že s tímto názorem lze plně souhlasit. Také další ruský historik zaměřující se na období palácových převratů, N. I. Pavlenko, dospěl k závěru, že Birona lze považovat za „*nekorunovaného vládce Ruska*“.¹³¹ Zcela opačný názor, se kterým však nelze souhlasit, zastává americký historik M. Raeff, jenž tvrdí, že Biron měl vliv pouze na carevnin soukromý život a do politiky zasahovat nemohl.¹³²

3.4.2 Andrej Ivanovič Ostermann

Druhým nejdůležitějším členem anenské komory byl hrabě Andrej Ivanovič Ostermann, kterého jeho současníci považovali za nejvzdělanějšího a nejvýznamnějšího muže Ruska.¹³³ Byl inteligentní, uměl si získat důvěru lidí, dokázal se přizpůsobit, dokonale ovládal umění intriky a přetvářky a zvládal vést rozhovor, aniž by však prozradil nějakou cennou informaci. Nikdy neříkal, co si myslí, jaký zaujímá postoj k tomu či jinému člověku nebo co si přeje.¹³⁴

Charakteristickými vlastnostmi Ostermannovy povahy byla neúplatnost, opatrnost a nadměrná pracovitost. Odpočinek si nedopřál ani o svátcích a nevádl mu dělat jakoukoliv

¹²⁷ C. Rondeau to the right honourable lord Harrington, 10. 8. 1734, SIRIO, LXXVI., No. 128., 262.

¹²⁸ M. Magnan à m. de Chauvelin, 19. 7. 1731, SIRIO, LXXXI., No. 86., 221.

¹²⁹ KURUKIN, Iz istorii, 7.

¹³⁰ KURUKIN, Biron, 119.

¹³¹ PAVLENKO, Anna, 95 – 97.

¹³² STELLNER, Rusko, 95.

¹³³ Ovládal němčinu, holandštinu, italštinu, francouzštinu, latinu a ruštinu. BITTNER, Beiträge zur Geschichte, 106. K hodnocení literatury věnující se Ostermannovi MARKINA, Graf A. I. Osterman, 169 – 171.

¹³⁴ RUSSKIJ dvor, 15; PAVLENKO, Anna, 102, 106; CURTISS, A Forgotten Empress, 79 – 80; SOLOVJOV, Istorija, T. 19, 262.

práci, dokonce ani tu, kterou Rusové odmítli, protože ji považovali za nudnou nebo zbytečnou.¹³⁵

V kritických situacích Ostermann předstíral, že je nemocný. Vyčkával, analyzoval situaci a v rozhodující okamžik se přidal k vítězí straně.¹³⁶ Na nemoc se vymlouval také ve chvílích, kdy by musel podnikat kroky, které se přičily jeho přesvědčení. Protože tuhle taktiku používal poměrně často, stala se všeobecně známou, což dokládá i Bironův dopis Keyserlingkovi¹³⁷ z roku 1734: „*Ostermann od 18. února leží a stěžuje si na bolest v uších ... Veškerá jeho bolest může být následujícího původu: 1) aby nemusel dávat Prusku nepříznivou odpověď, nebo 2) proto, že válka s Tureckem probíhá jinak, než by si přál*“.¹³⁸ Britský vyslanec Finch zaznamenal, že Ostermann předstíral nevolnost, i když nechtěl odpovídat na otázky. „*Byla to jedna z jeho fint, které užíval vždy, když se rozhovor zkomplikoval a on nechtěl odpovídat. Lidé, kteří ho znali, pokračovali v rozhovoru. Když hrabě viděl, že se mu spolubesedníka zbavit nepodaří, rychle se uzdravil, jako by mu nic nebylo*“.¹³⁹

Ostermann se vždy dokázal zbavit svých konkurentů, přičemž k tomu neváhal použít jakékoliv prostředky. V roce 1730 o něm britský vyslanec Rondeau napsal: „*Vždy vedl svou hru velice chytře, nenápadně se zbavoval všech velikých osobností, které by mu mohly stát v cestě: Tolstého, barona Šafirova, knížete Menšikova a nakonec i Vasilije Lukiče Dolgorukova – jediného Rusa, který se vyznal v zahraničních záležitostech*“.¹⁴⁰

Většina Rusů vnímala Ostermanna jako jednoho z nich, o čemž svědčí také skutečnost, že mu říkali Andrej Ivanovič, i když nepřestoupil k pravoslaví. Na vážnosti mu přidal také sňatek s Marfou Ivanovnou Strešněvovou, příslušnicí jednoho z nejvýznamnějších ruských šlechtických rodů.¹⁴¹

¹³⁵ OSTERMANN, Pisma k Kn. B. I. Kurakinu, 1. 8. 1727, Prilozhenie k predyduščemu pismu, No. 3, 18; ANISIMOV, Anna, 162.

¹³⁶ Stejnou taktiku uplatnil Ostermann také při nástupu Anny Ivanovny na ruský trůn. RUSSKIJ dvor, 22; PAVLENKO, Anna, 114.

¹³⁷ Hrabě Hermann Karl Keyserlingk (1697 – 1764) – kurosnký šlechtic, který působil u tamního dvora. Když se v roce 1730 stala Anna Ivanovna carevnou, povolala ho do Ruska a jmenovala ho nejprve vice-prezidentem Justičního kolegia a v roce 1733 prezidentem Akademie věd. V roce 1734 byl Keyserlingk jmenován ruským vyslancem u polského dvora. Pisma Birona poslaníku Kejzerlingu, Predislovije, SIRIO, XXXIII., 443.

¹³⁸ Pisma Birona poslaníku Kejzerlingu, 5. 4. 1736, SIRIO, XXXIII., No. VII., 466.

¹³⁹ Cit. dle: ANISIMOV, Anna, 164.

¹⁴⁰ C. Rondeau to the right honourable lord viscount Townshend, 11. 5. 1730, SIRIO, LXVI., No. 59., 191.

¹⁴¹ MARKINA, Graf A. I. Osterman, 172, 178.

Jaký vztah měla k Ostermannovi carevna? Anna Ivanovna si ho velmi vážila kvůli jeho důkladnosti, výkonnosti a ohromným vědomostem a považovala ho za těžko nahraditelného.¹⁴² Přesto nebylo Ostermannovo postavení na začátku Anniny vlády stabilní. Velmi záleželo na tom, jaké měl zrovna vztahy s carevniným favoritem Bironem. Zprávy zahraničních diplomatů jsou plné informací tu o snížení vlivu Ostermanna, tu o jeho zvýšení.¹⁴³

Na počátku Anniny vlády se proti Ostermannovi spojil Biron, bratři Löwenwoldovi a Jagužinskij. Ostermann se dostal do nezáviděníhodné situace a v létě roku 1730 prakticky nikdo nepochyboval o jeho brzkém pádu.¹⁴⁴ Přesto se mu podařilo krizi přestát. Ostermann využil všechny své schopnosti a postupně se mu podařilo sblížit se s carevniným favoritem. To však neznamená, že by se z nich stali přátelé. Pociťovali k sobě vzájemnou nedůvěru, ale věděli, že ani jeden nemá dostatek síly na to, aby toho druhého odstranil. Biron si velmi dobře uvědomoval, že Ostermann je pro carevnu nepostradatelný, protože nikdo jiný se ve státních záležitostech nevyzná lépe než on. Ostermann zase věděl, že Anna Ivanovna nesnese, aby jejího milence kdokoliv kritizoval a že jeho postavení zcela závisí na její milosti, a proto se snažil udržovat s Bironem dobré vztahy. Bylo-li to potřeba, dokázali se spojit, aby se postavili společnému nepříteli. Jejich vzájemná spolupráce byla možná také proto, že se sféry jejich zájmu nekryly. Birona neměl přílišnou potřebu vměšovat se do zahraniční politiky a Ostermann zase netoužil po roli favorita.¹⁴⁵

Ostermannovo postavení se definitivně upevnilo poté, co se stal členem Kabinetu ministrů. Protože zde neměl konkurenta, mohl o všem rozhodovat sám. Se svými kolegy se téměř neradil, ani když bylo potřeba přijmout závažnější rozhodnutí. Ostermann sice upřednostňoval zahraniční politiku, ale zasahoval také do vnitřních záležitostí ruského impéria. Jeho síla byla ve fenomenálním umění působit ze zákulisí.¹⁴⁶

¹⁴² Ostermannovu pečlivost, opatrnost a perfektní orientaci v zahraniční problematice můžeme ilustrovat na jeho vlastním pojednání o perských a tureckých záležitostech v roce 1726. Ostermann nejprve analyzuje situaci, rozebírá, který stát má jaké cíle. Pak navrhuje postup, popisuje, jak se Rusko chovalo k těmto státům dříve, jaké jsou jeho možnosti a co by pro něj bylo nejlepší. Nakonec navrhuje řešení, přičemž dává přednost diplomatickému postupu a válku považuje až za poslední možné řešení. OSTERMANN, Zapiska vice-kanclera barona Ostermanna o persidskich i tureckich delach v marte mesjace 1726 goda, in: Russkij vestnik 2, 1841; kniha 4, s. 152 – 161.

¹⁴³ ANISIMOV, Anna, 164; PAVLENKO, Anna, 106 – 107.

¹⁴⁴ Diplomatičeskije dokumenty odnosjaščiesja k istorii Rossii v XVIII stoletii, 16. 10. 1730, SIRIO, V., No. 292., 385 – 386; M. Magnan à m. de Chauvelin, 19. 7. 1731, SIRIO, LXXXI., No. 86., 222.

¹⁴⁵ Diplomatičeskije dokumenty odnosjaščiesja k istorii Rossii v XVIII stoletii, 23. 4. 1731, SIRIO, V., No. 306., 426; Le Fort markizu Fleri, ministru inostrannyh del, 11. 6. 1731, SIRIO, V., No. 312., 430; PAVLENKO, Anna, 108; LOGWORTH, The Three Emperors, 111; ANISIMOV, Anna, 164, 186; KLUETING, Heinrich Graf Ostermann, 95.

¹⁴⁶ C. Rondeau to the right honourable lord Harrington, 17. 9. 1730, SIRIO, LXVI., No. 79., 233; ANISIMOV, Anna, 165 – 166; PAVLENKO, Anna, 148 – 149.

V zahraniční politice sledoval Ostermann dva cíle: snažil se upevnit pozici Ruska jako evropské velmoci a zajistit Rusku na úkor Turecka takové hranice, které by se daly co nejlépe bránit. Proti Turecku se spojil s Rakouskem, které Osmanskou říši rovněž považovalo za svého největšího nepřítele. Ostermann také podporoval obchodní spolupráci s Velkou Británií. Protože byl pragmatik, uzavíral spojenecké smlouvy jen s těmi zeměmi, které mohly být Rusku nějakým způsobem užitečné. V podstatě tak pokračoval v taktice Petra I.¹⁴⁷

3.4.3 Christoph Burkhard Münnich

Třetím nejvýznamnějším mužem anenské komory byl hrabě Christoph Burkhard Münnich,¹⁴⁸ kterého jeho současníci považovali za nesmírně ctižádostivého, chamtivého, nesnášenlivého a samolibého člověka. Münnich uměl skvěle intrikovat, bral úplatky, rád se vychloubal a často si připisoval zásluhy, které mu nenáležely.¹⁴⁹ Španělský vyslanec o něm prohlásil, že byl „falešný, tvářil se jako přítel každého, ale ve skutečnosti nebyl ničím přítelem“.¹⁵⁰ Na druhou stranu když Münnich chtěl, uměl být velmi zdvořilý a pozorný, což mělo velký úspěch hlavně u žen. Jeho současníci oceňovali jeho statečnost a válečnický talent. Téměř prohranou bitvu dokázal obrátit ve vítězství. Takovým příkladem je např. obléhání Očakova během rusko-turecké války.¹⁵¹

Jestliže vnitřní a zahraniční politiku řídil Ostermann, pak armáda a vojenské úřady zcela podléhaly Münnichovi.¹⁵² Polní maršál úspěšně reformoval armádu – zavedl pořádek a disciplínu podle pruského vzoru, pořídil novou výzbroj a výstroj, prosadil jednotný žold pro

¹⁴⁷ WILBERTZ, Heinrich graf Ostermann, 9; LENTIN, Russia, 61; BITTNER, Beiträge zur Geschichte, 125. K Ostermannově zahraniční politice podrobněji KLUETING, Heinrich Graf Ostermann, 76 – 95; SCHULZE WESSEL, Zur Frage der Rationalität von Ostermanns Außenpolitik, 165 – 171. Aby posílil vztahy s Rakouskem, prosazoval Ostermann sňatek Anny Leopoldovny, neteře carevny, s Antonem Ulrichem Brunšvickým, který byl synovcem císaře Karla VI. KLUETING, Die Projekte, 54.

¹⁴⁸ Hrabě Christoph Burkhard Münnich (1683 – 1767) – pocházel z Oldenburska. Získal výborné vzdělání v oboru vojenského inženýrství. V 18 letech se zúčastnil války o španělské dědictví. Sloužil v rakouské armádě pod velením prince Evžena Savojského. V roce 1712 byl raněn a skončil ve francouzském zajetí. V roce 1720 předložil carovi Petrovi I. plán na opevnění nedávno získaných baltských provincií. Car byl ohromen a pozval Münnicha do Petrohradu. Münnich byl velice ambiciózní, uvědomoval si, že ho v malém německém knížectví žádná budoucnost nečeká, a proto nabídku přijal. Byla mu svěřena stavba Ladožského kanálu. V roce 1728 ho car Petr II. jmenoval generál-guvernérem hlavního města. Po nástupu Anny Ivanovny získal hodnost polního maršála. BANTYŠ-KAMENSKIJ, Biografii, 177 – 181; LEBENSGESCHICHTE Burchard Christophs von Münnich, 391 – 393; RANSEL, The „Memoirs“, 843.

¹⁴⁹ MANSTEIN, Zapiski, 45; PEKARSKIJ, Markiz, 4; KURUKIN, Biron, 92; STELLNER, Rusko, 87.

¹⁵⁰ Cit. dle: PAVLENKO, Anna, 120.

¹⁵¹ PISMA ledi Rondo, 1735, No. XXII, 73; ANISIMOV, Anna, 155; PAVLENKO, Anna, 117. Očakov – pevnost na pobřeží Černého moře. Rusko-turecká válka probíhala v letech 1735 – 1739. Ačkoliv Rusové dosáhli významných vojenských úspěchů, nebyli schopni shodnout se se svým rakouským spojencem na mírových podmínkách, čehož Turecko obratně využilo ve svůj prospěch. Konečná mírová smlouva uzavřená v Bělehradu bylo pro Rusko nevýhodná a přinášela mu jen minimální územní zisky.

¹⁵² V letech 1730 – 1732 byl jmenován polním maršálem, prezidentem Válečného kolegia a velitelem ozbrojených sil. Anna Ivanovna Senatu, SIRIO, CIV., No. 48., 182.

všechny a budoval vojenské nemocnice a sklady materiálů.¹⁵³ Na pomoc si zval do Ruska odborníky ze zahraničí.¹⁵⁴ Münnich si uvědomoval, že důstojníky je třeba vzdělávat, a proto založil kadetskou školu. Mladí muži se zde kromě válečných dovedností učili také cizím jazykům, umění a vědám.¹⁵⁵

Za svůj vzestup vděčil Münnich Ostermannovi, se kterým na konci 20. a na počátku 30. let udržoval přátelské vztahy.¹⁵⁶ Ambicióznímu polnímu maršálovi však kontrola nad armádou záhy přestala stačit a začal zasahovat do zahraničních záležitostí. V době, kdy se schylovalo k válce o polské nástupnictví, vyjádřil Münnich podporu Stanislavu Leszczyńskému, ačkoliv velmi dobře věděl, že Ostermann podporuje Augusta III. Napětí mezi Münnichem a Ostermannem ještě vzrostlo poté, co se Münnichovi podařilo dosadit bratra na vysoký post v Kolegiu zahraničních záležitostí.¹⁵⁷

Také Biron považoval Münnicha za svého konkurenta, protože polní maršál dával jasně najevo, že by se mu líbilo zaujmout místo carevnina favorita. Bironovy obavy byly na místě, neboť Münnich měl s carevnou velmi dobré vztahy. Favoritovi se ale podařilo přemluvit Annu Ivanovnu, aby nejmenovala Münnicha členem Kabinetu ministrů a zároveň zařídil, aby se polní maršál musel odstěhovat do vzdálenější části města. Tento svůj krok odůvodnil carevně tvrzením, že by bylo vhodné, aby její neteř Anna Leopoldovna Meklenburská bydlela v její blízkosti, přičemž Münnichův dům považoval Biron za nejvhodnější místo.¹⁵⁸ Napětí mezi Münnichem a Bironem ještě stoupl poté, co Biron nedovolil sestře své manželky, aby se provdala za Münnichova syna.¹⁵⁹

Do konce roku 1732 si Münnich znepřátelil všechny členy anenské komory.¹⁶⁰ Když v roce 1733 vypukla válka o polské nástupnictví,¹⁶¹ spojil se Biron s Ostermannem a společně zařídili, aby byl Münnich poslán na bojiště. Nelze však souhlasit s Mansteinovým tvrzením,

¹⁵³ Až do té doby totiž dostávali cizí důstojníci žold 15 rublů měsíčně, kdežto ruští pouze 8 rublů, což mezi vojáky vyvolávalo závist. *Diplomatičeskije dokumenty otnosjaščiesja k istorii Rossii v XVIII stoletii*, SIRIO, V., No. 339., 447; MÜNNICH, Rossija, 29; LONGWORTH, *The Three Empresses*, 112; STELLNER, Rusko, 74.

¹⁵⁴ Ukaz imperatricy Anny Ivanovny o prinjatii na russkiju službu inžener-oficerov iz Prussii i drugih stran (1731), NEMCY v istorii Rossii, No. 8, 21.

¹⁵⁵ MANSTEIN, *Zapiski*, 39 – 40; IMPERIJA posle Petra, 244; MÜNNICH, *Zapiski*, 44 – 45; MÜNNICH, Rossija, 29; KURUKIN, *Iz istorii*, 14; STELLNER, Rusko, 66; PAVLENKO, Anna, 169. Ukaz o zřízení kadetské školy A SOURCE Book, 380 – 381.

¹⁵⁶ M. Magnan à m. de Chauvelin, 5. 4. 1732, SIRIO, LXXXI., No. 132., 314.

¹⁵⁷ PAVLENKO, Anna, 121. Srov. MANSTEIN, *Zapiski*, 45.

¹⁵⁸ MANSTEIN, *Zapiski*, 45; KURUKIN, Biron, 92; ANISIMOV, Anna, 150.

¹⁵⁹ Bironova švagrová se nakonec stala ženou generál-majora Ludolfa Augusta von Bismarcka. M. Magnan à m. de Chauvelin, 22. 3. 1732, SIRIO, LXXXI., No. 131., 313 – 314.

¹⁶⁰ ANISIMOV, Anna, 187; BARTHOLD, Anna Ioanowna, 285. Srov. *LEBENS GESCHICHTE* Burchard Christophs von Münnich, 406 – 407.

¹⁶¹ Válka probíhala v letech 1733 – 1735. Na jedné straně stálo Rakousko a Rusko, které podporovalo kandidaturu syna zesnulého polského krále a zároveň saského kurfiřta, Fridricha Augusta. Na druhé straně Francie, která se snažila prosadit nástup Stanislava Leszczyńského, tchána francouzského krále Ludvíka XV.

že došlo k Münnichovu pádu, neboť polní maršál si podržel všechny své funkce. Z polské fronty byl Münnich převelen rovnou na tureckou, protože v roce 1735 vypukla rusko-turecká válka.¹⁶² Münnich se tak v hlavním městě příliš často nevyskytoval, což všem jeho odpůrcům velice vyhovovalo.¹⁶³

3.4.4 Alexej Michailovič Čerkasskij

Důležitým členem anenské kamarily byl také kníže Alexej Michajlovič Čerkasskij, kterého jeho současníci považovali za průměrně inteligentního, neambiciózního a lenivého člověka. Čerkasskij působil velmi nenápadně, málo mluvil, nebyl iniciativní a snadno se nechal ovlivnit. Měl obrovský majetek, takže ho mnoho jeho současníků považovalo za nejbohatšího muže Ruska.¹⁶⁴

Nenápadný Čerkasskij se zachoval směle pouze jednou. Na počátku roku 1730 vystoupil proti členům Nejvyšší tajné rady a požadoval, aby o budoucím státním zřízení nerozhodovalo jen několik vyvolených, ale aby bylo svoláno shromáždění širšího kruhu dvořanů, kteří by společně vybalí nové státní uspořádání. Ačkoliv Čerkasskij nebyl zastáncem obnovení samoděržaví, carevna jeho aktivitu pochopila jako snahu pomoci jí uhájit neomezenou moc a po porážce členů Nejvyšší tajné rady se mu náležitě odměnila.¹⁶⁵

Ze zpráv britských a francouzských diplomatů víme, že ačkoliv Čerkasskij zastával významnou funkci kabinetního ministra, zahraničním záležitostem příliš nerozuměl, a proto do nich raději nezasahoval.¹⁶⁶ Kvůli jeho tloušťce se mu přezdívalo „*tělo Kabinetu*“.¹⁶⁷

Jaké měl Čerkasskij vztahy s ostatními členy anenské kamarily? Velmi dobré. Biron s ním neměl žádný konflikt, protože jeho vliv byl tak nevýznamný, že favorita nijak neohrožoval. Také Ostermann s ním vycházel velice dobře. Čerkasskij chtěl mít klid, a proto souhlasil se vším, co Ostermann v Kabinetu ministrů navrhl.

3.4.5 Pavel Ivanovič Jagužinskij

Dalším ruským šlechticem, který patřil do anenské kamarily, byl hrabě Pavel Ivanovič Jagužinskij. Britský vyslanec ho v depeši do Londýna vylíčil jako člověka „*s činorodým,*

¹⁶² STELLNER, Rusko, 78.

¹⁶³ SOLOVJOV, Istorija, T. 20, 402.

¹⁶⁴ Appendice III to m. Rondeau's letter of the 26th of February 1730, SIRIO, LXVI., No. 47., 160; PISMA ledi Rondo, 1737, No. XXX, 98; PEKARSKIJ, Markiz, 3; SOLOVJOV, Istorija, T. 20, 670; ANISIMOV, Anna, 166. Srov. LIRIA, Zapiski, 252.

¹⁶⁵ ANISIMOV, Anna, 167 – 168.

¹⁶⁶ Appendice III to m. Rondeau's letter of the 26th of February 1730, SIRIO, LXVI., No. 47., 160. Markýz de la Chétardie o Čerkasském dokonce tvrdil, že měl k zahraničním záležitostem odpor. PEKARSKIJ, Markiz, 3.

¹⁶⁷ LIPSKI, A Re-Examination, 484.

živým a veselým charakterem“.¹⁶⁸ Španělský vyslanec nám zanechal následující hodnocení Jagužinského: „Byl to člověk moudrý, schopný, smělý a rozhodný. Jakmile si někoho oblíbil, zůstal jeho opravdovým přítelem; a když se stal něčím nepřitelem, tak neskryvaným...Pokud příliš pil, dělal mnoho hloupostí“.¹⁶⁹ Záliba v alkoholu mu skutečně přidělavala velké množství problémů. Když se opil, ztrácel nad sebou kontrolu, všechny kolem sebe urážel a prováděl výtržnosti. Další jeho špatnou vlastností byla marnotratnost. Jagužinskému se podařilo promrhat všechnen manželčin ohromný majetek.¹⁷⁰

Při pokusu členů Nejvyšší tajné rady o omezení samoděržaví se Jagužinskij postavil na stranu Anny Ivanovny. Poslal jí dopis, v němž jí doporučoval, aby kondice nepodepisovala. Dopis byl ale zadržen a členové Nejvyšší tajné rady nařídili, aby byl Jagužinskij zatčen a uvězněn. Z vězení byl propuštěn teprve poté, co se Anně podařilo obnovit neomezenou moc.¹⁷¹

Jaké byly Jagužinského vztahy s dalšími členy anenské kamarily? Jagužinskij se spojil s Bironem a s bratry Löwenwoldy proti Ostermannovi, ale velmi brzy se jimi začal cítit utlačovaný. Když pak došlo k Bironovu sblížení s Ostermannem, distancoval se Jagužinskij od zasahování do státních záležitostí a zaměřil se na práci v Senátu.¹⁷² Pocit křivdy v něm ale zůstal. Když se opil, vyjadřoval se nelichotivě o Němcích, kteří působili u carského dvora. K definitivnímu zpřetrhání přátelských vztahů s Bironem došlo v roce 1731. Při jedné návštěvě u Birona Jagužinskij opět vypil více, než bylo zdravo, a začal svému hostiteli sprostě nadávat. Vzájemný spor se vyostřil do té míry, že Jagužinskij vytasil proti Bironovi kord. Kdyby je ostatní přítomní od sebe neodtrhli, mohla banální hádka skončit katastrofou. Pokud by se stejně zachoval kdokoliv jiný, neminul by ho tvrdý trest. Nicméně carevna si ještě velice dobře pamatovala, že Jagužinskij riskoval život, aby jí pomohl, a proto ho pouze pokárala. Aby uklidnila favorita, jmenovala Jagužinského vyslancem v Berlíně, čímž ho dostala pryč od dvora.

V roce 1734 zemřel kancléř Golovkin a Biron hledal člověka, který by byl schopný konkurovat Ostermannovi. A tehdy si vzpomněl na Jagužinského. Zařídil, aby se vrátil zpět do Ruska a aby byl jmenován členem Kabinetu ministrů. Nicméně Jagužinskij se mezitím změnil. Ztratil energičnost, pevnou vůli, houževnatost i ctižádostivost, takže se

¹⁶⁸ RUSSKIJ dvor, 18.

¹⁶⁹ LIRIA, Zapiski, 254.

¹⁷⁰ RUSSKIJ dvor, 18.

¹⁷¹ Byl jmenován generál-prokurátorem Senátu. Diplomatičeskije dokumenty odnosjaščiesja k istorii Rossii v XVIII stoletii, 16. 2. 1730, SIRIO, V., No. 264., 349 – 351; ŠČERBATOV, O povreždenii nraov, 29. Srov. HERMANN, Carstvovanie, 5 – 6.

¹⁷² Diplomatičeskije dokumenty odnosjaščiesja k istorii Rossii v XVIII stoletii, 23. 4. 1731, SIRIO, V., No. 306., 426.

s Ostermannem nepouštěl do sporů. Manstein navíc uvádí, že se ti dva spolu postupně sblížili.¹⁷³

3.4.6 Artemij Petrovič Volynskij

Poslední osobností, které se budu věnovat, je Artemij Petrovič Volynskij. Jeho současníci se shodli, že měl nespoutaný a prudký charakter a nedával si pozor na to, co říká. Mezi jeho kladné vlastnosti patřila energičnost a pracovitost, mezi záporné vlastnosti extrémní ctižádostivost, panovačnost a vznětlivost. Vůči podřízeným se choval povýšeně, před nadřízenými se naopak ponižoval a podlézal jim.¹⁷⁴

V roce 1738 byl Volynskij jmenován členem Kabinetu ministrů.¹⁷⁵ Stejně jako jeho předchůdci, i on vděčil za toto místo Bironovi, který si myslel, že se mu konečně podaří oslabit Ostermannovu moc. Zpočátku mohl být favorit spokojen. Volynskij se dokázal na úkor Ostermanna prosadit, často se s ním hádal a intrigoval proti němu. Navíc se přátelil s Čerkasským, takže se mu podařilo získat ho na svou stranu. Kromě toho byl Volynskij skvělý úředník a měl organizační talent. Ostermann ho posílal k carevně se zprávami ze zasedání Kabinetu, čímž Volynskij získal možnost mluvit s Annou Ivanovnou o samotě. Carevně se líbila Volynského energičnost, a proto si ho velmi brzy oblíbila.¹⁷⁶

Volynskému stoupla sláva do hlavy a rozhodl se, že se kromě Ostermanna zbaví také Birona. Přestal favoritovi prokazovat patřičnou úctu a veřejně ho kritizoval.¹⁷⁷ Jejich konflikty začaly jako neshody týkající se ruské zahraniční politiky. Jak už bylo řečeno výše,

¹⁷³ Priloženija ot 27 i 28 aprelja, IX. Imennoj ukaz Senatu o požalovanii grafa P. I. Jagužinskago v kabinet-ministry, SIRIO, CXI., No. 56., 149; RUSSKIJ dvor, 29; MANSTEIN, Zapiski, 34; ANISIMOV, Anna, 185 – 186; PAVLENKO, Anna, 152.

¹⁷⁴ J. Bell to the right honourable lord Harrington, 15. 4. 1740, SIRIO, LXXXV., No. 7., 26; MÜNNICH, Zapiski, 62; MANSTEIN, Zapiski, 189; KOSTOMAROV, Imperatrica, 540. Na Volynského si stěžovala řada lidí. Např. v roce 1730 podal kazaňský metropolita Silvestr na Volynského žalobu. Obvinil ho ze záboru půdy, sadů a zahrad náležejících eparchii, odnětí drahocenností z klášterů, využívání klášterních mistrů pro osobní potřeby, vymáhání úplatků, provozování lovu na klášterních polích a bití služebníků eparchie. Volynského zachránilo pouze to, že nad ním držel ochrannou ruku jeho strýček Semjon Andrejevič Saltykov. PAVLENKO, Strasti, 81, 84, 86 – 87. Přátelství Birona si Volynskij získal přes koně. O jejich dobrých vztazích svědčí následující dodatek k dopisu Birona Volynskému z 3. 10. 1737: „V jednom dopise vaší excelence ráčíte vzpomínat, že někteří lidé se vás ve vaší nepřítomnosti snaží poškodit a pomluvit u jejího carského veličenstva. Mohu vám skutečně říci, že jsem do této doby nic takového neslyšel a takové lidi neznám; a i kdyby se kdokoli odvážil vás u jejího carského veličenstva pomlouvat, sám dobře víte, že její veličenstvo díky své velkodušnosti a pravdomilnosti žádným neodůvodněným a z nenávisti vyřčeným pomluvám věřit nebude.“ Přeloženo do naší řeči, Biron Volynskému oznamuje, že se postará, aby si o něm carevna myslela jen to nejlepší. SOLOVJOV, Istorija, T. 20, 696 – 697.

¹⁷⁵ Priloženije ot 3 aprelja, Imennoj ukaz Pr. Senatu o požalovanii ober-jegermejstera A. P. Volynskago „v kabinetnyje ministry“, Aprělja 3 dnja 1738, SIRIO, CXX., 283.

¹⁷⁶ IMPERIJA posle Petra, 22 – 23; DOLGORUKOV, Iz zapisok, 159; SOLOVJOV, Istorija, T. 20, 671 – 672; KURUKIN, Biron, 290; PAVLENKO, Anna, 275; ANISIMOV, Anna, 328; KORSAKOV, Artemij Petrovič Volynskij, 114, 223.

¹⁷⁷ MÜNNICH, Zapiski, 62; MANSTEIN, Zapiski, 189; KOSTOMAROV, Imperatrica, 540.

stal se Biron kuronským vévodou, a protože Kuronsko bylo formálně polským lénem, snažil se zařídit, aby Rusko udržovalo s Polskem dobré vztahy. Když Poláci požadovali odškodnění za škody způsobené průchodem ruských vojsk přes polské území v době rusko-turecké války, navrhoval Biron jejich žádosti vyhovět. Volynskij se však ostře postavil proti.¹⁷⁸ Další konflikt s Bironem vyvolal Volynskij tím, že předložil carevně dopis, v němž ji varoval před některými jejími nejbližšími spolupracovníky, ale záměrně nezveřejnil jejich jména. Biron tento krok považoval za otevřený útok proti své osobě. Pohár Bironovy trpělivosti přetekl, když Volynskij v jeho pokojích zbil básníka a sekretáře Akademie věd Tretjakova. Samotný fakt zbití by Bironovi nevadil, ale popudila ho skutečnost, že k incidentu došlo v jeho pokojích.

Biron zařídil, aby byl Volynskij zatčen, obviněn z nejrůznějších protistátních zločinů a po krátkém soudním procesu odsouzen k trestu smrti. Anna Ivanovna nejprve odmítala rozsudek podepsat, protože měla Volynského ráda. Biron tedy oznámil carevně, že si musí vybrat. Buď rozsudek podepíše a Biron zůstane u ruského dvora, nebo ho nepodepíše a Biron odejde z Ruska a už se sem nikdy nevrátí. Carevna se dlouho nerozmýšlela. Dne 22. června 1740 byl Volynskij sťat a potrestání neunikli ani jeho rodina a nejbližší přátelé.¹⁷⁹

3.5 Shrnutí

Za vlády Anny Ivanovny se počet cizinců žijících v Rusku nezvýšil. Pouze nyní zastávali nejdůležitější posty ve vládě.¹⁸⁰ Nejmocnějšími osobami byli kuronský vévoda Ernst Johann Biron, který zasahoval hlavně do personálních otázek, hrabě Andrej Ivanovič Ostermann, který řídil vnitřní i zahraniční politiku Ruska, a hrabě Christoph Burkhard Münnich, jehož doménou byla armáda.¹⁸¹ Do anenské komory však patřili také Rusové – např. hrabě Gavril Ivanovič Golovkin, kníže Alexej Michajlovič Čerkasskij nebo Artemij Petrovič Volynskij.

¹⁷⁸ M. de Suhm à S. E. le comte de Bruhl, le 9 d'Avril 1740, St.-Petersbourg, SIRIO, XX., No. 445., 139; PETRUCHINCEV, Dvorcovy intrigi, 42; HERMANN, Carstvovanie, 1363 – 1364.

¹⁷⁹ MANSTEIN, Zapiski, 188; MÜNNICH, Zapiski, 63; IMPERIJA posle Petra, 22; KOSTOMAROV, Imperatrica, 540, 544; SOLOVJOV, Istorija, T. 20, 686; LONGWORTH, The Three Emperors, 147 – 148; KURUKIN, Biron, 292. K potrestání přátel Volynského ANISIMOV, Rossija, 474. K průběhu soudního procesu podrobněji např. PETRUCHINCEV, Dvorcovy intrigi, 43 – 44. K popravě např. KORSAKOV, Artemij Petrovič Volynskij, 241.

¹⁸⁰ STELLNER, Rusko, 94 – 95; PAVLENKO, Anna, 126. 126. V roce 1740 bylo z 215 úředníků centrálního státního aparátu pouze 28 německého původu. Pro srovnání za vlády Petra Velikého v roce 1722 jich bylo 30. Němci byli nejvíce zastoupeni v Kolegiu zahraničních věcí a v Obchodním kolegiu, kde byla požadována vysoká kvalifikovanost, znalost cizích jazyků a právních norem ostatních evropských států. Kromě Němců byli v ruských službách také Řekové, Italové, Poláci, Turci, Švédí a Francouzi. KURUKIN, Biron, 259 – 260.

¹⁸¹ Le Fort markizu Fleri, ministru inostrannyh del, 15. 11. 1731, SIRIO, V., No. 326., 437; RUSSKIJ dvor, 33; LENTIN, Russia, 51.

Ačkoliv dvě nejdůležitější kolegia řídili Němci, existovaly úřady (např. Senát nebo provinciální státní správa), ve kterých cizinci nepůsobili. Celkově však bylo v kolegiích zaměstnáno méně cizinců než v době vlády Petra I.¹⁸²

Němci se nikdy nespojili do jedné skupiny. Jejich vzájemné vztahy se často měnily, spory mezi nimi byly velmi ostré, a když s někým uzavírali spojenectví, nebyl pro ně důležitý etnický původ, ale cíl.¹⁸³

Vzájemné vztahy triumvirátu Biron – Ostermann – Münnich byly velmi proměnlivé a panovala mezi nimi nedůvěra. Přes počáteční nevraživost se Biron sblížil s Ostermannem, ovšem jen proto, aby společně zakročili proti jejich společnému nepříteli Münnichovi a odstranili ho od dvora. Jakmile bylo tohoto cíle dosaženo, zaměřili se na intrikování proti sobě. Oba si však uvědomovali, že ani jeden nemá dostatek síly na odstranění toho druhého. Bironovi, Ostermannovi i Münnichovi byla společná velká ctižádostivost a snaha získat pro sebe co největší moc. Carevna však byla natolik schopná, že se jí podařilo udržet mezi těmito třemi členy kamarily rovnováhu.

Ačkoliv měli Annini nejbližší spolupracovníci řadu špatných vlastností, za něž byli kritizováni, nelze jim upřít, že se výborně vyznali ve svých oborech. Ostermann vedl úspěšnou zahraniční politiku, Münnich zmodernizoval armádu, takže ruští vojáci nyní patřili k nejlepším v Evropě. Navíc zpronevěry, korupce a zneužívání moci se objevovaly ve všech evropských státech.¹⁸⁴

Hlavním problémem Anniných nejbližších spolupracovníků tedy byl jejich německý původ. Ruská šlechta, která pomohla Anně obnovit samoděržaví, se domnívala, že přednost bude dána jí a když se tak nestalo, cítila se rozhořčena.¹⁸⁵

¹⁸² Hrabě Münnich byl prezidentem Válečného kolegia a hrabě Ostermann Kolegia zahraničních věcí. LIPSKI, A Re-Examination, 484.

¹⁸³ Дипломатические документы относящиеся к истории России в XVIII столетии, 24. 7. 1730, SIRIO, V., No. 285., 382; SOLOVJOV, Istorija, T. 19, 262; LOGWORTH, The Three Emperors, 108; KARNOVIČ, Značenijs bironovščiny, 95.

¹⁸⁴ ANISIMOV, Anna, 162.

¹⁸⁵ РУССКИЙ двор, 32; C. Rondeau to the right honourable lord viscount Townshend, 11. 5. 1730, SIRIO, LXVI., No. 59., 191.

4.0 VLÁDA IVANA VI.

V této kapitole se budu zabývat obdobím „vlády“ Ivana VI.¹⁸⁶ Tento car nastoupil na trůn, když mu byly sotva dva měsíce a u moci se udržel rok. Nejprve za něj vládl jako regent kuronský vévoda Ernst Johann Biron, poté jeho matka Anna Leopoldovna Meklenburská.

4.1 Jeho výsost, regent ruského impéria, vévoda kuronský, livonský a zemgalský

Na podzim roku 1740 carevna Anna Ivanovna vážně onemocněla. Její stav se zhoršoval, a proto jmenovala svým nástupcem Ivana Antonoviče,¹⁸⁷ syna své neteře Anny Leopoldovny Meklenburské a Antona Ulricha Brunšvického. Zbývalo pouze vybrat regenta. Možností se nabízelo hned několik. Za prvé mohlo dojít k vytvoření regentské rady, jejímiž členy by se staly nejvýše postavené osobnosti impéria. Za druhé se regenty mohli stát rodiče malého cara (buď oba společně, nebo jeden z nich) a třetí možností bylo, že bude regentem prohlášen carevnin favorit Biron.¹⁸⁸ Ctižádostivému kuronskému vévodovi by se takový společenský vzestup samozřejmě líbil. Proto zapůsobil na kabinetního ministra hraběte Alexeje Petroviče Bestužev-Rjumina, který pak veřejně vystoupil a označil Birona za nejvhodnějšího kandidáta na regenta. Na svou stranu rovněž získal kabinetního ministra Čerkasského a několik dalších důležitých osob. Velmi aktivně vystupoval v celém plánu také polní maršál Münnich. Biron sice ve svých pamětech popřel, že by se na svém jmenování regentem nějak podílel, ale vzhledem ke skutečnosti, že se svou pozici snažil upevnit už několik let před smrtí carevny, nepůsobí toto jeho tvrzení příliš věrohodně.¹⁸⁹

A jak se k záležitosti regentství postavil Ostermann? Hraběti se nejvíce zamlouvala varianta regentství Anny Leopoldovny, ale jak bylo jeho zvykem, odmítal se vyjádřit a čekal, jak budou postupovat ostatní. Když se ho přišel Bestužev-Rjumin osobně zeptat, zda souhlasí s regentstvím Birona, odpověděl mu Ostermann, že jako cizinec nemá právo vyjadřovat se k závažnému problému. Bestužev-Rjumin tato odpověď velice udivila, a proto Ostermannovi řekl, že ho „*nejen považuje za Rusa, ale dokonce za takového, k jehož nahrazení by bylo*

¹⁸⁶ Ivan VI. bývá jak svými současníky, tak některými historiky označován také jako Ivan III. Záleží na tom, zda počítáme panovníky už od Ivana Kality nebo až od prvního cara, jímž se v roce 1547 stal Ivan Hrozný. LURJE, Iz istorii dvorcovyh zagovorov, 214.

¹⁸⁷ Ivan Antonovič se narodil 12. srpna 1740 a carevna se rozhodla, že bude dítě vychovávat sama. Vzala ho jeho rodičům a vyčlenila mu pokoje vedle svých vlastních. Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, 11. 10. 1740, SIRIO, LXXXV., No. 62, 236; NEIZDANNYJ tekst, 347; MANSTEIN, Zapiski, 192.

¹⁸⁸ Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, 7. 10. 1740, SIRIO, LXXXV., No. 61, 232 – 233; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 45; BRÜCKNER, Padenije Birona, 134.

¹⁸⁹ RUSSKIJ dvor, 44; SOLOVJOV, Istorija, T. 20, 689. Srov. SOBSTVENNORUČNAJA zapiska, 84 – 85.

potřeba dalších dvacet Rusů“.¹⁹⁰ Nakonec se tedy Ostermann musel vyjádřit, přičemž tvrdil, že regentství by nemohlo být svěřeno do lepších rukou.¹⁹¹

Proč se na Bironovu stranu postupně přidala většina nejvýznamnějších státních představitelů? Proto, že si chtěli udržet vlastní postavení a zároveň předpokládali, že by svou moc mohli ještě znásobit. Stejně jako v roce 1730 rozhodla o budoucnosti Ruska úzká skupina dvořanů. Většina členů Senátu a Synodu buď neměla tušení o tom, co se děje, anebo neměla možnost se k situaci vyjádřit.

Manifest o nástupnictví vytvořil pravděpodobně vice-kancléř Ostermann. Kromě tohoto dokumentu vznikl ještě jeden, ve kterém se psalo, že regentem se má stát Biron.¹⁹² První podepsala carevna okamžitě, s podpisem druhého váhala. Nesouhlasím s polním maršálem Münnichem, který tvrdí, že Anna Ivanovna odmítla podepsat dokument proto, že nechtěla svěřit regentství Bironovi. Přikláním se k názoru ruského historika Anisimova, který se domnívá, že carevna oddalovala podpis závěti proto, že byla ženou pověřivou a bála se, že jakmile ji podepíše, zemře. Nakonec se jí ale podařilo přesvědčit, aby dokument podepsala. Anna Ivanovna zemřela 17. října 1740.¹⁹³

Následujícího dne byl novým ruským carem prohlášen teprve dvouměsíční Ivan VI. a regentství se v souladu s carevninou poslední vůlí ujal Ernst Johann Biron, kterému Senát udělil titul Jeho výsost, regent ruského impéria, vévoda kuronský, livonský a zemgalský.¹⁹⁴

Biron v podstatě získal samoděržavnou moc nad Ruskem. Mohl řídit všechny státní vnitřní i zahraniční záležitosti a uzavírat a podepisovat mezinárodní smlouvy. Stal se vrchním velitelem vojenských sil a pod jeho správu přešly také státní finance.¹⁹⁵

Jak se proměnila kamarila? V podstatě nijak. V Kabinetu zůstal Ostermann, Čerkasskij a Bestužev-Rjumin.¹⁹⁶ Ani v gardových plucích nedošlo k žádným podstatnějším změnám. Münnich zůstal v čele Preobraženského pluku, generál Ušakov v čele Semjonovského pluku,

¹⁹⁰ Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, 1. 11. 1740, SIRIO, LXXXV., No. 72., 328.

¹⁹¹ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 46.

¹⁹² V dokumentu bylo uvedeno, že Biron má být regentem do té doby, dokud nezletilý Ivan nedosáhne věku 17 let. Pokud by car zemřel před dosažením plnoletosti, měl se jeho nástupcem stát další princ z manželství Anny Leopoldovny a Antona Ulricha, který ale v tu dobu ještě nebyl na světě. Regentem měl být opět Biron. Pokud by už žádní mužští potomci z tohoto manželství nebyli naživu, měl Biron povinnost společně s nejvýznamnějšími osobami ruské říše vybrat následníka. S dcerami ani samotnou Annou Leopoldovnou se v závěti vůbec nepočítalo. MANSTEIN, Zapiski, 193; RUSSKIJ dvor, 46; ANISOV, Inozemcy, 293; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 83 – 84, 135; LEVIN, Rossijskij generalissimus, 95. Podrobněji k závěti Anny Ivanovny SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 5 – 8.

¹⁹³ Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, 7. 10. 1740, SIRIO, LXXXV., No. 61, 232 – 233; MANSTEIN, Zapiski, 192; MÜNNICH, Rossija, 87; MÜNNICH, Zapiski, 59; ANISIMOV, Anna, 353.

¹⁹⁴ SENATSKIJ archiv, II, 44.

¹⁹⁵ PEKARSKIJ, Markiz, 135; IMPERIJA posle Petra, 29; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 83 – 84; KARNOVIČ, Značenijsje bironovščiny, 109.

¹⁹⁶ MÜNNICH, Zapiski, 68 – 69.

Gustav Biron¹⁹⁷ v čele Izmajlovského pluku, jen ve funkci velitele Jízdní gardy vystřídal nezletilého Petra Birona¹⁹⁸ kuronský baron Georg Reinhold Lieven. Také šéf Tajné kanceláře Ušakov si podržel své místo. Velitelem policie jmenoval regent knížete Šachovského, který mu už předtím prokazoval věrnost. Ve službách Birona působilo také velké množství špiónů a dobrovolných donašečů. Prvním z nich byl generál-prokurátor Senátu kníže Nikita Jurjevič Trubeckoj.¹⁹⁹

Jaké byly vztahy Birona s ostatními mocnými lidmi? Za své rádce a nejbližší spolupracovníky si regent zvolil hraběte Bestužev-Rjumina a knížete Čerkasského.²⁰⁰ Ostermannovi nedůvěřoval, i když věděl, že se bez něj neobjede. Francouzský vyslanec poznamenal: „*Hrabě Ostermann vystupuje jako pomocník vévody, ale ve skutečnosti jím není; je pravda, že vévoda se radí s tímto nevzdělanějším a nezkušenějším z ruských ministrů, ale nedůvěřuje mu...*“²⁰¹ Podobně komplikované vztahy měl Biron i s Münnichem.

Jaké byly vztahy mezi regentem a matkou cara Ivana? Anna Leopoldovna předpokládala, že se regentkou stane ona a těžce nesla, že ji Biron o tuto funkci připravil. Kuronského vévodu nikdy neměla ráda a nyní ho začala považovat za svého největšího nepřítele. Na rozdíl od svého manžela ale dokázala svou nenávist skrývat. Také Biron nemohl carovu matku ani vystát. Na veřejnosti se k ní sice choval uctivě, ale v soukromí nebo menší společnosti s ní jednal povýšeně a často ji přehlížel. Podle Mansteina Biron vyhrožoval, že pokud bude princezna Anna vzdorovat, pošle ji i s manželem do Německa a na ruský trůn povolá holštýnského vévodu.²⁰²

Rodiče cara tedy nepovažoval Biron za příliš nebezpečné soupeře. Mnohem více se obával Alžběty Petrovny, která byla zejména mezi vojáky značně oblíbená, protože byla dcerou Petra Velikého. Regent s ní jednal velmi laskavě, často ji navštěvoval a jako dárek jí věnoval 50 000 rublů na zaplacení jejích dluhů.²⁰³

Jak Biron vládl? Ujal se své role velmi zodpovědně. Poté, co se stal regentem, vyhlásil amnestii, snížil daně poctivým plátcům, odpustil nedoplatky těm nepoctivým, slíbil milost dezertérům v případě, že se vrátí k plukům, od nichž zběhli. Začal také bojovat proti korupci

¹⁹⁷ Bratr regenta.

¹⁹⁸ Syn regenta.

¹⁹⁹ MÜNNICH, Zapiski, 69; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 86 – 87; KURUKIN, Biron, 331; ANISOV, Inozemcy, 260.

²⁰⁰ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 91; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 14 – 15.

²⁰¹ Russie. Nouvelles, Avec la lettre de m. de la Ville du 19 février 1740, SIRIO LXXXVI., No. 49., 238.

²⁰² Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, St. Petersburg, November the 1st 1740, SIRIO, LXXXV., No. 72., 332; MANSTEIN, Zapiski, 196; MÜNNICH, Zapiski, 65; RUSKIJ dvor, 47; MÜNNICH, Rossijskij, 99; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 365; BAIN, The Daughter, 25.

²⁰³ RUSKIJ dvor, 50; MANSTEIN, Zapiski, 196; LOGWORTH, The Three Emperors, 165; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 24.

v soudnictví a nařídil, aby v mrazech vojáci, kteří měli stát na stráž, dostávali kabáty. Plánoval rovněž reorganizaci gardy. Chtěl dvořany, kteří v gardách sloužili jako řadoví vojáci, povýšit na důstojníky pěchotních pluků. Jejich místa by pak zaplnil vojáky z prostého lidu. Také se často účastnil zasedání Senátu a Kabinetu ministrů.²⁰⁴

Jen pár dní po nástupu Ivana VI. bylo odhaleno spiknutí proti regentovi. Několik gardových důstojníků, převážně ze Semjonovského pluku, jehož podplukovníkem byl také carův otec Anton Ulrich Brunšvický, vyjadřovalo velmi směle své mínění, že carův otec by byl mnohem lepším regentem. Někteří vojáci rovněž zpochybnili pravost podpisu na závěti carevny Anny Ivanovny. Regent jednal jako vždy energicky a rychle. Nařídil zatknout a uvěznit několik vojáků. Samotného Antona Ulricha předvolal před shromáždění ministrů, členů generality a Senátu. Anton Ulrich tlak při veřejném výslechu neunesl, rozplakal se, přiznal, že chtěl získat regentovu moc a prosil za odpuštění. Regent mu pak nařídil, aby se vzdal všech funkcí²⁰⁵ a neukazoval se na veřejnosti. Poté Biron přítomnému shromáždění oznámil, že pokud si myslí, že by byl Anton Ulrich lepším regentem než on, je ochoten složit funkci. Dostalo se mu ujištění, že má plnou podporu přítomných. Tento krok byl ryze taktický. Biron si opět nechal veřejně potvrdit svůj status nejvýznamnějšími osobnostmi impéria.²⁰⁶

Kdo měl v době Bironova regentství největší moc? Na prvním místě samozřejmě regent, který se nenechal nikým ovlivňovat. Aktivně zasahoval do řízení státu a požadoval, aby byl informován o každém kroku souvisejícím jak se zahraniční, tak s vnitřní politikou ruského impéria. Dalšími velmi mocnými osobami byli hrabě Ostermann a hrabě Münnich, kteří si podrželi své funkce. Jejich vliv se ani nezvýšil, ani nesnížil.

4.2 Velkokněžna a vládkyně

V této podkapitole se budu zabývat „vládou“ Anny Leopoldovny a změnami, které probíhaly v její kamarile. Pokusím se také charakterizovat Anninu osobnost. Na závěr se budu věnovat nejdůležitějším členům kamarily.

²⁰⁴ SENATSKIJ archiv, II, 52; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 87; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 360; LEVIN, Rossijskij generalissimus, 73; ANISOV, Inozemcy, 303; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 9, 25; LOGWORTH, The Three Emperors, 165; STROEV, Bironovščina, 59.

²⁰⁵ Anton Ulrich se musel vzdát hodnosti podplukovníka Semjonovského pluku a plukovníka Brunšvického kyrysarského pluku.

²⁰⁶ Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, St. Petersburg, November the 1st 1740, SIRIO, LXXXV., No. 72., 333 – 337; MANSTEIN, Zapiski, 195 – 196; RUSSKIJ dvor, 47 – 49; KURUKIN, Epocha, 283; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 89; BRÜCKNER, Padenije Birona, 41 – 42; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 363 – 365; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 22; BAIN, The Daughter, 23 – 24. Srov. MÜNNICH, Rossija, 102.

4.2.1 Münnichův převrat

V noci ze 7. na 8. listopadu 1740 proběhl další státní převrat, během něhož došlo k svržení regenta. Iniciátorem převratu byl polní maršál Münnich. Osudného večera se dostavil k carově matce Anně Leopoldovně a oznámil jí, co má v plánu. Poté se s několika desítkami věrných vojáků odebral k regentovi.²⁰⁷ Sám se však do zatýkání nezapojoil a celou akci pověřil svého pobočníka Mansteina. Vojáci vtrhli do Bironovy ložnice, vytáhli ho z postele, posadili do kočáru a odvezli do Zimního paláce a druhý den do pevnosti Schlüsselburg. Spiklenci se nesetkali s žádným odporem stráží, bránil se pouze samotný regent. Společně s Bironem byla zatčena také jeho rodina.²⁰⁸

Pro současníky byl převrat naprostým překvapením, o čemž svědčí následující věta anglického vyslance Finche: „*Nikdo 8. listopadu, když se ukládal do postele, nečekal, co se dozví při probuzení*“.²⁰⁹

Proč se Münnich rozhodl provést převrat? Zdá se, že za vším byla jeho neuspokojená ctižádost. Polní maršál čekal, že se mu Biron za pomoc odvděčí a povýší ho na generalissima, po čemž už dlouho toužil. Münnichova očekávání ale nebyla naplněna a postupně se ukazovalo, že regent se o moc s nikým dělit nehodlá. Navíc mezi Münnichem a Bironem panovalo neustálé podezřívání a závist, a tak se polní maršál obával, aby se ho regent nepokusil odstranit a rozhodl se zakročit dříve než on.²¹⁰ Münnichův pobočník Manstein ve svých pamětech zaznamenal: „*Polní maršál Münnich zatkl vévodu kuronského pouze proto, aby dosáhl většího štěstí; chtěl, stejně jako v době, kdy přesvědčoval vévodu, aby se stal regentem, získat veškerou moc; velkokněžně chtěl dát titul vládkyně, ale sám si chtěl užívat moc s tímto titulem spojenou, a přitom se domníval, že si nikdo nedovolí podniknout cokoli proti němu*“.²¹¹

²⁰⁷ Podle Münnicha mladšího jich bylo 30, podle Mansteina 80. KURUKIN, Epocha, 287.

²⁰⁸ Žena, dva synové, dcera, bratr Gustav, švagr Bismarck a kabinetní ministr Bestužev-Rjumin. Byl také vydán rozkaz zatknout Bironova staršího bratra Karla, který se zrovna nacházel v Moskvě. Bironovo regentství trvalo pouhých 20 dní. RUSSKIJ dvor, 51 – 52; MANSTEIN, Zapiski, 200; SOBSTVENNORUČNAJA zapiska, 151; Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, 11. 11. 1740, SIRIO, LXXXV., No. 77, 368 – 369; Le maquis de la Chétardie au roi, Pétersbourg, 10/21 novembre 1740, SIRIO, XCII., No. 11., 64 – 65; ANISIMOV, Rossija, 475 – 476; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 367 – 368. K zatčení Birona podrobněji např. MANSTEIN, Zapiski, 199 – 201; BRÜCKNER, Padenije Birona, 58 – 62. Biron byl obviněn, že se neuctivě choval k rodičům cara a vyhrožoval jim. DELO o kurljandskom gercoge, 28 – 31. Ačkoliv všechno popřel, byl odsouzen k trestu smrti rozčtvrcením, který mu Anna Leopoldovna změnila na doživotní vyhnanství na Sibiři v malém městečku Pelym. Majetek mu byl konfiskován. Společně s ním byla do vyhnanství poslána i jeho rodina. SOBSTVENNORUČNAJA zapiska, 151, 155; NEIZDANNYJ tekst, 347; MÜNNICH, Zapiski, 70; RUSSKIJ dvor, 58; MANSTEIN, Zapiski, 208; KURUKIN, Biron, 337; ANISOV, Inozemcy, 319; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 371.

²⁰⁹ Cit. dle: PAVLENKO, Jelizaveta, 29.

²¹⁰ MANSTEIN, Zapiski, 196; RUSSKIJ dvor, 53 – 54; BAIN, The Daughter, 26; KURUKIN, Biron, 333; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 25; ANISOV, Inozemcy, 311; BRÜCKNER, Padenije Birona, 51. Srov. SOBSTVENNORUČNAJA zapiska, 150.

²¹¹ MANSTEIN, Zapiski, 203 – 204.

Za syna nyní vládla Anna Leopoldovna. Její pravomoci byly stejné jako Bironovy, i když se rozhodla titul regentka nepoužívat. Místo toho si nechala říkat starším ruským synonymem vládkyně,²¹² přičemž takto se titulovala už carevna Sofie, která byla po převratu střelců v roce 1682 pověřena, aby vládla za své nezletilé bratry. Od Senátu si Anna Leopoldovna také nechala udělit titul velkokněžna.²¹³

Jak se změnilo personální obsazení nejvyšších postů? Z Bironových nejbližších spolupracovníků byl uvězněn pouze Bestužev-Rjumin. Druhý Bironův hlavní spojenec Čerkasskij si podržel své místo v Kabinetu ministrů a byl dokonce povýšen na kancléře.²¹⁴ Vice-kancléřem byl jmenován hrabě Golovkin,²¹⁵ který v Kabinetu nahradil Bestužev-Rjumina. Iniciátor převratu Münnich se stal prvním ministrem, stanul v čele Kabinetu ministrů, získal privilegium předsedat zasedáním a předkládat záležitosti vládkyni. Hodnosti generalissima všech ozbrojených sil v Rusku se Münnich vzdal ve prospěch carova otce Antona Ulricha, podržel si však hodnost podplukovníka Preobraženského pluku a funkci ředitele Vojenského kolegia. Münnich měl v plánu dál suverénně řídit vojenské záležitosti, ale neuvědomil si, že nyní bude podřízen generalissimovi, z čehož pak plynuly problémy. Spíše očekával, že Anton Ulrich bude svou novou pozici zastávat jen formálně a ocení tak Münnichovy zásluhy na proběhlých změnách. Otcí cara bylo také vráceno velení nad Semjonovským plukem.²¹⁶ Ostermann sice zůstal členem Kabinetu ministrů, ale přišel o funkci vice-kancléře a monopolní vliv na zahraniční politiku, což mu mělo být kompenzováno udělením hodnosti generál-admirála.²¹⁷

Ukazem vládkyně byli osvobozeni všichni důstojníci a státní činitelé, kteří byli v říjnu zatčeni za přípravu převratu v kurzu Antona Ulricha. Ze Sibiře byla propuštěna také řada osob, které se tam dostaly z politických důvodů v době vlády Anny Ivanovny. Z kláštera byla propuštěna nezletilá dcera Artemije Volynského Anna.²¹⁸

²¹² Правительница.

²¹³ Le maquis de la Chétardie au roi, Pétersbourg, 10/21 novembre 1740, SIRIO, XCII., No. 11., 68; MÜNNICH, Zapiski, 71; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 112.

²¹⁴ Post kancléře nebyl obsazen od roku 1734, kdy zemřel hrabě Gavril Ivanovič Golovkin. SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 30. Srov. MANSTEIN, Zapiski, 204.

²¹⁵ Hrabě Michail Gavrilovič Golovkin (1699 – 1754) – syn kancléře Gavрила Ivanoviče Golovkina, působil jako vyslanec v Berlíně. Anna Ivanovna jej jmenovala senátorem.

²¹⁶ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 108, 111, 116; LEVIN, Rossijskij generalissimus, 79. Anton Ulrich se stal teprve druhým ruským generalissimem. Prvním byl kníže Menšikov.

²¹⁷ Le maquis de la Chétardie au roi, Pétersbourg, 10/21 novembre 1740, SIRIO, XCII., No. 11., 68; MÜNNICH, Zapiski, 71 – 72; RUSSKIJ dvor, 51; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 382; BAIN, The Daughter, 31; STELLNER, Rusko, 85.

²¹⁸ MÜNNICH, Rossija, 110; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 113, 131.

4.2.2 Charakter Anny Leopoldovny

Jak hodnotili Annu Leopoldovnu její současníci? Většina se shodla, že byla lenivá, uzavřená, neschopná smělého činu, neměla vůli a nebyla ctižádostivá. Neovládala etiku a neuměla se chovat na veřejnosti, takže na mnoho lidí působila jako necivilizovaná osoba. Pouze před rodinou a nevelkým množstvím přátel se Anna dokázala chovat přirozeně a nenuceně.²¹⁹

Ernest Johann Münnich, který byl Anniným komořím, ve svých pamětech vzpomínal: „Vždy byla nespokojená, když se v čase svého regentství musela objevovat na veřejnosti. Nejprůjemnější pro ni byla doba, kdy mohla být sama nebo ve vybrané nepočetné společnosti a tehdy se mohla chovat volně a vesele se vyjadřovat“.²²⁰ Manželka anglického vyslance Lady Rondeau popsala Annu Leopoldovnu následovně: „Nevyniká ani krásou ani jemností pohybů a její rozum, i když ještě není úplně rozvinutý, neukazuje žádné skvělé kvality, je vždy vážná, málo hovoří a nikdy se nesměje“.²²¹ Manstein kromě již uvedeného dodává, že Anna byla mimořádně rozmarná, prchlivá, nerozhodná a hodně podobná otci, i když na rozdíl od něj nebyla krutá a ráda dělala dobré skutky.²²²

Je důležité si uvědomit, že Anna Leopoldovna nikdy nebyla připravována k vládě. Počítalo se s ní jako s manželkou nějakého evropského panovníka a tomu také byla přizpůsobena její výchova a vzdělávání. Anna byla vyučována zejména jazykům. Její současníci zaznamenali, že hovořila německy, francouzsky a rusky, přičemž francouzsky lépe rozuměla, než mluvila. Také se shodli na tom, že ráda a často četla a byla velmi zbožná.²²³

Anna Leopoldovna se zpočátku snažila věnovat státním záležitostem pečlivě, ale velmi brzy ji to přestalo bavit. Nebyla ale ochotná svěřit vládu nikomu jinému. Britský vyslanec zaznamenal: „Anna Leopoldovna úzkostlivě chrání svou moc a nechce přenechat sebemenší část ani svému vlastnímu muži“.²²⁴

4.2.3 První ministr

Po převratu se polní maršál Münnich stal nejmocnějším člověkem v Rusku. Svým chováním však proti sobě poštval hned několik lidí. Nejvíce Münnicha nesnášel Anton Ulrich, kterému se nelíbilo, že polní maršál sám řídil všechny vojenské záležitosti. Carův otec se rozhodně nehodlal smířit se skutečností, že by jeho titul generalissima měl být jen čestným

²¹⁹ RUSSKIJ dvor, 47, 60; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 129 – 130, 134. Srov. MÜNNICH, Rossija, 110.

²²⁰ MÜNNICH, Rossija, 111.

²²¹ PISMA ledi Rondo, S. Peterburg, 1735, No. XX, 67.

²²² MANSTEIN, Zapiski, 235 – 236.

²²³ MÜNNICH, Rossija, 111; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 376; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 146; ANISOV, Inozemcy, 342.

²²⁴ RUSSKIJ dvor, 61. Srov. MÜNNICH, Zapiski, 73 – 74.

titulem bez reálné moci. Navíc se k němu Münnich nechoval zrovna dvakrát uctivě.²²⁵ Svědectví o tom podává Manstein: „První stížnosti prince Antona Ulricha na Münnicha se týkaly jejich písemné komunikace, neboť v Rusku existuje závazná forma, kterou musí podřízení užívat při psaní všech služebních dopisů ke svým nadřízeným; polní maršál ji v korespondenci s generalissimem nedodržel a používal formu obvyklých dopisů. Nesvěřil mu žádný závažnější úkol, i když mu to princezna několikrát přikázala“.²²⁶

Druhého nepřítele si Münnich vytvořil v Kabinetu ministrů. Když se rozdělovaly funkce, polní maršál zařídil, aby se jeho konkurent Ostermann nestal kancléřem, což byla pozice, po které už dlouho toužil. Münnichovým cílem totiž také bylo ovládnutí zahraniční politiky. Tím, že do funkce kancléře dosadil knížete Čerkasského, člověka poslušného a poddajného, si fakticky zajistil, že zahraniční záležitosti zůstanou v jeho rukách.

Během převratu Münnich nastydl a velmi vážně onemocněl. Dokonce se zdálo, že zemře. A právě této situace využili jeho protivníci a začali jednat proti němu. Duší nového spiknutí se stal Ostermann, který se začal často scházet s princeznou a princem.²²⁷ Varoval Annu Leopoldovnu že Münnich „nebyl seznámen se zahraničními záležitostmi, které předcházejících 20 let řídil on sám, a že v důsledku toho by z nevědomosti mohl Münnich zavléci Rusko do problémů, které by byly nadmíru škodlivé jeho zájmům“.²²⁸

Dne 28. ledna 1741 vydala vládkyně ukaz, který měl zvýšit efektivitu vlády. Ve skutečnosti bylo jeho cílem omezení Münnichovy moci. Ukaz nařizoval rozdělení Kabinetu ministrů do departmentů. Münnichovi byl podřízen vojenský department, přičemž musel o všem podávat hlášení Antonu Ulrichovi. Ostermannovi byla opět podřízena zahraniční politika a admirálita a kancléř Čerkasskij a vice-kancléř Golovkin měli na starost vnitřní politiku.²²⁹

Münnich se rozhodl taktizovat a v březnu požádal velkokněžnu, aby ho zprostila všech jeho funkcí,²³⁰ přičemž doufal, že si díky tomu uvědomí, že se bez něj neobejde. Tato taktika by polnímu maršálovi zřejmě vyšla, kdyby nezasáhl Ostermann a nepřesvědčil Annu, že Münnich pro ni představuje spíše hrozbu. Anna proto Münnichovu žádost nakonec schválila a

²²⁵ PAVLENKO, Jelizaveta, 30; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 35.

²²⁶ MANSTEIN, Zapiski, 204 – 205.

²²⁷ MÜNNICH, Zapiski, 75; MANSTEIN, Zapiski, 204; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 117 – 118; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 36.

²²⁸ MANSTEIN, Zapiski, 205.

²²⁹ MÜNNICH, Zapiski, 79 – 80; STELLNER, Rusko, 87; ANISOV, Inozemcy, 327; KLUETING, Heinrich Graf Ostermann, 63.

²³⁰ Argumentoval vysokým věkem a špatným zdravím, ačkoliv mu bylo teprve 56 let a žádnou vážnější chorobou netrpěl. Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, St. Petersburg, 7th March 1741, SIRIO, XCI., No. 1., 2; PEKARSKIJ, Markiz, 211.

on se tak stal obětí své vlastní ctižádosti.²³¹ Neodešel však s prázdnou. Jako odstupné dostal 100 000 rublů a jeho roční penze byla stanovena na 15 000 rublů. K jeho domu byla postavena stráž. Münnich ve svých pamětech uvádí, že to bylo k zajištění jeho bezpečnosti, ve skutečnosti ho však velkokněžna chtěla mít pod kontrolou.²³²

Proč se Münnichovi nepodařilo udržet se u moci? Proto, že udělal stejnou chybu jako Biron. Chtěl o všem rozhodovat sám a o vliv na řízení státu se nehodlal dělit. Navíc se choval povýšeně a neuznával autority. Byl si příliš jistý svým postavením, takže neměl potřebu získávat spojence, čehož využili jeho odpůrci, kteří se proti němu spojili, a společně dosáhli jeho pádu.

4.2.4 Návrat Ostermanna

Další velmi významnou osobou Anniny komory byl hrabě Andrej Ivanovič Ostermann. Když se Anna stala vládkyní, Ostermannovo postavení se v důsledku Münnichových intrik zhoršilo, ale toto zhoršení bylo pouze dočasné. Ostermann se nevzdal a snažil se s novou panovnicí sblížit. Hned po jejím nástupu pro ni vypracoval spis obsahující rady, jaké první kroky by měla podniknout. Doporučil jí, aby poslala ruským diplomatům v zahraničí vysvětlení, proč k převratu došlo. Uvnitř Ruska pak bylo potřeba „potvrdit“ všechny ukazy vydané Bironem. Anna tyto jeho rady uposlechla. Ostermann také nové vládkyni doporučoval, aby se účastnila zasedání Kabinetu, scházela se s ministry, senátory a členy Synodu. To však Anna odmítala, protože se nerada ukazovala na veřejnosti.²³³

Po Münnichově pádu se Ostermann stal faktickým vládcem ruského impéria. Zasahoval do otázek námořnictva, ekonomiky, i dalších vnitřních záležitostí říše. Jeho hlavní doménou však byla zahraniční politika, jejíž kurz určoval. Stejně jako za vlády Anny Ivanovny pokračoval v orientaci na habsburskou monarchii.²³⁴ Nicméně Ostermann byl zvyklý řídit věci ze zákulisí a neměl potřebné vlastnosti pro roli veřejně působícího politika. Chyběla mu rozhodnost a charisma, vlastnosti, které měl jak Biron tak Münnich. Když nastal problém, Ostermann

²³¹ SENATSKIJ archiv, III, 14 – 15; Le maquis de la Chétardie à m- Amelot, Pétersbourg, 7/18 mars 1741, SIRIO, XCII., No. 67., 420 – 421; MANSTEIN, Zapiski 206; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 384; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 119; PAVLENKO, Jelizaveta, 30. Srov. MÜNNICH, Zapiski, 75 – 78.

²³² MANSTEIN, Zapiski 207; MÜNNICH, Zapiski, 78; MÜNNICH, Rossija, 119; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 120; BAIN, The Daughter, 36. Nemilost, ve které se ocitl Münnich se však netýkala jeho příbuzných. Jeho syn si důvěru Anny Leopoldovny udržel. Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, St. Petersburg, 7th March 1741, SIRIO, XCI., No. 1., 3; PEKARSKIJ, Markiz, 251.

²³³ MÜNNICH, Zapiski, 73; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 148 – 149.

²³⁴ Maquis de la Chétardie à m- Amelot, Pétersbourg, 7/18 mars 1741, SIRIO, XCII., No. 67., 424; BAIN, The Daughter, 36 – 37; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 153; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 46.

vyčkával a ve vhodný okamžik se přidal k vítězné straně, jenže ve svém novém postavení si takový postup dovolit nemohl.²³⁵

Jaký byl vztah Anny Leopoldovny k Ostermannovi? Anna mu zpočátku věřila. Posílala si k němu pro rady, někdy ho dokonce navštívila osobně.²³⁶ V jeho domě se konaly porady nejdůležitějších ministrů a pouze ve výjimečných případech se nechával Ostermann na nosítkách donést do paláce.²³⁷

Dobré vztahy s Annou Leopoldovnou se Ostermannovi nepodařilo udržet moc dlouho, protože jeho protivníci proti němu neúnavně intrikovali. Asi největším Ostermannovým odpůrcem byl panovačný a rozhodný hrabě Lynar (viz 4.2.6), který se o svůj vliv na panovnici nechtěl s nikým dělit. Pro Ostermanna představoval velké nebezpečí zejména proto, že se vyznal v zahraničních záležitostech. Dále Ostermanna nesnášela Julia Mengden a vice-kancléř hrabě Michail Gavrilovič Golovkin. Vice-kancléř byl člověk průměrné inteligence, nevýrazný a netaentovaný, což mu ale nebránilo v tom, aby se pokoušel vést v Kabinetu vlastní politiku.²³⁸ Golovkinova manželka byla příbuzná Anny Leopoldovny²³⁹ a právě skrze tyto příbuzenské vztahy se mu podařilo s velkokněžnou sblížit a to dokonce tak těsně, že se stal jejím prvním rádcem. Vice-kancléř se snažil Ostermanna před Annou co nejvíce očernit. Dokonce ho obvinil, že plánuje převrat a chce na trůn dosadit Antona Ulricha. Proti Ostermannovi šel Annu Leopoldovnu také arcibiskup Ambrozij Juškevič, který stál v čele Synodu.²⁴⁰

Ostermann se domníval, že může na Annu Leopoldovnu působit skrze jejího manžela. Tato úvaha však byla chybná, protože Anton Ulrich neměl potřebné kvality k uskutečňování Ostermannových plánů a navíc na svou ženu neměl téměř žádný vliv.²⁴¹

4.2.5 Anton Ulrich Brunšvický

Manžela Anny Leopoldovny vévodu Antona Ulricha Brunšvického²⁴² popisovali jeho současníci jako člověka odvážného a neohroženého ve válkách, ale velmi nesmělého a

²³⁵ RUSSKIJ dvor, 59; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 59; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 154.

²³⁶ Tyto návštěvy byly většinou tajné.

²³⁷ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 151.

²³⁸ Francouzský vyslanec o něm napsal, že „se těší úctě národa a je slepě oddaný vídeňskému dvoru“. Le maquis de la Chétardie à m- Amelot, Pétersbourg, 7/18 mars 1741, SIRIO, XCII., No. 67., 423.

²³⁹ Sestřenice carevny Anny Ivanovny.

²⁴⁰ IMPERIJA posle Petra, 35; MÜNNICH, Rossija, 100; MANSTEIN, Zapiski 214; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 157; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 54, 59.

²⁴¹ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 155.

²⁴² Anton Ulrich Brunšvický (1714 – 1774) – v roce 1733 byl poslán do Ruska, jako možný manžel Anny Leopoldovny, s níž se skutečně oženil v roce 1739. V Rusku sloužil jako plukovník kyrysnického pluku a pod vedením Münnicha se vyznamenal při obléhání Očakova, za což byl povýšen na generál-majora. BANTYŠ-KAMENSKIJ, Biografii, 217.

ostýchavého v běžném životě. Manželka britského vyslance Lady Rondeau uvedla, že „*když mluví, vždy se zadržává*“.²⁴³ Britský vyslanec sděloval do Londýna, že se princ neteší příliš velké vážnosti a je až příliš hrdý na své úspěchy.²⁴⁴

Vztahy Anny Leopoldovny s manželem byly velmi napjaté, protože do manželství vstoupila nedobrovolně. Anna neměla svého muže ráda, protože neodpovídal její představě o ideálním partnerovi. Vadila jí zejména jeho nesmělost. Současníci zaznamenali, že se spolu často hádali a týdny spolu pak nemluvili. Ve vzájemných sporech byl princ tím slabším.²⁴⁵

Už v době Bironovy snahy o získání regentství vystupovala Anna Leopoldovna jako samostatná politická veličina. Nikdy se neprezentovala jako manželka prince brunšvického, ale vždy jako neteř carevny Anny Ivanovny. V době princova pokusu o převrat se od něj zcela distancovala a o Münnichově převratu mu vůbec neřekla. Dozvěděl se o něm, až když už bylo téměř po všem. Poté, co se chopila moci, snažila se držet Antona Ulricha stranou od státních záležitostí. Princ se to samozřejmě nelíbilo, chtěl se zapojit do řízení státu, takže z toho byly další spory. K tvrdému střetu mezi manželi došlo kvůli jmenování čtyř nových senátorů. Anton Ulrich, za jehož zády stál Ostermann, nesouhlasil s výběrem své manželky, nicméně jeho názor nikoho nezajímal. Brunšvičtí diplomaté zaznamenali, že Anna nezvala manžela k poradám s ministry a navíc ho nepouštěla ani do své ložnice a neobědvala s ním u jednoho stolu.²⁴⁶

Po pádu Münnicha se Anton Ulrich stal prezidentem Vojenského kolegia a okamžitě se pustil do práce. Účastnil se zasedání kolegia, nosil do Senátu návrhy ukazů týkajících se reformy struktury armády. Pro řízení záležitostí týkajících se gardových pluků zřídil zvláštní štáb, do jehož čela se postavil. Anton Ulrich také často chodil na inspekce do nově stavěných kasáren a zakládal nemocnice pro gardisty. Reálnou moc ale neměl, protože každý jeho návrh musela potvrdit Anna Leopoldovna.²⁴⁷

Jak už bylo řečeno výše, Anton Ulrich neměl dobré vztahy s Münnichem, což ho vedlo ke sblížení s Ostermannem. Hrabě Lynar zaznamenal: „*Hrabě Ostermann, zbavený výhody být u vládkyně tak často, jako hrabě Münnich, se snaží získat na svou stranu generalissima, aby skrze něho mohl uskutečňovat plány...Princ často jezdí k hraběti Ostermannovi, zůstává u něj dlouho a podle jeho vlastních slov u něj bere hodiny všeobecné politiky*“.²⁴⁸ To samé

²⁴³ PISMA ledi Rondo, S. Peterburg, 20. 6. 1739, No. XXVI, 117.

²⁴⁴ MANSTEIN, Zapiski, 236; RUSSKIJ dvor, 47.

²⁴⁵ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 138; LEVIN, Anton Ulrich Braunšvejskij, 54.

²⁴⁶ MÜNNICH, Rossija, 103 – 104; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 367 – 368, 380 – 381; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 136, 139.

²⁴⁷ LEVIN, Rossijskij generalissimus, 84 – 85.

²⁴⁸ Cit. dle: PAVLENKO, Jelizaveta, 31.

potvrzuje také francouzský vyslanec.²⁴⁹ Jak Anna Leopoldovna vnímala jejich sblížení? Příliš nadšená z něho nebyla, protože je podezřívala, že proti ní připravují spiknutí.²⁵⁰

4.2.6 Favorité

Favoritem Anny Leopoldovny se stal hrabě Moritz Karl Lynar, který působil jako sasko-polský vyslanec v Rusku už v letech 1733 – 1736. V roce 1736 však byl svým králem na žádost ruské carevny odvolán, protože byl podezřelý, že udržuje vztah s mladou princeznou Annou Leopoldovnou. Ta na svou první lásku ale nezapomněla. Jakmile se stala vládkyní, požádala polsko-saský dvůr, aby znovu poslal Lynara jako vyslance do Petrohradu. Její žádosti bylo vyhověno a Lynar přijel do Ruska na počátku roku 1741.²⁵¹ Jeho vliv u dvora rostl a brzy bylo jasné, že se stane novým favoritem. Anna Leopoldovna mu bezmezně důvěřovala, sdělovala mu politické novinky a nechávala si od něj radit.²⁵²

Anninou nejlepší přítelkyní byla baronka Juliana Mengden.²⁵³ Velkokněžna trávila v její společnosti většinu svého času a byla velmi nešťastná, musela-li se od ní odloučit. Bezmezně jí věřila, takže průměrně inteligentní Juliana věděla o všech státních záležitostech. Do vysoké politiky se ale nevměšovala. Zasahovala do personálních otázek, za úplaty zprostředkovávala různým lidem kontakt s vládkyní a členům své rodiny zařídila výhodná místa.²⁵⁴

Anna Leopoldovna se rozhodla, že provdá Julianu za Lynara, čímž chtěla odvrátit pozornost od svého vztahu s vyslancem. Tento krycí manévř byl však značně průhledný a u dvora se s ironií říkalo, že se rodí noví Bironovi.²⁵⁵

4.3 Shrnutí

Během tří týdnů Bironova regentství nedošlo téměř k žádným změnám. Moc si podrželi lidé, kteří ji měli už v době vlády Anny Ivanovny. Biron se opíral zejména o knížete Čerkasského a hraběte Bestužev-Rjumina, kteří také patřili mezi hlavní iniciátory Bironova regentství. Regentův pád pak způsobila nenaplněná očekávání jeho dalšího aktivního

²⁴⁹ Le maquis de la Chétardie à m- Amelot, Pétersbourg, 3/14 mars 1741, SIRIO, XCII., No. 65., 411.

²⁵⁰ LEVIN, Rossijskij generalissimus, 90.

²⁵¹ Srov. ANISOV, Inozemcy, 304.

²⁵² ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 140 – 141, 145; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 377; BAIN, The Daughter, 40; LEVIN, Anton Ulrich Braunšvejgskij, 56.

²⁵³ Baronka Juliana Magnusovna Mengden (1719 – 1787) – dcera švédského podplukovníka a livonského zemského maršálka Magnuse Gustava von Mengden, představitele vlivného pobaltského rodu Mengdenů. Jeden její příbuzný byl prezidentem Obchodního kolegia, druhý předsedal livonskému dvorskému soudu. Její sestra Anna Mengden se provdala za osobního lékaře carevny Alžběty Petrovny Jeana Armanda Lestocqa.

²⁵⁴ Le maquis de la Chétardie à m- Amelot, Pétersbourg, 24 janvier (4 février) 1741, SIRIO, XCII., No. 46., 266; RUSSKIJ dvor, 60; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 142; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 376, 388; LEVIN, Rossijskij generalissimus, 90; PAVLENKO, Jelizaveta, 36.

²⁵⁵ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 143.

stoupence polního maršála Münnicha, který se domníval, že Bironův vzestup bude i jeho vzestupem, jenže velmi brzy zjistil, že se spletl. Jeho postavení zůstalo stejné, protože regent se o moc dělit nehodlal.

Období „vlády“ Anny Leopoldovny se vyznačuje nestabilitou. Postavení nejvýznamnějších mužů impéria se měnilo ze dne na den a nikdo si nemohl být jistý svou mocí. Velkokněžna měla velmi mírnou povahu, v důsledku čehož panoval ve státní správě chaos. Úředníci se totiž nebáli, že po nesplnění příkazu budou potrestáni, takže své povinnosti často zanedbávali.²⁵⁶ Pruský vyslanec psal do Berlína: „*Současná vláda je nejmírnější ze všech, jež dosud v tomto státě existovaly. Rusové toho zneužívají. Kradou a hrabou na všech stranách*“.²⁵⁷ Anna Leopoldovna nedokázala vládnout sama, ale ani nechtěla nikomu předat moc.²⁵⁸

Nejprve byl nejmocnějším člověkem polní maršál Münnich. Dopustil se však té samé chyby jako Biron. Pokusil se uzurpovat veškerou moc pro sebe a navíc měl nesnesitelnou povahu, takže se proti němu jeho nepřátelé spojili a přiměli Annu Leopoldovnu, aby ho poslala do penze. Münnichovo místo pak zaujal hrabě Ostermann, který byl dosud zvyklý řídit vše z pozadí. Pro roli veřejně působícího politika neměl dostatek potřebných vlastností a navíc se mu nepodařilo získat dostatečně mocné spojence.

Anna Leopoldovna si za svého hlavního rádce zvolila hraběte Golovkina. Velký vliv na ni měla také její přítelkyně Juliana Mengden a favorit Lynar. Ačkoliv mezi Lynarem a Golovkinem panovala nevraživost, přesto měli oba společný cíl – odstranit Ostermanna.²⁵⁹

Kruh nejbližších osob Anny Leopoldovny tvořili cizinci – Julia Mengden, britský vyslanec Finch, rakouský vyslanec Botta, polsko-saský vyslanec Lynar, princ Anton Ulrich, jeho bratr Ludvík Ernst a Ernest Johann Münnich.²⁶⁰

Krátce před svržením Anny Leopoldovny a Ivana VI. se situace v kamarile zhoršila. Spory mezi jednotlivými členy se vyostřily a Anna Leopoldovna nebyla schopná nastolit rovnováhu.²⁶¹ V listopadu 1741 psal britský vyslanec do Londýna: „*Vznikla ruská skupina (pod významným vlivem [rakouského vyslance – L. Š.] Botty) s hrabětem Golovkinem v čele. Stojí v otevřené opozici proti Ostermannovi a skrze něho proti princovi*“.²⁶² Anna Leopoldovna se přikláněla na stranu Ostermannovy opozice.

²⁵⁶ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 150.

²⁵⁷ Cit. dle: VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 388 – 389.

²⁵⁸ STELLNER, Rusko, 96 – 97.

²⁵⁹ SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 57.

²⁶⁰ MÜNNICH, Zapiski, 74 – 75; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 146.

²⁶¹ ANISOV, Inozemcy, 364.

²⁶² Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, St. Peterburgh, November the 14th 1741, SIRIO, XCI., No. 78., 330.

5.0 ALŽBĚTINSKÁ KAMARILA

V této kapitole se budu věnovat dvacetiletému období vlády carevny Alžběty Petrovny. Nejprve se zaměřím na způsob, jakým se dostala k moci, kdo jí v tom pomáhal a jak dopadli členové kamarily Alžbětiny předchůdkyně. Následně se budu zabývat proměnou hlavních institucí, které se během její vlády podílely na řízení státu. Rovněž se pokusím charakterizovat osobnost carevny a analyzovat moc a vliv členů její kamarily. Vyjádřím se také k jejímu tvrzení o národní vládě a o osvobození Ruska od nadvlády cizinců.

5.1 Státní převrat

V noci z 24. na 25. listopadu 1741 došlo k dalšímu státnímu převratu. Car Ivan VI. byl svržen a jeho místo zaujala Alžběta Petrovna. Pozoruhodným rysem tohoto státního převratu se stala účast zahraničních diplomatů na jeho přípravách. Na podzim roku 1740 kontaktoval Alžbětu Petrovnu švédský vyslanec Erik Mattias von Nolcken, který jí sdělil nabídku svého panovníka. Švédský král Frederik I. nabídl Alžbětě Petrovně vojenskou a finanční pomoc, pokud by se rozhodla získat ruský trůn, ale za tuto službu žádal navrácení některých území, která Švédsko ztratilo během severní války.

Dalším diplomatem, který se do převratu zapojil, byl francouzský vyslanec markýz de la Chétardie. Francii silně znepokojovaly vřelé vztahy mezi Ruskem a Velkou Británií, neboť francouzsko-ruské vztahy byly po válce o polské nástupnictví na bodu mrazu. Dalším důvodem, proč Francie podporovala přípravu převratu, byla snaha odvrátit pozornost Ruska od francouzsko-rakouské války (součást bojů o rakouské dědictví). Tradičním cílem francouzské politiky totiž bylo oslabení Ruska a jeho izolace, aby se nemohlo vměšovat do evropských problémů. Francouzský vyslanec proto dostal za úkol opatrně zjistit postoje předních ruských šlechtických rodin k vládnoucímu režimu, nálady v armádě, analyzovat vliv lidí, kteří by se mohli přidat na stranu Alžběty Petrovny a zároveň sílu jejích protivníků.²⁶³

Švédsko-francouzské vztahy byly přátelské. Spojenectví těchto států trvalo už od dob třicetileté války. Nicméně vzájemná spolupráce diplomatů na přípravách převratu nezačala okamžitě, protože markýz de la Chétardie byl hodně skeptický při hodnocení Alžběty jako budoucí carevny.²⁶⁴ Přiznával, že je velmi populární, zejména proto, že je dcerou Petra Velikého, ale bral v úvahu rovněž její lehkomyšlnou povahu. Do Francie psal: „*Rádce nemá*

²⁶³ PEKARSKIJ, Markiz, 40; MANSTEIN, Zapiski, 217; ANISIMOV, Jelizaveta, 24, 26; NAUMOV, Jelizaveta, 55.

²⁶⁴ ANISIMOV, Jelizaveta, 27.

*žádné, jejími nejbližšími jsou lidé, kteří nejsou způsobilí dávat jí rady. Je si toho vědoma, což v ní probouzí nesmělost, takže se neodhodlá ani k poměrně jednoduchým krokům“.*²⁶⁵

Francouzský vyslanec zněmil názor až na počátku roku 1741, kdy zjistil, že Alžběta Petrovna začala jednat s řadou mocných osobností a hlavně že na její straně stojí gardy.²⁶⁶ Začal tedy tajně přijíždět do jejího zámku a radil jí, jak má postupovat.²⁶⁷

Které další osoby se podílely na přípravách převratu? Jeho hlavním organizátorem se stal osobní lékař Alžběty Petrovny hrabě Jean Armand Lestocq,²⁶⁸ jehož úkolem bylo informovat všechny spiklence o průběhu příprav, předávat zprávy mezi jednotlivými účastníky spiknutí a přebírat peníze od francouzského vyslance. Z budoucí alžbětinské komarity se do přípravy převratu zapojil také Alžbětin komoří hrabě Michail Illarionovič Voroncov a částečně Alexej Razumovskij a bratři Šuvalovové.²⁶⁹ Dalším významným spiklencem byl saský hudebník Christoph Jacob Schwarz, který měl za úkol uplácet gardisty a tímto způsobem je získávat na stranu Alžběty Petrovny. V čele gardistů, kteří se přidali na stranu princezny, pak stanul pokřtěný Žid saského původu Peter Grünstein. Dva posledně jmenovaní byli za pomoc odměněni vojenskými hodnostmi a pozemkovým majetkem, ale členy alžbětinské komarity se nikdy nestali.²⁷⁰

²⁶⁵ Le marquis de la Chétardie à m. Amelot, Pétersbourg, 18/29 novembre 1740, SIRIO, XCII., No. 15., 99.

²⁶⁶ Alžběta Petrovna byla mezi gardami oblíbená, neboť se často vyskytovala v jejich blízkosti. Vojáci ji znali, věděli, že je vždy ochotná vyslechnout jejich prosby a stížnosti. Alžběta byla rovněž kmotrou mnoha dětí gardistů. MÜNNICH, Zapiski, 81, 131; PEKARSKIJ, Jelisaveta, 11; LONGWORTH, The Three Emperresses, 166; LEVIN, Rossijskij generalissimus, 96.

²⁶⁷ ANISIMOV, Jelizaveta, 28 – 29; PAVLENKO, Jelizaveta, 88.

²⁶⁸ Hrabě Jean Armand Lestocq (1692 – 1767) – pocházel ze starého francouzského rodu, který v 16. století přestoupil k protestantismu, a proto musel po zrušení ediktu nantského Francii opustit. Lestocqova rodina se usadila v Hannoveru. Jean Armand vystudoval v Paříži medicínu a poté působil jako lékař ve francouzské armádě. V roce 1713 vstoupil do ruských služeb. Car Petr I. si ho velmi brzy oblíbil a jmenoval ho lékařem své manželky Kateřiny. V roce 1719 se Lestocq zamiloval do dcery carova oblíbeného dvořana Jeana d’Akosta a chtěl se s ní oženit. Její otec to odmítl a došlo k několika výtržnostem, za což byl Lestocq souzen a následně poslán do vyhnanství do Kazaně. Propuštěn byl až po nástupu Kateřiny I. a po návratu do hlavního města se stal členem dvora princezny Alžběty Petrovny.

²⁶⁹ Hrabě Michail Illarionovič Voroncov (1714 – 1767) – ruský diplomat, který začal působit u dvora Alžběty Petrovny ještě v době vlády Anny Ivanovny.

Hrabě Alexej Grigorjevič Razumovskij (1709 – 1771) – pocházel z Ukrajiny a byl synem obyčejného kozáka. Zpíval v církevním sboru, kde si ho v roce 1731 všiml plukovník Fedor Stěpanovič Višněvskij. Plukovníka zaujal krásný hlas Alexeje Razuma (ukrajinská podoba jména) a rozhodl se vzít mladíka s sebou do Petrohradu. Tam ho představil vrchnímu dvorskému maršálkovi hraběti Löwenwoldovi, který Razuma zaměstnal ve dvorním chóru. Patrně zde si ho všimla Alžběta Petrovna a požádala, aby byl jmenován členem jejího dvora. Po přestupu ke dvoru velkokněžny si Alexej změnil jméno z ukrajinského Razum na ruské Razumovskij. Úkolem Razumovského na Alžbětině dvoře bylo spravovat její majetek. Carevna si mladíka oblíbila a velmi brzy z něj učinila svého milence, kterým byl téměř dvacet let.

Hrabě Petr Ivanovič Šuvalov (1710 – 1762) – svou kariéru zahájil jako páže na dvoře Petra I. Po carově smrti přešel ke dvoru velkokněžny Alžběty Petrovny. Carevna k němu byla velkorysá – povýšila ho na komořího, senátora, generál-polního maršála, člena Konference.

Hrabě Alexandr Ivanovič Šuvalov (1710 – 1771) – komoří, poručík gardy, generál-polní maršál, senátor, člen Konference.

²⁷⁰ STELLNER, Rusko, 104; ANISIMOV, Jelizaveta, 89; BAIN, The Daughter, 55; ZNAMENITYJE rossijane, 29, NAUMOV, Jelizaveta, 55; MOLLOY, The Russian court, 8 – 9.

Plán převratu, který společně vymyslela Alžběta Petrovna, francouzský a švédský vyslanec, byl následující: Alžběta měla se svými stoupenci za finanční podpory Francie zorganizovat převrat. V momentě, kdy by byly přípravy hotovy, vyhlásilo by Švédsko Rusku válku, zaútočilo by na Petrohrad a tím by Alžbětě ulehčilo nástup na trůn. Za tuto pomoc však měla nová ruská carevna zaplatit vysokou cenu. Musela by Švédům navrátit území ve východním Pobaltí, která pro Rusko získal její otec po uzavření míru v Nystadu v roce 1721.²⁷¹

Podle instrukcí ze Stockholmu měl švédský vyslanec požadovat písemné potvrzení Alžbětina souhlasu s odstupem území ve prospěch Švédska. Zdálo se, že se Alžběta Petrovna nachází v bezvýchodné situaci, neboť podpisem takového dokumentu by sama nad sebou vynesla rozsudek smrti v případě, že by byl plán převratu prozrazen. Zároveň by hrozilo, že se Rusko dostane do závislosti na Švédsku. Jednoznačné odmítnutí se Alžbětě také nezamlouvalo, protože pomoc velmi potřebovala. Rozhodla se tedy získat čas. Nejprve požádala, zda by nestačil ústní souhlas. Když dostala odpověď, že to není možné, vymlouvala se na řadu dalších věcí a záměrně podpis dokumentu oddalovala.

Dne 28. července 1741 nakonec vyhlásilo Švédsko Rusku válku, aniž by Alžběta Petrovna cokoliv podepsala. Aby si udržela podporu švédského krále, vzkázala mu budoucí ruská carevna skrze francouzského vyslance, že dohodu podepíše, jakmile švédská vojska začnou úspěšně postupovat k Petrohradu. Na důkaz serióznosti svého tvrzení předala princezna francouzskému vyslanci seznam několika dodatků k dohodě, kterými se nejen zavazovala kompenzovat Švédům válečné výdaje, ale dokonce i ke změně ruské zahraniční politiky. Slibovala, že zruší spojení s Velkou Británií a Rakouskem a bude se orientovat pouze na Švédsko a Francii. Dále Švédsku slíbila obchodní privilegia ve stejném rozsahu, jako měli Britové.²⁷²

²⁷¹ Švédové nebyli k Alžbětě úplně upřímní, neboť o válce za znovuzískání pobaltských území rozhodl říšský sněm ještě předtím, než byl Nolcken pověřen, aby začal jednat s princeznou.

²⁷² Ed Finch to his grace, the duke of Newcastle, Sankt Peterburg, August the 11th 1741, SIRIO, XCI., No. 49., 217 – 218; ANISIMOV, Jelizaveta, 30 – 31, 33; PAVLENKO, Jelizaveta, 39, 41. Srov. PEKARSKIJ, Jelizaveta, 12.

Švédové zdůvodnili vyhlášení války třemi důvody. Tím prvním bylo zavraždění švédského diplomatického kurýra Malcolma Sinclaira ruskými důstojníky.²⁷³ Druhým rozhodnutí ruské vlády zastavit dodávky chleba do Livonska a třetím osvobození Ruska od nadvlády cizinců.²⁷⁴

Anna Leopoldovna samozřejmě měla informace o tom, že se plánuje převrat, ale ignorovala rady zkušeného prvního ministra hraběte Ostermanna, který jí doporučoval podezřelé osoby uvěznit. Velkokněžna se místo toho rozhodla promluvit si přímo s Alžbětou Petrovnou. Po tomto rozhovoru si Alžběta uvědomila, že provedení převratu už nelze dále odkládat. V jejím rozhodnutí ji utvrdily také další dva kroky Anny Leopoldovny. Tím prvním byla skutečnost, že se Anna Leopoldovna na doporučení vicekancléře Golovkina rozhodla prohlásit carevnou.²⁷⁵ Mělo se tak stát 18. prosince 1741, tedy v den narozenin jejích narozenin. Svrhnout carevnu by totiž bylo mnohem těžší než svrhnout vládkyni. Druhým krokem, o němž se Alžběta Petrovna dozvěděla 24. listopadu, bylo nařízení, které gardovým plukům prikazovalo připravit se k urychlenému odchodu do války se Švédy, ačkoliv ruská armáda už zimovala. Tento plán vymyslel Ostermann, který chtěl zbavit spiklence ozbrojené podpory a zároveň Alžbětu od gard izolovat.²⁷⁶

V noci z 24. na 25. listopadu 1741 Alžběta Petrovna spolu se svými třemi přívrženci²⁷⁷ odjela do kasáren Preobraženského pluku. Zde gardistům oznámila svůj záměr a žádala je o pomoc. Vojáci se přidali na její stranu, zatkli důstojníky, kteří byli proti převratu a složili Alžbětě přísahu věrnosti. Poté se Alžběta s vojáky odebrala do Zimního paláce, které bylo sídlem velkokněžny a její rodiny a nechala je zatknout. Část gardistů byla vyslána, aby uvěznila nejdůležitější představitele vlády Anny Leopoldovny. Celý převrat proběhl klidně a nebyla prolita ani kapka krve.²⁷⁸

²⁷³ V roce 1738 byl major Malcolm Sinclair poslán do Turecka, aby předal švédským vyslancům duplikáty depeší týkajících se uzavření švédsko-tureckého spojení. Na počátku roku 1739 se Sinclair vydal na zpáteční cestu do Švédska a vezl s sebou dopisy sultána, velkovezíra a švédských vyslanců. Dne 17. června 1739 však byl nedaleko Brestu zavražděn dvěma ruskými důstojníky, kteří zároveň ukradli dokumenty, které Sinclair vezl. Rusko se sice od incidentu distancovalo a ruští důstojníci, kteří vraždili, byli posláni do vyhnanství na Sibiř, ale ve Švédsku nepochybovali, že vražda byla provedena na objednávku ruské vlády, neboť právě probíhala rusko-turecká válka a vstup další strany do konfliktu by ruskou pozici značně zkomplikoval.

²⁷⁴ V říjnu 1741 vydal švédský velitel armády generál Charles Emil Lewenhaupt manifest k ruskému národu, ve kterém se psalo, že Švédové začali válku proto, že chtějí osvobodit ruský národ od nadvlády cizinců a umožnit Rusům, aby si mohli svobodně vybrat svého panovníka. Celý text manifestu PEKARSKIJ, Markiz, 385 – 386; MANSTEIN, Zapiski, 217 – 218; 228. Srov. VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 392.

²⁷⁵ Srov. ANISOV, Inozemcy, 367.

²⁷⁶ MANSTEIN, Zapiski, 228; ANISIMOV, Jelizaveta, 35 – 36; ANISOV, Inozemcy, 364; KURUKIN, Dvorcovyj perevorot, 10; PAVLENKO, Jelizaveta, 46; BAIN, The Daughter, 53; LEVIN, Rossijskij generalissimus, 98.

²⁷⁷ Jeanem Armandem Lestocqem, Michailem Illarionovičem Voroncovem a Christophem Jacobem Schwarzem. Srov. PAUZIER, Zapiski, 87.

²⁷⁸ Byl zatčen hrabě Münnich, jeho syn, hrabě Ostermann, hrabě Golovkin, hrabě Löwenwolde, baron Mengden a někteří další. MANSTEIN, Zapiski, 233; MÜNNICH, Zapiski, 83 – 84; PEKARSKIJ, Markiz, 406 – 407; ANISIMOV, Jelizaveta, 39 – 40; PAVLENKO, Jelizaveta, 50; VALIŠEVSKIJ, Carstvo, 429 – 432.

Po nástupu na trůn musela Alžběta Petrovna zemi i světu objasnit, proč se chopila moci. Hned 25. listopadu 1741 byl vydán první manifest nové carevny, v němž byly uvedeny příčiny, které přiměly Alžbětu provést státní převrat. V dokumentu se píše, že v době vlády nezletilého cara Ivana VI. bylo ruské impérium zmítáno nepokoji a nepořádkem, a proto všichni věrní poddaní a zvláště gardy „*nás jednohlasně prosily, abychom milostivě přijaly otcovský trůn*“.²⁷⁹ O tři dny později byl vydán další manifest, ve kterém se poddaným sdělovalo, že Alžběta Petrovna obsadila trůn v souladu se závětí Kateřiny I.²⁸⁰ Princezna Anna Leopoldovna a její manžel tedy neměli žádné právo na ruský trůn, a proto bylo rozhodnuto, že budou i s celou rodinou posláni do Německa.²⁸¹

Co se dělo po převratu v armádě? K žádným masovějším čistkám nedošlo. Z důstojnických hodností byli propuštěni nejaktivnější straníci předcházejícího režimu, ostatní, pokud projevíli ochotu sloužit nové carevně, si své postavení udrželi. O zachování klidu v armádě se postaral podplukovník gardy hesensko-homburský princ Ludvík a polní maršál a vrchní velitel ruské armády irský hrabě Peter Lacy. Oba dokázali v klíčových momentech rychle jednat a nebylo pro ně důležité, kdo zrovna vládne, ale jestli je odměněn za jejich služby. Když Lacyho v den převratu ve tři ráno vzbudili a zeptali se ho, k čí straně patří, pohotově odpověděl: „*K vládnucí*“.²⁸²

Nejvyšší představitelé předcházejícího režimu, zatčení během převratu, byli postaveni před soud. O jejich vině měla rozhodnout speciálně vytvořená vyšetřovací komise, jejímiž členy se stali generálové N. I. Ušakov a V. Ja. Levašov, tajný rada A. L. Naryškin, štolba A. B. Kurakin, generál-prokurátor kníže N. Ju. Trubeckoj a kníže M. M. Golícyn.²⁸³

²⁷⁹ MANSTEIN, Zapiski, 235; KURUKIN, Epocha, 337; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 129 – 130. Srov. PEKARSKIJ, Jelizaveta, 15.

²⁸⁰ Takováto interpretace není pravdivá, neboť podle závěti měla na ruský trůn nastoupit starší dcera Kateřiny I. Anna Petrovna a její potomci, a v případě, že by tato linie vymřela, přišla by teprve řada na Alžbětu Petrovnu a její děti. Podle závěti se tedy měl ruským carem stát synovec Alžběty Petrovny. Précis du testament de la Czarine, SIRIO, LXIV., No. 150., s. 581. Ivan VI. Antonovič měl právo na trůn podle petrovských „Pravidel o nástupnictví“, které potvrdil manifest Anny Ivanovny v roce 1731. Oba tyto dokumenty přiznávaly panovníkovi právo jmenovat svým nástupcem toho, koho chtěli. LEVIN, Rossijskij generalissimus, 102 – 103.

²⁸¹ MANSTEIN, Zapiski, 235; ANISIMOV, Jelizaveta, 97; KURUKIN, Epocha, 343. Do Německa ale nakonec posláni nebyli. K osudům brunšvické rodiny a cara Ivana VI. např. ANISIMOV, Ivan VI. Antonovič, 248 – 321; LEVIN, Rossijskij generalissimus, 107 – 266; PAVLENKO, Jelizaveta, 123 – 151; SOLOVJOV, Istorija, T. 22, 93 – 100; LURJE, Iz istorii, 214 – 218.

²⁸² ŠIŠOV, Znamenityje inostrancy, 296; STELLNER, Rusko, 102; ANISIMOV, Jelizaveta, 88.

²⁸³ RUSSKIJ dvor, 65.

Alžběta Petrovna nejvíce nesnášela prvního ministra hraběte Ostermanna,²⁸⁴ a proto na něj byla svalena všechna provinění předešlého režimu. Oficiálně byl Ostermann obviněn z likvidace závěti carevny Kateřiny I.²⁸⁵ Hraběte Münnicha obvinili ze lhaní, neboť měl údajně svým vojákům, kteří dostali za úkol zatknout regenta Birona, sdělit, že se tak děje s cílem dosadit na trůn Alžbětu Petrovnu. Bývalý vrchní dvorní maršálek a zároveň Ostermannův věrný spolupracovník hrabě Gustav Reinhold Löwenwolde byl obviněn z napomáhání prvnímu ministrovi v jeho intrikách proti Alžbětě Petrovně i celému ruskému impériu. Vina barona Carla Ludwiga Mengdena spočívala v jeho aktivní účasti na jmenování Birona regentem a zároveň v prodeji chleba do zahraničí v době, kdy byla v Rusku neúroda, což zvýšilo jeho cenu na dvojnásobek a způsobilo strádání ruského obyvatelstva. Dřívější vice-kancelář hrabě Michail Gavrilovič Golovkin byl obviněn ze sepsání ukazu, který odstranil Alžbětu od trůnu.²⁸⁶

Komise po krátkém soudním procesu shledala odsouzené vinnými z podpory „nezákonné“ vlády carevny Anny Ivanovny a regenta Birona, z rozkradení státní pokladny a z dosazení cizinců do funkcí. Ostermann byl odsouzen k lámání v kole, Münnich měl být rozčtvrcen, Golovkin, Löwenwolde a Mengden měli být sťati.²⁸⁷ Britský vyslanec Finch byl popravě přítomen a následující události přesně popsal: *„Na popraviště přinesli v nosítkách Ostermanna a sekretář přečetl jeho provinění...Ostermann celou dobu poslouchal bez pokrývky hlavy, pozorně a klidně. Nakonec byl vyhlášen rozsudek – lámání v kole, ale k tak strašné smrti nebylo nic připraveno. Vojáci rychle vytáhli nešťastníka z nosítek a hlavu mu položili na špalek. V tomto okamžiku mu řekli, že carevna změnila trest smrti na doživotní vyhnanství“*.²⁸⁸ I ostatním odsouzeným bylo oznámeno, že jim carevna Alžběta udělila

²⁸⁴ Vyčítala mu, že po smrti Kateřiny I. nebral ohled na její závěť a zbavil její dceru trůnu. Alžběta považovala takové jednání za nevděčné, neboť se domnívala, že zásluhu na povýšení Ostermanna měla její matka. Ve skutečnosti to byla zásluha knížete Menšikova, který za Kateřinu I. vládl. Dalším krokem, kterým Ostermann Alžbětu Petrovnu proti sobě popudil, byl jeho plán na provdání velkokněžny za nějakého bezvýznamného prince, čímž by ji navždy zbavil možnosti nastoupit na ruský trůn. PAVLENKO, Jelizaveta, 63 – 64; WILBERTZ, Heinrich graf Ostermann, 10.

²⁸⁵ Ve skutečnosti se Ostermann zasedání Nejvyšší tajné rady, na kterém se rozhodlo o upřednostnění starší linie dynastie, neúčastnil.

²⁸⁶ Většina obvinění nebyla pravdivá. Zatčené osoby se provinily hlavně tím, že se nelíbily nové carevně a nadmíru dobře sloužily Anně Leopoldovně.

²⁸⁷ Srov. BAIN, The Daughter, 62.

²⁸⁸ Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, Sankt Peterburg, January the 19th 1742, SIRIO, XCI., No. 99., 421. Podrobněji k „popravě“ např. Pezold an der König, St. Petersburg, den 30 Januar 1742, SIRIO, VI., No. 683., 404 – 410.

milost²⁸⁹ a rozhodla se je poslat „jen“ do vyhnanství.²⁹⁰

Alžběta Petrovna postupovala stejně jako její předchůdkyně. Anna Ivanovna i Anna Leopoldovna se nežádoucích osob zbavily tak, že je poslaly do vyhnanství na Sibiř. V Rusku se takto proti potencionální opozici postupovalo běžně.

Zároveň byli z vyhnanství povoláni lidé, kteří se tam dostali za vlády Anny Ivanovny a regentství Anny Leopoldovny – např. kníže Vasilij Vladimirovič Dolgorukij nebo Fjodor Ivanovič Sojmonov.²⁹¹ Řadě z nich byl navrácen majetek – např. knížeti Dolgorukému a jeho rodině nebo dětem popraveného Artemije Petroviče Volynského. Také k bývalému regentovi Ernstu Johannu Bironovi byla nová carevna velkorysá.²⁹² Zrušila jeho vězení a nařídila mu přestěhovat se i s rodinou do Jaroslavli, kde jim byl přidělen velký dům. Z Petrohradu jim byl poslán nábytek, knihovna, nádobí a lovečtí psi. Biron získal právo svobodně se pohybovat po městě a jeho okolí a vyjíždět na lov a na procházky do vzdálenosti 20 verst²⁹³ od Jaroslavli. Mohl také vést korespondenci a dokonce mu byl navrácen jeho majetek ve Slezsku.²⁹⁴

5.2 Hlavní vládní instituce

Alžběta Petrovna se rozhodla provést restauraci státní správy svého otce. Jasně najevo to dala v ukazu z 2. prosince 1741: „*říše musí být obnovena na těch základech, které měla za života Petra I.*“²⁹⁵ Proto se rozhodla zrušit hlavní vládní orgán carevny Anny Ivanovny i velkokněžny Anny Leopoldovny, Kabinet ministrů, a obnovila v plném rozsahu moc Senátu,

²⁸⁹ Alžběta Petrovna dala při převratu slib, že nikdy nikoho neodsoudí k trestu smrti a tento slib dodržela. Nicméně trest smrti nezrušila. ANISIMOV, Imperatorskaja, 211; KURUKIN, Epocha, 348. Srov. LENTIN, Russia, 58.

²⁹⁰ Ostermann byl poslán do Berezova, kde předtím žil Menšikov, na jehož pádu se podílel. Z vyhnanství už se nevrátil. Zemřel 31. května 1747. Münnich byl poslán do Pelymu, kde dostal dům, který byl postaven podle jeho plánu pro Birona. Petr III. povolal Münnicha zpět ke dvoru. Kateřina II. ho jmenovala generál-guvernérem Sibíře, ale vzhledem k vysokému věku mohl zůstat žít v Petrohradě. Löwenwolda poslali do Solikamsku a Golovkina do Germanie. RUSSKIJ dvor, 67; MANSTEIN, Zapiski, 237; KURUKIN, Epocha, 340; PAVLENKO, Jelizaveta, 68 – 69; LONGWORTH, The Three Empresses, 176; MARKINA, Graf A. I. Osterman, 178; ČESNOKOVA, Inostrancy, 14. Podrobnosti k chování odsouzených před odjezdem do vyhnanství poskytl např. Šachovskoj, který se s nimi osobně setkal. IMPERIJA posle Petra, 48 – 52. K jejich osudům za vlády Alžběty Petrovny podrobněji např. ANISOV, Inozemcy, 377 – 380.

²⁹¹ Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, Sankt Peterburg, December the 1st 1741, SIRIO, XCI., No. 83., 350; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 157.

²⁹² Alžběta Petrovna s ním nikdy neměla problém, protože si ji Biron předcházela. Velmi dobře si totiž uvědomoval, že právě Alžběta pro něj představuje největší nebezpečí. Podle zpráv zahraničních diplomatů chtěla carevna dokonce povolat Birona zpět ke dvoru a znovu ho dosadit na kuronský vévodský stolec, ale Bestužev-Rjumin jí to rozmluvil, neboť se obával Bironovy pomsty. RUSSKIJ dvor, 67.

²⁹³ Jedna versta odpovídá 1,06678 km.

²⁹⁴ DELO o kurljandskom gercoge, 119 – 120; SOBSTVENNORUČNAJA zapiska, 155 – 156; KURUKIN, Biron, 365, 372; STELLNER, Rusko, 101.

²⁹⁵ Cit. dle: KURUKIN, Epocha, 339.

který byl v době Petra Velikého nejvyšším vládním orgánem.²⁹⁶ Ovšem Alžbětin Senát byl početnější než Petrův. Jaké bylo personální složení Alžbětina Senátu? Ze čtrnácti členů nového Senátu byli čtyři, kteří v něm působili i za vlády Anny Ivanovny²⁹⁷ a dva, kteří tam byli v době vlády Ivana VI.²⁹⁸ Ani ostatní členové²⁹⁹ rozhodně nebyli žádní političtí nováčci, neboť se podíleli na chodu státu už za vlády Alžbětiných předchůdců. Senát měl zasedat v paláci a carevna slíbila, že se bude zasedání účastnit.

Senát na sebe vzal hlavní část starostí týkajících se vnitřní správy říše. Sám vydával ukazy, jmenoval vojvody a často o tom ani nepodával zprávy carevně. Některým současníkům se tak zdálo, že panovnice ztrácí nad Senátem kontrolu. Nicméně takový dojem je mylný, protože o činnosti Senátu měl za úkol pravidelně informovat carevnu tzv. generál-prokurátor Senátu.³⁰⁰

Alžběta Petrovna po svém nástupu na trůn znovuzřídila některé instituce, které zrušili nástupci Petra I. – např. Nejvyšší tajnou radu, Manufakturní kolegium nebo Hlavní magistrát. V Senátu se znovuobjevila kancelář, která sbírala žaloby poddaných na přestupky úředníků.³⁰¹

Poměrně důležitým orgánem, který byl znovuoobnoven, byl Kabinet Jejího carského veličenstva, což v podstatě byla soukromá kancelář panovnice, do jejíhož čela byl postaven starý baron Ivan Antonovič Čerkasov, který sloužil už v Kabinetu Petra Velikého, a tudíž dobře znal jeho organizaci. Úkolem tohoto Kabinetu bylo přijímat dokumenty adresované přímo panovníkovi, formulovat ukazy, které Alžběta pak už jen podepsala, a řídit finanční záležitosti dvora.³⁰²

V roce 1756 byla zřízena Konference při nejvyšším dvoře, která měla řešit záležitosti týkající se války proti Prusku. Nový orgán však nezískal jasně stanovené pravomoci, takže neměl příliš velký vliv. Alžběta se účastnila zasedání Konference průměrně jedenkrát za tři měsíce, jinak předávala konferenčním ministrům ústní rozkazy skrze své nejbližší.³⁰³

Byly ovšem i instituce, ve kterých se po nástupu Alžběty Petrovny nezměnilo vůbec nic – např. Tajná kancelář, v jejímž čele zůstal až do své smrti v roce 1746 Andrej Ivanovič

²⁹⁶ MANSTEIN, Zapiski, 250; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 268; BAIN, The Daughter, 80; BRENNAN, Enlightened Despotism, 39.

²⁹⁷ Tajný rada V. Ja. Novosilcev, generál Grigorij Petrovič Černyšev, tajný rada Alexandr Lvovič Naryškin a generál Andrej Ivanovič Ušakov.

²⁹⁸ Generál-poručík I. I. Bachmetev a civilní rada kníže Alexej Dmitrijevič Golícyn.

²⁹⁹ Kancelář kníže Alexej Michajlovič Čerkasskij, vicekancelář Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin, generál-polní maršál kníže Ivan Jur'jevič Trubeckoj, vrchní hofmistr hrabě Semjon Andrejevič Saltykov, admirál hrabě Nikolaj Fjodorovič Golovin, generál-poručík kníže Michail Michajlovič Golícyn, vrchní štolba kníže Alexandr Borisovič Kurakin a generál-poručík G. A. Urusov.

³⁰⁰ NAUMOV, Jelizaveta, 62; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 169; PAVLENKO, Jelizaveta, 56; ANISIMOV, Jelizaveta, 108 – 109; PISARKOVA, Gosudarstvennoe upravlenije, 270. Podrobněji k pravomocem a úkolům Senátu BRENNAN, Enlightened Despotism, 40 – 49.

³⁰¹ ANISIMOV, Jelizaveta, 108 – 109; PAVLENKO, Jelizaveta, 56; PISARKOVA, Gosudarstvennoe upravlenije, 270.

³⁰² NAUMOV, Jelizaveta, 59; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 169; PISARENKO, Jelizaveta, 371.

³⁰³ NAUMOV, Jelizaveta, 69. Srov. PISARKOVA, Gosudarstvennoe upravlenije, 269.

Ušakov, kterému carevna plně důvěřovala. Množství vyšetřovaných případů se za vlády Alžběty Petrovny podstatně zvýšilo, zejména pak ve druhé polovině jejího panování. Za vlády Anny Ivanovny řešila Tajná kancelář v průměru 161 případů ročně, zatímco za vlády Alžběty Petrovny 277.

Z personálního obsazení hlavních institucí lze usoudit, že v administrativě nedošlo k žádným radikálním čistkám. Proč nedošlo k podstatnějším změnám? Alžběta Petrovna totiž neměla dostatek svých straníků a navíc členové jejího dvora byli příliš mladí a nezkušení. Zpočátku se proto snažila opírat o lidi, kteří sloužili už jejímu otci. Jenže tato generace poměrně rychle vymírala, a tak se carevna nemohla obejít ani bez lidí, kteří sloužili Petrovým nástupcům.³⁰⁴

Jak se proměnila armáda? Preobraženský gardový pluk, který dosadil Alžbětu Petrovnu na trůn, byl povýšen na carevnu osobní gardu. Panovnice se podle přání gardistů prohlásila velitelkou pluku a gardisté získali privilegované postavení. Směli doprovázet carevnu na cestách a sřežili ji u dvora.³⁰⁵ Ostatní gardové pluky fungující za Anny Leopoldovny byly spojeny se starými petrovskými pluky. Z gardy byli vyloučeni straníci předcházejícího režimu a do čela gard byli postaveni přívrženci nové carevny. Druhou inovací se stala změna principu doplňování gard. Za vlády Alžběty Petrovny gardy postupně ztrácí svůj „dvořanský“ charakter, neboť do nich začali být převáděni vojáci z armádních pluků.³⁰⁶

Po nástupu na trůn odsoudila Alžběta Petrovna favoritismus svých předchůdců. Zároveň vydala nařízení, podle kterého měli být do funkcí jmenováni lidé podle zásluh. Ačkoliv měla tento ušlechtilý cíl, její vláda se v podstatě ničím nelišila od vlád jejích předchůdců. Favoritismus totiž nevymizel a Alžběta Petrovna dál udělovala tituly a hodnosti svým oblíbencům, jak se jí zlíbilo.³⁰⁷

Alžběta Petrovna bývá kritizována, že způsobila decentralizaci vládního aparátu, protože zřizovala různé orgány, které často ani neměly přesně definované povinnosti. Za její vlády také častěji docházelo k výměně úřednického aparátu. Nesouhlasím s názorem ruské historičky L. F. Pisarkové, která se domnívá, že zejména na konci 50. let probíhaly přesuny státních úředníků proto, aby byla snížena korupce, úplatkářství a klientelismus.³⁰⁸ Přikláním se k názoru ruského historika I. V. Kurukina, který se domnívá, že to Alžběta činila záměrně,

³⁰⁴ KURUKIN, Epocha, 356; PAVLENKO, Jelizaveta, 56. Podrobněji ČERNIKOVA, Gosudarovo slovo, 157.

³⁰⁵ PEKARSKIJ, Jelizaveta, 16; KURUKIN, Epocha, 355; BAIN, The Daughter, 60.

³⁰⁶ ANISIMOV, Jelizaveta, 108 – 109; KURUKIN, Epocha, 355.

³⁰⁷ ANISIMOV, Jelizaveta, 110.

³⁰⁸ PISARKOVA, Gosudarstvennoe upravlenije, 328; SCHMIDT, Vnutrennaja politika, 48.

protože takový systém v podstatě znemožňoval vytvoření jakékoliv opozice, která by se mohla pokusit provést státní převrat.³⁰⁹

Podařilo se Alžbětě Petrovně obnovit správní systém jejího otce? Bylo vůbec možné obnovit ho v původní podobě? Rozhodně ne, neboť restaurace petrovského uspořádání se zdaleka nedotkla všech sfér života společnosti. Navíc od smrti Petra Velikého uplynula řada let, během nichž se poměry v Rusku podstatně změnily. Alžběta Petrovna také záměrně přehlédla některá sporná nařízení Petrovy vlády. Nebyl např. obnoven petrovský ukaz o jediném následnictví z roku 1714, který po vydání vyvolal odpor dvořanů, protože nařizoval rodičům nedělit dědictví a předat ho pouze jednomu synovi. Rovněž nebyla obnovena objemná struktura oblastní administrativy, která se už v době vlády Petra I. neosvědčila. Alžběta také podnikla některé kroky, které byly přímo v rozporu s postupem Petra I. – např. obnovila ukrajinské hejtmanství.³¹⁰

5.3 Carevnin charakter

Alžběta Petrovna působila poněkud jiným dojmem, než jaká ve skutečnosti byla. Řada lidí ji považovala za člověka, který bude snadno ovladatelný a po nástupu na trůn bude vykonávat to, co se jí řekne. Všichni, kteří si to mysleli, se však mýlili.

Proč Alžběta vzbuzovala v lidech takové pocity? Proto, že byla lehkomyšlná, veselá, rozmarná, přívětivá, ráda se bavila, nesnášela dvorní ceremonie, často podléhala svým vrtochům a neustále toužila po nových zážitcích. Velmi dbala i o svůj zevnějšek a byla posedlá tím, aby byla ta nejhezčí. Snažila se udržet si pověst módní ikony a velmi pečlivě sledovala módní novinky západní Evropy.³¹¹

Některými rysy svého charakteru připomínala Alžběta Petrovna svého otce, který byl nevyrovnaný, impulzivní a neklidný. Z těchto vlastností plynula její nevyzpytatelnost a záchvaty vzteku. Kateřina II. o ní prohlásila, že v hněvu někdy bila své dvorní dámy a dokonce své kavalíry. Po otci Alžběta Petrovna dále zdělila netrpělivost a zálibu v cestování. Velká zbožnost ji pojila s jejím dědečkem Alexejem, který také velmi rád podnikal pěší poutě

³⁰⁹ KURUKIN, Epocha, 359.

³¹⁰ PAVLENKO, Jelizaveta, 56 – 57. K obnovení ukrajinského hejtmanství podrobněji ANISIMOV, Jelizaveta, 203 – 205.

³¹¹ PEKARSKIJ, Markiz, 1; Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, Sankt Peterburg, June the 2nd 1741, SIRIO, XCI., No. 24., 103; PAUZIER, Zapiski, 90; LIRIA, Zapiski, 247; PISMA ledi Rondo, S. Peterburg, 1735, No. XX, 67; ANISIMOV, Jelizaveta, 119 – 120, 130; NAUMOV, Jelizaveta, 52; PAVLENKO, Jelizaveta, 8.

do různých klášterů a hojně navštěvoval poutní místa. Po matce Kateřině I. pak Alžběta zdělila dobrotu a soucitnost.³¹²

Typickými Alžbětinými vlastnostmi byly nedůvěřivost a panická hrůza z převratu, což podstatně ovlivňovalo její život. Podle svědectví současníků Alžběta v noci ze zásady nespala. Ani v jednom paláci neměla zařízenou ložnici, takže nikdo nikdy nemohl říct, v jakém pokoji v daný moment carevna spí.³¹³ Kateřina II. vzpomínala, že carevna měla úplně obrácený denní a noční režim: „*Carevna spala přes den a noc trávila se svými nejbližšími. Večeřela ve dvě hodiny ráno, spát šla po východu slunce, obědvala okolo páté nebo šesté večerní a po obědě hodinu či dvě odpočívala*“.³¹⁴ Dvorní zlatník Jeremej Pavlovič Poze ve svých pamětech zaznamenal: „*Nikdy nešla spát dříve než v šest ráno a spala do poledne a někdy i déle. V noci mi Alžběta posílala různou práci. Někdy jsem se u ní musel zdržet celou noc a čekat, dokud si nevzpomene, co ode mě potřebovala. Někdy se také stalo, že jsem se vrátil domů a minutu poté mě znova potřebovala*“.³¹⁵ Nutno ovšem dodat, že obavy carevny z převratu nebyly bezpředmětné. Za její vlády bylo odhaleno několik protivládních spiknutí.³¹⁶

Alžběta Petrovna byla rovněž schopná objektivně a realisticky ocenit své rádce, vybírat si z nich ty nejschopnější a nejkompetentnější a uměla lavírovat mezi soupeřícími skupinami, aniž by dávala někomu mimořádná práva a výhody. Nedělalo jí problém přetvařovat se a často byla nejhodnější na lidi, kteří u ní zrovna upadli v nemilost.³¹⁷

Zaměříme se nyní na carevnino vzdělání. Jaké bylo? Alžběta Petrovna byla připravována na roli manželky evropského panovníka, takže její vzdělání mělo spíše povrchní charakter. Vyučovali ji zejména cizím jazykům, tanci, jízdě na koni a dvorní etiketě. Jeden z diplomatů v roce 1727 s údivem napsal: „*Ovládá mnoho jazyků – ruský, švédský, německý a francouzský a to je tím překvapivější, že v dětství byla v kontaktu s hloupými lidmi, kteří ji nic neučili*“.³¹⁸ Existují také svědectví, že Alžběta Petrovna s oblibou četla francouzské knihy. Podíváme-li se na Alžbětiny dopisy, zjistíme, že psala s chybami, což ale v dobách, kdy neexistovala pravidla ruského pravopisu, bylo běžné i pro lidi velmi vzdělané.

Vládla Alžběta sama nebo za sebe nechávala vládnout své ministry? Alžběta neměla sílu ani způsobilost k řízení státních záležitostí, protože v dětství nebyla k vládě připravována.

³¹² ANISIMOV, Jelizaveta, 126 – 127, 129, 136; PAVLENKO, Jelizaveta, 119, 153; LENTIN, Russia, 54.

³¹³ RUSSKIJ dvor, 70.

³¹⁴ JEKATERINA II., Zapiski, 66.

³¹⁵ Cit. dle: ANISIMOV, Jelizaveta, 132 – 133, 135.

³¹⁶ Podrobněji např. ANISIMOV, Jelizaveta, 94, 134; KURUKIN, Epocha, 353 – 354, 360 – 362.

³¹⁷ KURUKIN, Epocha, 363; NAUMOV, Jelizaveta, 58; PAVLENKO, Jelizaveta, 308; LENTIN, Russia, 54; BAIN, The Daughter, 136.

³¹⁸ NAUMOV, Jelizaveta, 51 – 52.

Vládnutí jí připadalo těžké a vzhledem k její povaze ji ani příliš nebavilo, takže vypracovávání dokumentů a zákonů nechávala na svých ministrech. Ona sama výsledný produkt už jen podepsala. Ovšem získat i pouhý podpis od carevny dalo občas ohromnou práci. Alžběta totiž nikdy nespěchala s rozhodnutím a vždy si ponechávala dostatek času a to dokonce i při řešení záležitostí, které byly neodkladné. Pokud měla Alžběta Petrovna sama rozhodnout nějakou záležitost, nařídila najít vhodný petrovský ukaz, který by se dal použít. Pokud žádný takový neexistoval, carevna záležitost odložila a byla schopná nechat ji nevyřízenou několik měsíců.³¹⁹

Z vládních záležitostí zajímala Alžbětu Petrovnu pouze zahraniční politika. Bavilo ji číst zprávy vyslanců, zejména těch, kteří podrobně a živě popisovali intriky u dvora, na kterém působili. Ovšem nejoblíbenější čtení představovaly pro Alžbětu zahraniční noviny. Samozřejmě je nečetla celé, ale byly pro ni vytvářeny speciální výpisky, ze kterých mohla okamžitě zjistit všechny důležitější zahraniční klepy a skandály.³²⁰

Alžběta Petrovna byla stejně jako její předchůdci samoděržavnou carevnou a nic tak úzkostlivě nestřežila, jak to, aby si nikdo nedovolil sáhnout na její moc. Francouzský diplomat Fave zaznamenal: „V žádném případě nedovolí, aby ji kdokoliv ovládal, ať už ministr nebo favorit“.³²¹

5.4 Kamarila

V této podkapitole se zaměřím na osobnosti, které měly na carevnu a na řízení ruského státu největší vliv. Pokusím se analyzovat vzájemné vztahy těchto lidí a ukázat jejich představy o budoucnosti ruského impéria. Dále se zaměřím na příčiny jejich vzestupů či pádů.

Pro první léta vlády Alžběty Petrovny je typické, že o moc soupeřily dvě frakce. K tzv. pruské straně patřil osobní lékař carevny Jean Armand Lestocq, francouzský vyslanec markýz de la Chétardie a vrchní dvorský maršálek dvora následníka trůnu velkoknížete Petra Fjodoroviče hrabě Otta Friedrich von Brümmer. Tito lidé podporovali vicekancléře Michaila Illarionoviče Voroncova a jejich cílem bylo dosáhnout orientace Ruska na Prusko a Francii. Druhou skupinu představoval kancléř hrabě Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin a jeho přívrženci,³²² kteří se snažili udržet stávající orientaci na Rakousko a Velkou Británii.³²³

³¹⁹ ANISIMOV, Jelizaveta, 139; NAUMOV, Jelizaveta, 51 – 52; PAVLENKO, Jelizaveta, 152; SCHMIDT, Vnutrennaja politika, 49.

³²⁰ ANISIMOV, Jelizaveta, 179 – 180.

³²¹ Cit. dle: NAUMOV, Jelizaveta, 58.

³²² Např. saský rezident Johann Ferdinand August von Funcke později nahrazený Johannem Moritzem Prassem, nadaný matematik a šifrant Christian Goldbach nebo vrchní ceremoniář hrabě Franz Matvějevič Santi. STELLNER, Rusko, 106 – 107.

³²³ ANISIMOV, Jelizaveta, 186; KURUKIN, Epocha, 350.

5.4.1 Jacques-Joachim Trotti markýz de la Chétardie

Francouzský vyslanec Jacques-Joachim Trotti markýz de la Chétardie³²⁴ patřil k lidem, kteří měli na Alžbětu Petrovnu v počátcích její vlády největší vliv. Její důvěru si získal svými radami během přípravy převratu.

De la Chétardie byl člověk, jemuž rozhodně nechybělo sebevědomí. Velice rád přeceňoval svůj význam i schopnosti.³²⁵ Britský vyslanec Finch přirovnával postavení markýze de la Chétardie k postavení hlavního rádce či prvního ministra.³²⁶ Carevna totiž bez jeho rady neučinila žádný krok týkající se zahraniční politiky a zároveň mu dovolila přicházet do jejích komnat v jakoukoliv hodinu. Francouzský vyslanec měl ohromnou autoritu také u gardistů, kteří ho považovali za osobního přítele Ruska a cenili si ho též jako bývalého vojáka, protože před diplomatickou službou sloužil ve francouzské armádě v hodnosti plukovníka. Markýz de la Chétardie však ani na okamžik nezapomínal na zájmy své francouzské vlasti a vždy se snažil jednat v její prospěch.

Hlavním markýzovým nepřítelem byl vicekancléř Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin. Paradoxně to byl právě francouzský vyslanec, kdo společně s Lectocqem dopomohl Bestuževovi k vzestupu. Chétardie i Lestocq se totiž domnívali, že kancléř kníže Alexej Michajlovič Čerkasskij není schopen vykonávat tuto funkci, a proto doporučili Alžbětě Petrovně, aby vicekancléřem učinila schopného diplomata Bestužev-Rjumina. Zároveň doufali, že jim vicekancléř bude zavázán a že tak získají mocného spojence.³²⁷

Bestužev-Rjumin však začal prosazovat naprosto opačný kurz ruské zahraniční politiky a hleděl pouze na ruské zájmy, což se ukázalo už při uzavírání míru se Švédskem, kdy kancléř odmítl jakýmkoliv teritoriální ústupky.³²⁸

V roce 1744 se markýz de la Chétardie spojil s kněžnou Johannou Anhaltsko-Zerbtskou, matkou budoucí carevny Kateřiny II., která doprovázela svou dceru do Ruska a která slíbila pruskému králi Fridrichovi II., že bude u carevny hájit jeho zájmy. Navázala kontakty s francouzským vyslancem a společně se pokusili Bestuževa odstranit. Jenže Johanna postupovala tak nebezpečně a nediplomaticky, že pokazila, co mohla.³²⁹ A právě tehdy se Bestužev-Rjumin rozhodl jít do protiútoků – začal shromažďovat kompromitující materiály proti francouzskému vyslanci. Nedalo mu to mnoho práce, neboť markýz de la Chétardie se

³²⁴ V roce 1742 se Chétardie vrátil zpět do Francie, nicméně na přání carevny byl v roce 1743 jako vyslanec poslán zpět. PAVLENKO, Jelizaveta, 98.

³²⁵ STELLNER, Rusko, 109 – 110.

³²⁶ Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, Sankt Peterburg, December 8th 1741, SIRIO, XCI., No. 85., 356 – 357.

³²⁷ RUSSKIJ dvor, 68; PAVLENKO, Jelizaveta, 84 – 85; LIECHTENHAN, Rossija, 106.

³²⁸ ANISIMOV, Jelizaveta, 173 – 174.

³²⁹ RUSSKIJ dvor, 69; PAVLENKO, Jelizaveta, 99.

v dopisech³³⁰ do Francie nevyjadřoval o carevně zrovna dvakrát přívětivě.³³¹ Když měl Bestužev-Rjumin dostatek materiálů, poslal je carevně. Alžběta Petrovna byla šokována, neboť francouzského vyslance považovala za svého přítele. Po prvotním šoku ale následoval výbuch hněvu a okamžité vypovězení markýze z Ruska. Tato aféra měla negativní dopad i na vztah carevny k celé francouzské frakci a zejména k Lestocqovi. Osobní lékař ztratil carevninu důvěru a už se mu ji nikdy nepodařilo obnovit.³³²

5.4.2 Jean Armand Lestocq

Další významnou osobností profrancouzské strany byl Alžbětin osobní lékař Jean Armand Lestocq. Budoucí carevna Kateřina II. o něm napsala: „*byl dost vzdělaný i chytrý a vyznal se v intrikování, ale měl nevalný charakter a zlé srdce*“.³³³

Alžběta Petrovna vděčila Lestocqovi za pomoc při přípravě převratu, považovala ho za svého přítele a svěřovala se mu, z čehož plynula jeho moc.³³⁴ Jak už bylo řečeno výše, Lestocq se přátelil s francouzským vyslancem de la Chétardie a společně s ním se snažil prosazovat profrancouzskou orientaci ruského impéria. Později začal hájit také zájmy pruského krále Fridricha II., za což od něj dostával pravidelný důchod.³³⁵

Po vyhoštění francouzského vyslance byla Lestocqova pozice vážně otřesena, nicméně k jeho pádu došlo v roce 1748 a opět zásluhou kancléře Bestužev-Rjumina. Kancléř nechával kontrolovat korespondenci všech svých nepřátel, a tak se dozvěděl, že Lestocq udržuje kontakty s pruským králem a že mu poskytuje informace. Bestuževově kanceláři se totiž podařilo dešifrovat depeši pruského vyslance Finkensteina, ve které vyslanec sděloval: „*Včera mi hrabě Lestocq sdělil, že carevna byla rozzlobena na námořní velmoci [Velká Británie a Nizozemí – L. Š.] a hovořila o nich velmi podrážděně...*“³³⁶ Bestužev z materiálů na Lestocqa vytvořil poznámky a přiložil k nim extrakty z depeší zahraničních diplomatů, které svědčily o jejich trvalých kontaktech s carevniným osobním lékařem. Bestužev považoval Lestocqa za svého hlavního nepřítele, a proto si ještě přisadil. Zeptal se carevny, jestli nemá pocit, že se ji Lestocq pokusil otrávit, čímž v ní vzbudil obavy o její život a ještě více ji tím poštvál proti svému konkurentovi. Carevna už neváhala ani chvíli, nechala

³³⁰ Dopisy byly šifrované, ale Bestuževovu šifrantovi se je podařilo rozluštit.

³³¹ Vyjadřoval se o ní např. jako o slabomyslné.

³³² RUSSKIJ dvor, 69; Lord Tyrawly the right honourable lord Carteret, Moscow, June the 6th 1744, SIRIO, CII., No. 23., 53; PEKARSKIJ, Jelizaveta, 21; ANISIMOV, Jelizaveta, 123; PAVLENKO, Jelizaveta, 94, 96; BAIN, The daughter, 112 – 113; HERMANN, Der russische Hof, 290.

³³³ KATEŘINA II., Paměti, 13.

³³⁴ RUSSKIJ dvor, 68. O velké důvěře carevny svědčí i dopisy Lestocqa. Např. LESTOCQ, Pismo, 480.

³³⁵ Wich to the right honourable lord Carteret, Moskva, July the 8th 1742, SIRIO, XCIX., No. 3., 8; ANISIMOV, Jelizaveta, 166.

³³⁶ SOLOVJOV, Istorija, T. 22, 235.

Lestocqa zatknout a na mučidlech vyslýchat. Všechno ovšem probíhalo tajně. V letech 1748 – 1757 byl Lestocq i s manželkou vězněn v Petropavlovské pevnosti, poté obviněn, že přijal úplatek od pruského krále a postaven před soud, který ho poslal do vyhnanství na Sibiř.³³⁷

Proč Lestocq upadl u carevny v nemilost? Protože se pokusil sáhnout na její moc. Alžběta Petrovna nesnášela, když se jí někdo snažil říkat, co má dělat. V Lestocqově tajném jednání s pruským králem viděla ohrožení své pozice, a proto se rozhodla svého dřívějšího přítele zbavit.³³⁸

Pád Lestocqa silně zapůsobil na zahraniční dvory, protože se ukázala kancléřova síla a zároveň se jasněji začal profilovat budoucí kurz ruské zahraniční politiky.³³⁹

5.4.3 Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin

Zřejmě nejmocnějším člověkem alžbětinské kamarily byl Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin. Po nástupu Alžběty Petrovny byl sice jmenován pouhým vice-kancléřem, nicméně vzhledem k špatnému zdravotnímu stavu staříckého kancléře knížete Alexeje Michajloviče Čerkasského v podstatě řídil chod Kolegia zahraničních záležitostí už od počátku. Když kancléř v roce 1744 zemřel, zaujal Bestužev-Rjumin jeho místo a stal se klíčovou postavou ruské zahraniční politiky, protože určoval její směr celých 14 let.

Jaké charakterové vlastnosti Bestužev-Rjumin měl? Bestužev měl bezpochyby řadu vynikajících vlastností. Byl chytrý, rozvážný, hospodárný, pracovitý a dobře se orientoval v evropské politice. Na druhou stranu měl řadu vlastností, které u lidí vyvolávaly odpor – ziskuchtivost, krutost, neřestnost.³⁴⁰ Carevna Kateřina II. o něm napsala: „*Vzbuzoval spíš strach než lásku, byl do krajnosti intrikánský a podezřavý, stál tvrdě a neochvějně na svém. Byl tvrdý ke svým podřízeným, nesmiřitelný ke svým protivníkům, ale věrný těm, které považoval za své přátele, jež neopouštěl, pokud ho sami nezradili; navíc byl nesnášenlivý, a mnohdy malicherný*“.³⁴¹ Stanislav August Poniatowski o kancléři poznamenal: „*rozuměl výborně francouzsky, ale dával přednost hovoru v němčině, pokud cizinci, se kterými mluvil, ovládali tento jazyk...Považoval za přirozené odstranit vše, co ohrožovalo jeho plány, a nezdráhal se užít k tomu jakékoliv prostředky*“.³⁴²

³³⁷ Lord Hyndford to His Grace the duke of Newcastle, St. Petersburg, November the 19th 1748, SIRIO, CX., No. 42., 107 – 108; KATEŘINA II., Paměti, 66; ANISIMOV, Jelizaveta, 173 – 175; PAVLENKO, Jelizaveta, 172; BAIN, The Daughter, 131. Ve vyhnanství žil Lestocq až do nástupu Petra III., který mu navrátil všechny jeho tituly i konfiskovaný majetek.

³³⁸ ANISIMOV, Jelizaveta, 142.

³³⁹ SOLOVJOV, Istorija, T. 22, 238.

³⁴⁰ MANSTEIN, Zapiski, 244.

³⁴¹ KATEŘINA II., Paměti, 13.

³⁴² Cit. dle: ANISIMOV, Jelizaveta, 172.

Bestužev-Rjumin byl prohnáný a lstivý člověk, který nikomu nedůvěřoval a nikoho neměl rád. Na každého svého protivníka si vedl složku, do které sbíral kompromitující materiál a ve vhodnou chvíli ho dokázal použít. Od svých protivníků se moc nelišil. Stejně jako oni bral úplatky, protože měl neustále nedostatek peněz.³⁴³ Nicméně i při přijímání úplatků měl určité zásady. Nikdy si nevzal peníze od panovníků, jejichž politika byla v rozporu s ruskou linií. Naopak od ruských spojenců si je ochotně bral a nedělalo mu problém si o ně dokonce říct.³⁴⁴

Jaké byly vzájemné vztahy carevny a kancléře? Nikdy si nebyli blízcí. Alžběta Petrovna Bestuževovi nikdy bezvýhradně nevěřila a jeho přítomnost snášela jen s velkým přemáháním, protože jí byl kancléř krajně nesympatický. Nicméně si uvědomovala jeho nepostradatelnost a věřila v jeho politické schopnosti.³⁴⁵

Proč se Bestužev udržel u moci, i když byl carevně nesympatický? Zejména proto, že byl skvělý diplomat, kterého by bylo těžké nahradit. Z ruských diplomatů byl nejzkušenější a nejvzdělanější, osobně se znal s evropskou diplomatickou špičkou a měl své agenty v řadě evropských zemí. Bestužev si byl své výjimečnosti vědom a snažil se ji udržet. K závažnějším politickým záležitostem nepouštěl nikoho kromě vicekancléře Voroncova a Senát ze zásady ignoroval. Ruský historik Solovjov se domnívá, že to bylo proto, že v Senátu působili Bestuževovi nepřátelé – Trubeckoj a Rumjancev.³⁴⁶

Druhým důvodem, proč se Bestužev udržel tak dlouho u moci, byla skutečnost, že výborně znal povahu, vkus i vrtochy carevny. Jeden z jeho současníků napsal, že kancléř studoval Alžbětu Petrovnu jako vědu. Bestužev přesně věděl, kdy je nejlepší jít za carevnou, co jí říct a o čem raději pomlčet. Dokonce se mu někdy dařilo Alžbětou manipulovat, aniž by si toho všimla. Dělal to velmi rafinovaně. Nejprve jí podsunul některé své myšlenky a potom jí poskytl výpisky ze zahraničního tisku a depeší diplomatů, ve kterých carevna jakoby sama našla potvrzení myšlenek, které jí Bestužev vnutil. Kancléř také přesně věděl, jak carevnu přimět něco si přečíst. Na takový dokument vždy připsal: „*Jejímu carskému veličenstvu nejen nejtajnější a nejdůležitější, ale i velmi strašlivého významu*“.³⁴⁷

Kancléř Bestužev-Rjumin zastával koncepci zahraniční politiky, kterou si pracovně nazýval systémem Petra Velikého. Jeho hlavním cílem bylo zajistit Rusku dostatečnou

³⁴³ Lord Hyndford to the right honourable the earl of Harrington, St. Petersburg, September the 27th 1746, SIRIO, CIII., No. 60., 109 – 112; BESTUŽEV-RJUMIN, Prošeníja, 187 – 191; SOLOVJOV, Istorija, T. 22, 124 – 125.

³⁴⁴ Podplácení zahraničních státních úředníků bylo v té době zcela běžnou praktikou. Lord Carteret to the right honourable C. Wich, Whitehall, January the 25th 1743, SIRIO, XCIX., No. 88., 230; ANISIMOV, Jelizaveta, 181 – 182.

³⁴⁵ Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, Sankt Peterburg, January the 5th 1742, SIRIO, XCI., No. 94., 408.

³⁴⁶ SOLOVJOV, Istorija, T. 22, 169.

³⁴⁷ ANISIMOV, Jelizaveta, 170 – 172.

vážnost, kterou si jako velké impérium zasloužilo. Orientoval se na spojení s námořními velmocemi, Saskem a Rakouskem. S Británií pojily Rusko zejména obchodní vztahy. Bestužev měl v plánu v nich nadále pokračovat, protože počítal s tím, že přinesou ohromné zisky jak kupcům, tak státní pokladně.³⁴⁸ Spojení se Saskem bylo důležité proto, že saský kurfiřt byl zároveň polským králem a Polsko bylo jednou z těch oblastí Evropy, kam se obracely ruské imperiální zájmy. Ale nejvíce společných zájmů mělo Rusko s Rakouskem. Oba státy pojila polská otázka, soupeření s Pruskem o vliv a také turecká otázka. Boj Ruska se silnou Osmanskou říší nebyl možný bez spojení a jediným přirozeným spojencem se, kromě oslabených Benátek, jeví právě Rakousko.³⁴⁹

Odrážel „systém Petra Velikého“ myšlenky samotného Petra? Cílem Petra I. bylo zabezpečení impéria a vláda Alžběty Petrovny, stejně jako vlády všech jejích předchůdců na trůně, v tom pokračovala. Ani jeden ruský car se nehodlal vzdát vlivu Ruska v Pobaltí, Polsku a Německu, který Rusko získalo po ukončení Severní války. V tom se tedy Bestužev s Petrem I. shodoval. Ovšem co se týče výběru spojenců a charakteru dohod, byl „systém Petra Velikého“ Bestuževovou mystifikací, neboť na konci vlády Petra I. byl kurz ruské zahraniční politiky odlišný. Vztahy s polským králem a saským kurfiřtem Augustem II. byly daleko od přátelství a spojení. Velmi aktivně jednala ruská diplomacie ve Švédsku a na severu Německa, což vyvolávalo ostrou nespokojenost námořních velmocí, které s ruským carem žádné kontakty navazovat nechtěly a dokonce několikrát poslaly do Baltského moře své loďstvo. Za vlády Petra I. neexistovalo ani spojení s Rakouskem. To bylo uzavřeno až díky Ostermannovi po smrti Petra, který na konci svého života obracel veškerý svůj zájem na východ – do Persie a Indie.³⁵⁰

Vzhledem k vlivnému postavení kancléře Bestužev-Rjumina se nelze divit, že měl řadu nepřátel a to nejen v Rusku, ale i v zahraničí. Kateřina II. ve svých pamětech zaznamenala: „Měl mnoho nepřátel, ale všichni se před ním třáslí. Svým postavením byl vysoko nad nimi a svým charakterem vysoko převyšoval politiky carských předpokojů“.³⁵¹ Mezi kancléřovy nejnebezpečnější zahraniční nepřátele patřil pruský král Fridrich II., který když zjistil, že se mu Bestužev-Rjumina nepodaří podplatit, neustále proti němu intrikoval.³⁵² Proč Bestuževovi vadilo Prusko? Kancléř se obával vzrůstu pruské moci, protože si uvědomoval, že by se Prusko jednou mohlo pokusit získat území v Polsku a v Pobaltí, čímž by byly silně narušeny

³⁴⁸ Britský král byl zároveň hannoverským kurfiřtem a v rámci snah o zabezpečení této državy byla v letech 1746 – 1747 uzavřena dohoda mezi Ruskem a Británií. Rusko poskytlo Hannoveru 30 000 armádu, za což získalo velkou sumu peněz.

³⁴⁹ ANISIMOV, Jelizaveta, 183; ZNAMENITYJE rossijane, 104.

³⁵⁰ ANISIMOV, Jelizaveta, 184 – 185.

³⁵¹ KATEŘINA II., Paměti, 13.

³⁵² ANISIMOV, Jelizaveta, 172.

ruské zájmy. Bestuževovým cílem se tedy stalo navrácení Pruska do role druhořadé velmoci.³⁵³

Pozice Bestuževa byla otřesena až po tzv. diplomatické revoluci. Francie, kterou kancléř považoval za ruského nepřítele, se najednou stala ruským spojencem.³⁵⁴ Ješitnost nedovolovala Bestuževovi změnit postoj, takže se stále snažil intervenovat ve prospěch Velké Británie, což u carevny vyvolalo podezření. Touto svou zatvzrzelostí proti sobě rovněž popudil Rakousko.³⁵⁵

Vhodná příležitost pro odstranění kancléře se carevně naskytla v roce 1758. Od druhé poloviny 50. let se začal carevnin zdravotní stav zhoršovat, což Bestužev-Rjumina donutilo uvažovat, jak by si svou pozici uhájil i po carevnině smrti. Věděl, že následník trůnu ho nemá rád, a proto se zaměřil na jeho manželku velkokněžnu Kateřinu. Podařilo se mu získat její důvěru a uzavřít s ní spojení. Sblížila je i společná nenávist a obavy z rostoucího vlivu klanu Šuvalovů a vicekancléře Voroncova. Bestužev pak vypracoval nástupnický projekt, podle kterého měl na ruský trůn po smrti Alžběty Petrovny nastoupit nezletilý Pavel, a jeho matka Kateřina měla být jmenována regentkou. Dalším člověkem, který byl do spiknutí zapojen a který měl převrat vojensky podpořit, byl generál Apraksin.³⁵⁶ V září 1757 se zdravotní stav carevny povážlivě zhoršil a dvořané se začali obávat nejhoršího. Apraksin byl zrovna s armádou v Prusku,³⁵⁷ a proto začal ustupovat, i když jeho armáda zvítězila. Carevna se však uzdravila a nechala Apraksina kvůli nevhodnému ústupu zatknout.³⁵⁸ Krátce na to byl zatčen i kancléř, kterého obvinili z pokusu o svržení Alžběty Petrovny z trůnu, na který chtěl dosadit velkokněžnu Kateřinu. Ještě před zatčením však stačil Bestužev-Rjumin zničit všechny kompromitující materiály, takže proti němu nebyly žádné důkazy. Přesto byl odsouzen k trestu smrti, který mu carevna změnila na doživotní vyhnanství.³⁵⁹

³⁵³ STELLNER, Rusko, 118. Bestuževovu protiruskou orientaci dokládá např. dopis neznámému adresátovi z 5. 11. 1756. BESTUŽEV-RJUMIN, Pismo, kniha 2, s. 145 – 149.

³⁵⁴ Spojenectví bylo zpečetěno tzv. Westminsterskou konvencí. Celé znění smlouvy *The Convention of Westminster*, 16 January 1756, *English historical documents*, No. 282., 934 – 936.

³⁵⁵ STELLNER, Rusko, 121; SOLOVJOV, Istorija, T. 24, 179 – 180; BAIN, *The Daughter*, 235.

³⁵⁶ Hrabě Stepan Fjodorovič Apraksin (1702 – 1758) – vojenskou kariéru začal v Preobraženském pluku. Pod vedením Münnicha se účastnil dobytí Očakova v roce 1737. V roce 1741 byl poslán do Astrachaně, aby chránil hranice. Působil také jako vyslanec v Persii a prezident Vojenského kolegia. V roce 1756 byl jmenován generál-polním maršálem. Pisma Stepana Fedoroviča Apraskina k Ivanu Ivanoviču Šuvalovu, SIRIO, IX., 444 – 445.

³⁵⁷ Probíhala sedmiletá válka a Apraksin byl jmenován vrchním velitelem ruských vojsk.

³⁵⁸ Byl zbaven vrchního velení a uvězněn, přičemž ve vězení po několika měsících zemřel.

³⁵⁹ KATEŘINA II., Paměti, 188, 224 – 225; RUSSKIJ dvor, 111; PEKARSKIJ, *Jelisaveta*, 29; SOLOVJOV, Istorija, T. 23, 226; LONGWORTH, *The Three Emperors*, 220; BAIN, *The Daughter*, 241; DUKES, *The Making of Russian Absolutism*, 123; STELLNER, Rusko, 123. Po nástupu Kateřiny II. byl Bestužev-Rjumin povolán zpět ke dvoru, ale jeho dřívější postavení už se mu obnovit nepodařilo.

5.4.4 Michail Illarionovič Voroncov

Další významnou osobností alžbětinské komory byl Michail Illarionovič Voroncov, který se v roce 1742 oženil s carevnicou blízkou příbuznou hraběnkou Annou Karlovnou Skavronskou a od roku 1744 zastával post vicekancléře.³⁶⁰

Michaila Voroncova nepovažovali jeho současníci za příliš šikovného ani chytrého, ale přesto ho hodnotili velmi pozitivně. Francouz Fave o něm napsal: „*Tento člověk má krásné mravy, je rozvážený, realista, laskavý, vlídný, slušný, prostý a skromný. Obecně ho lidé nepovažují za příliš chytrého, ale nelze mu upřít přírodní rozum. Ačkoliv nemá pořádné vzdělání, dokáže si udělat slušnou představu o dvoře, který viděl, a záležitosti, které měl na starost, si skvěle pamatuje. Když má dostatek informací o problému, dokáže ho velmi dobře vyřešit*“.³⁶¹ Jeho současníci rovněž oceňovali, že není nemilosrdný kariérista ani ctižádostivý intrikán jako jeho nadřízený.

Jaké byly vzájemné vztahy Voroncova a Bestužev-Rjumina? Voroncov zpočátku Bestuževa podporoval a dokonce mu pomohl odstranit francouzského vyslance.³⁶² Situace se změnila poté, co se Bestužev stal kancléřem a Voroncov vice-kancléřem. Bestuževovi nepřátelé totiž velmi dobře věděli, jak je vice-kancléř ctižádostivý, a proto mu začali našeptávat, že kancléřem by měl být spíše on. Voroncov po této funkci už dlouho toužil a zároveň si uvědomoval, že ho má carevna mnohem raději než Bestuževa. Začal proto prosazovat odlišný kurz zahraniční politiky než jeho nadřízený, neboť to byla jediná možnost, jak by se mohl stát kancléřem. Navázal tedy kontakty s pruskou frakcí a za finanční podporu začal pomáhat kancléřovu největšímu nepříteli – pruskému králi Fridrichovi II.³⁶³

Bestužev se o tom velmi brzy dozvěděl a začal se obávat, že by ho Voroncov mohl ohrozit. Rozhodl se tedy přejít do útoku a vicekancléře obvyklým způsobem odstranit. Nicméně sehnat kompromitující materiály na Voroncova bylo velmi složité, protože vice-kancléř byl carevně upřímně oddaný a věrně jí sloužil.³⁶⁴

Vhodná příležitost pro odstranění Voroncova se Bestuževovi naskytla v roce 1745, kdy vicekancléř s manželkou odcestoval do zahraničí. Navštívili řadu zemí a zajeli také do Berlína, kde byl Voroncov srdečně přijat pruským králem Fridrichem II. a dostal od něho darem kord posázený brilianty. Voroncov se pak dopustil jedné chyby, které Bestužev okamžitě využil. O tomto přátelském přijetí totiž s nadšením napsal do Petrohradu pruskému vyslanci Mardefeldovi. Tento dopis se dostal do rukou Bestuževa, který si pořídil jeho kopii a

³⁶⁰ CARSTVOVANIJE, kniha VI, 265; LIECHTENHAN, Rossija, 139.

³⁶¹ Cit. dle: ANISIMOV, Jelizaveta, 176. Srov. MANSTEIN, Zapiski, 245.

³⁶² HERMANN, Der russische Hof, 289

³⁶³ PAVLENKO, Jelizaveta, 101, 170; SOLOVJOV, Istorija, T. 24, 24; STELLNER, Rusko, 114.

³⁶⁴ ANISIMOV, Jelizaveta, 176.

přiložil ji k dalším materiálům, které dosvědčovaly, že Voroncov dostává peníze od Prusů, že radí pruskému králi, co nemá dělat, aby nedráždil Alžbětu³⁶⁵ a že v něm Fridrich vidí hlavního kancléřova soupeře. Jakmile nasbíral dostatek usvědčujícího materiálu, odebral se Bestužev za carevnou. Když se Voroncov vrátil zpět do Ruska, zjistil, že jindy tak přívětivá carevna se k němu najednou chová chladně.³⁶⁶

Proč se Voroncov rozhodl vzít úplatek od pruského panovníka? Vicekancléř byl člověk, který měl rád přepych, k čemuž však potřeboval značné množství peněz, jichž se mu často nedostávalo. Nemyslím si, že by chtěl intrikovat proti carevně, neboť podle svědectví jejich současníků mu na ní velmi záleželo. Domnívám se, že spíše hleděl na vlastní zabezpečení a nedomyslel, jaké důsledky může jeho jednání mít.

K Bestuževově nemilému překvapení se však pád Voroncova nekonal, i když chvíli trvalo, než mu carevna zase začala věřit.³⁶⁷ Proč Alžběta Petrovna nezbavila Voroncova jeho funkcí? Ruský historik J. V. Anisimov se domnívá, že pravděpodobně nebyla bezvýhradně přesvědčena o jeho vině. Je také velmi pravděpodobné, že chtěla udržet Bestuževa pod kontrolou, a proto si nemohla dovolit odstranit všechny jeho protivníky a dopustit tak kancléřovo úplné vítězství.

Když byl v roce 1758 Bestužev-Rjumin poslán na Sibiř, byl to právě Voroncov, kdo ho nahradil ve funkci kancléře a zastával ji až do Alžbětiny smrti. Post vice-kancléře zůstal neobsazen.³⁶⁸

5.4.5 Alexej Grigorjevič Razumovskij

Alexej Grigorjevič Razumovskij zaujímá v alžbětinské kamarile zvláštní místo, neboť byl favoritem a milencem Alžběty Petrovny. Lidé, kteří měli možnost Razumovského osobně poznat, ho hodnotili jako lenivého, ale dobromyslného člověka, který nebyl nadměrně ctižádostivý, nehnal se za hodnostmi a majetkem, neprahl po moci a raději dával přednost klidu.³⁶⁹

³⁶⁵ Např. vyvracel Fridrichovi nápad vrátit do Ruska dlouhány, které poslali jeho otci předchůdci Alžběty Petrovny.

³⁶⁶ ANISIMOV, Jelizaveta, 177; SOLOVJOV, Istorija, T. 22, 118, 233 – 234.

³⁶⁷ Carevnu důvěru si získal znovu v roce 1752. ZNAMENITYJE rossijane, 29.

³⁶⁸ CARSTVOVANIJE, kniha VI, 261, 266. Michail Voroncov si udržel své postavení i za vlády Petra III. Tehdy souhlasil se změnou zahraniční politiky a uzavřením spojení s Pruskem. Když v červnu 1762 provedla Kateřina II. státní převrat, odmítl jí Voroncov složit přísahu věrnosti, za což mu bylo nařízeno domácí vězení. Názor změnil až ve chvíli, kdy se dozvěděl o smrti Petra III. Kateřina II. považovala Voroncova za zkušeného a pracovitého diplomata, a proto ho z pozice kancléře neodvolala. Nicméně Voroncov těžce nesl spory s carevninými blízkými spolupracovníky i chladný přístup samotné carevny, a proto se své funkce vzdal. Usadil se v Moskvě, kde také v roce 1767 zemřel.

³⁶⁹ ANISIMOV, Jelizaveta, 192 – 193; PAVLENKO, Jelizaveta, 122; NAUMOV, Jelizaveta, 58 – 59.

Razumovskij patřil k lidem, kteří měli na carevnu největší vliv. Ačkoliv po moci neprahl, měl jí dostatek a mohl s ní zacházet podle své libosti, a proto si ho všechny významné osobnosti předcházely. Jak zaznamenal saský diplomat Pezold: „i když se přímo nevměšoval do státních záležitostí, neboť k jejich řešení neměl talent, přesto si každý mohl být jistý, že dosáhne toho, co chce, pouze pokud se za něj Razumovskij přimluví“.³⁷⁰ Razumovskij využíval svého vlivu uměřeně a nevměšoval se do záležitostí vnitřní ani zahraniční politiky, snažil se pouze ochraňovat pravoslavnou církev, maloruský národ, svého mladšího bratra Kirilla, kancléře Bestužev-Rjulina a básníka A. P. Sumarokova. Nikdy si nedovolil sáhnout na carevnu moc a nezapojil se do žádných intrik proti ní. Celý svůj život měl na paměti, kdo je a odkud přišel. Role favorita ho plně uspokojovala.³⁷¹

Z alžbětinské komory měl k Razumovskému nejbližší kancléř Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin. Razumovskij byl sice nevzdělaný, ale rozumný člověk, a tak si velmi dobře uvědomoval, že s Bestuževem se v Rusku nemůže nikdo srovnávat, neboť jeho vědomosti a zkušenosti jsou nenahraditelné. Favorit carevny se proto rozhodl kancléře podporovat, protože věděl, že Rusko se bez něj jen těžko obejde.³⁷²

Současníci uvádí, že se Alžběta Petrovna za Alexeje Razumovského na podzim roku 1742 tajně provdala. S tímto tvrzením souhlasí i ruský historik J. V. Anisimov, přičemž jako důkaz uvádí jmenné seznamy armády, ve kterých je zaevidován i Razumovskij. Tyto seznamy jsou velmi podrobné, obsahují informace o vzdělání, rodinném stavu, vlastnictví nevolníků atd. U hraběte Razumovského není rodinný stav vyplněn, ačkoliv u všech ostatních je. Anisimov se domnívá, že právě tato mezera přesvědčivě dokládá tajný sňatek carevny a Razumovského. Kdyby totiž do kolonky rodinný stav napsali svobodný, nebyla by to pravda, kdyby ženatý, bylo by nutné uvést jméno manželky a to samozřejmě nešlo. Proto bylo nejjednodušší nechat kolonku nevyplněnou.

Když carevnu láska k Razumovskému přešla, postavil se k tomu mužně. V tichosti opustil palác a své místo uvolnil Ivanu Ivanoviči Šuvalovi, se kterým měl výborné vztahy. I když už nebyl favoritem, Alžběta Petrovna ho stále považovala za svého důvěrníka a hojně mu prokazovala svou přízeň. Po smrti carevny pak žil Razumovskij převážně v Moskvě. Zemřel v roce 1771.³⁷³

³⁷⁰ Cit. dle: ANISIMOV, Jelizaveta, 192 – 193.

³⁷¹ RUSSKIJ dvor, 71; PAVLENKO, Jelizaveta, 157 – 159; ZNAMENITYJE rossijane, 107.

³⁷² MOLLOY, The Russian court, 90; ANISIMOV, Jelizaveta, 193.

³⁷³ ANISIMOV, Jelizaveta, 197 – 199, 209; ZNAMENITYJE rossijane, 108.

5.4.6 Petr Ivanovič a Alexandr Ivanovič Šuvalovové

Mezi nejdůležitější osobnosti alžbětinské komory patří Petr Ivanovič a Alexandr Ivanovič Šuvalovové. Zatímco bratři Razumovští³⁷⁴ byli u dvora oblíbení, bratry Šuvalovovi dvořané nenáviděli a zároveň se jich báli. Šuvalovové se objevili u dvora Alžběty Petrovny ještě v době vlády Anny Ivanovny, takže společně s ní zažili všechny ústrky. Když Alžběta Petrovna nastoupila na trůn, náležitě bratry za jejich věrnost odměnila. Ještě rychlejší vzestup bratří Šuvalovů začal v roce 1749, kdy se jejich bratranec Ivan Ivanovič Šuvalov stal milencem carevny. V 50. a na počátku 60. let se tak Šuvalovovi stali jedněmi z nejvlivnějších a nejbohatších lidí v Rusku.³⁷⁵

Petr Ivanovič Šuvalov se oženil s carevninou služebnou Mavrou Jegorovnou Šepelevoj,³⁷⁶ která byla nejlepší přítelkyní Alžběty Petrovny, těšila se její důvěře a dokonce na ni měla určitý vliv. Petrovi Šuvalovovi se tak podařilo dostat se k carevně ještě blíž.³⁷⁷

Jaký charakter měl Petr Ivanovič Šuvalov? Kapitán dělostřelectva Michail Vasiljevič Danilov o něm napsal: „*Hrabě byl člověk velkých plánů a činorodý*“.³⁷⁸ Historik Michail Michailovič Ščerbatov hodnotil Petra Šuvalova jako člověka chytrého, obratného, ctižádostivého, panovačného, rozmařilého a lstivého. Petr Šuvalov dokázal ocenit nové nápady a uměl za své rozhodnutí nést zodpovědnost. Byl pracovitý a vážil si lidí, kteří rovněž uměli pracovat. Miloval přepych, jeho oblečení bylo téměř vždy pokryto diamanty.³⁷⁹

Petr Šuvalov měl největší vliv na ruskou vnitřní politiku. Vymyslel řadu projektů, které byly často velmi moderní. V Rusku byla dříve než v jiných státech zlikvidována vnitřní cla, čímž se zvýšili i příjmy státní pokladny, neboť příjmy z obrátů osvobozeného trhu se ukázaly většími než příjmy z celních poplatků. Mnoho nápadů na zvýšení zisků státní pokladny však bylo provedeno na úkor obyčejných obyvatel – např. grandiózní projekty ražby odlehčené stříbrné a měděné měny nebo zavedení nových monopolů na sůl, víno a výnosné druhy

³⁷⁴ Bratrem Alexeje Razumovského byl hrabě Kirill Grigorjevič Razumovskij (1728 – 1803) – studoval na univerzitách v Göttingenu a v Berlíně, kde byl žákem slavného matematika Leonharda Eulera. V roce 1746 byl jmenován prezidentem petrohradské Akademie věd. Carevna mu hojně projevovala svou přízeň – učinila jej komořím, senátorem, podplukovníkem Izmajlovského pluku. V roce 1751 byl jmenován hejtmanem Ukrajiny. V roce 1762 se podílel na státním převratu, který dosadil na trůn Kateřinu II.

³⁷⁵ ANISIMOV, Jelizaveta, 210, 212; PAVLENKO, Jelizaveta, 190; LENTIN, Russia, 55. Srov. JEKATERINA II., Zapiski, 160.

³⁷⁶ Mavra byla od dětství vychovávána s carevnou a její skotačivá povaha carevnu bavila, takže se bez ní nikdy dlouho neobešla. JEKATERINA II., Zapiski, 160 – 161.

³⁷⁷ HERMANN, Der russische Hof, 324.

³⁷⁸ BEZVREMNE i vremenščiki, 324.

³⁷⁹ ŠČERBATOV, O povreždenii нравов, 40; PAVLENKO, Jelizaveta, 183; ANISIMOV, Jelizaveta, 212 – 213.

průmyslu.³⁸⁰ Cílem Petra Šuvalova bylo nejen obohatit stát, ale i svou vlastní kapsu a také své příbuzné a přátele.³⁸¹

V roce 1753 byly podle plánu Petra Šuvalova zřízeny státní úvěrové banky pro dvořany v Petrohradu a v Moskvě a pro kupce v Petrohradě. Tyto banky položily základy bankovního systému v Rusku. Jejich cílem bylo omezit lichvu a závislost ruských kupců na cizincích a tím pádem i snížit zadluženost zmíněných společenských vrstev. Úroková sazba byla stanovena na 6%. Dvořanské bance bylo nutné splatit půjčku do tří let, kupci museli vrátit půjčené peníze do šesti měsíců (a později do roka). Dvořanská banka během několika let zkrachovala, zatímco kupci, kteří měli daleko přísnější podmínky, se ukázali platby schopnější než dvořané.³⁸²

Ne všechny projekty Petra Šuvalova však byly úspěšně dokončeny. Takovým příkladem může být např. zřízení Zákonodárné komise v březnu 1754. Úkolem této komise bylo navrhovat zákony v souladu se změnami, které se udály od dob přijetí Zákoníku v roce 1649 a formulovat je tak, aby byly jasné všem. Tato komise však k žádným podstatným výsledkům nedospěla.³⁸³

V roce 1756 byl Petr Šuvalov jmenován do čela dělostřeleckého úřadu. Artilerie byla jeho koníčkem a přikládal jí obrovský význam. Když se ujal funkce, nacházela se ruská artilerie v žalostném stavu. Její hlavní nedostatky spočívaly v malé mobilitě spojené s velkou hmotností zbraní, velké rozmanitosti kalibrů těchto zbraní a špatném výcviku dělostřelců. Petr Šuvalov se proto okamžitě pustil do vymýšlení řady projektů, které měly nedostatky odstranit. Podařilo se mu také zdokonalit houfnice. Vymyslel nový typ – tzv. jednorožce. Od předcházejících typů se odlišovali větší odolností, lehkostí, snadnější ovladatelností a dvakrát delším dostřelem, což společně s použitím granátů zvyšovalo efektivnost ruského dělostřelectva. Jednorožci děsili armádu Fridricha II. v sedmileté válce i Napoleona v jeho tažení do Ruska v roce 1812. Přestali být používáni až v polovině 19. století. Díky Petrovi Šuvalovovi se ruská artilerie stala v polovině 18. století nejlepší částí ruské armády.³⁸⁴

Alexandra Ivanoviče Šuvalova hodnotili jeho současníci jako osobu velmi nesympatickou. Držel se spíše v pozadí ve stínu svého bratra, ale měl také velkou moc.³⁸⁵ Kateřina II. o něm

³⁸⁰ Např. metalurgii nebo hornictví.

³⁸¹ ANISIMOV, Jelizaveta, 214 – 215; NAUMOV, Jelizaveta, 63; PAVLENKO, Jelizaveta, 187; LENTIN, Russia, 59, 70; ANDRIAJNEN, Izobretenije vseobščego dobra, 103; SCHMIDT, Vnutrennaja politika, 50.

³⁸² PAVLENKO, Jelizaveta, 195 – 197; PEKARSKIJ, Jelizaveta, 27; LOGWORTH, Philip, The Three Emperors, 207. Ukaz o zřízení bank A SOURCE Book, 387 – 388.

³⁸³ PAVLENKO, Jelizaveta, 198 – 199; HERMANN, Der russische Hof, 325.

³⁸⁴ BEZVREMENJE i vremenščiki, 324; ANISIMOV, Imperatorskaja, 217; PAVLENKO, Jelizaveta, 200 – 201; LOGWORTH, Philip, The Three Emperors, 207; BAIN, The Daughter, 157.

³⁸⁵ ANISIMOV, Jelizaveta, 215.

poznamenala: „*Alexandr Šuvalov představoval hrozbu pro celý dvůr, město i impérium, ne však kvůli své osobě, ale kvůli funkci, kterou zastával...*“³⁸⁶

Alexandr Šuvalov se těšil osobní důvěře carevny, takže když v roce 1747 zemřel vedoucí Tajné kanceláře Ušakov, dosadila Alžběta Petrovna do jejího čela právě Alexandra. Šuvalov sice nebyl jako Ušakov posedlý pátráním a netrávil v kanceláři dny i noci, přesto se ho však lidé báli, protože ovládl instituci, která mu umožňovala jakéhokoliv protivníka snadno zlikvidovat.

V roce 1754 se Alexandr Šuvalov stal hofmistrem dvora velkoknížete Petra Fjodoroviče. Šuvalovové přikládali tomuto jmenování zvláštní význam, protože doufali ve sblížení s následníkem, které by jim umožnilo upevnit jejich pozice a zajistit si výhody i za vlády nového panovníka. Nicméně i když se Alexandr Šuvalov snažil s následníkem a jeho ženou vycházet dobře a postupoval velmi opatrně, jejich důvěru si nezískal.³⁸⁷

5.4.7 Ivan Ivanovič Šuvalov

Ivan Ivanovič Šuvalov³⁸⁸ byl bratrancem neoblíbených bratrů Petra Ivanoviče a Alexandra Ivanoviče, kteří mu v roce 1742 zařídili místo pážete u carevnina dvora. Ivan na sebe velmi rychle obrátil pozornost rozumem, sečtělostí, krásou a jemnými způsoby chování. Není divu, že v něm našla zalíbení i sama Alžběta Petrovna a učinila z něj svého favorita.

Ivan Šuvalov měl naprosto odlišnou povahu než jeho bratraci. Nebyl ani drzý ani chamtivý, ale naopak nesmělý, nezištný, poddajný a přál si všem vyhovět. Byl ještě umírněnější než Razumovskij a usiloval pouze o to, aby si mohl v klidu užívat lásku a pozornost carevny. Neprosil ji o majetek, hraběcí titul, netoužil po vysokých funkcích, nezaujímal žádný vládní post.³⁸⁹ Kateřina II. o Ivanovi napsala: „*Vždy jsem ho našla s knihou v ruce...Tenkrát mu bylo 18 let, byl velmi příjemného vzhledu, velmi úslužný, velmi zdvořilý, velmi pozorný a od přírody velmi krotké povahy*“.³⁹⁰

³⁸⁶ JEKATERINA II., Zapiski, 356.

³⁸⁷ ANISIMOV, Jelizaveta, 216; BAIN, The Daughter, 157. Během převratu, který vynesl k moci Kateřinu II., se Alexandr Šuvalov snažil přimět gardisty, aby zachovali věrnost Petrovi III. Jakmile mu došlo, že je to marné, spěchal ke Kateřině a prosil ji o milost. I když ho carevna nenáviděla, byla k němu milostivá. Zbavila ho sice všech jeho funkcí, ale darovala mu 2 000 nevolníků. O posledních letech kdysi všemocného velmože není nic známo.

Petr Šuvalov vážně onemocněl ještě za Alžbětina života a přežil ji jen o pár dní. Zemřel 4. ledna 1762. ZNAMENITYJE rossijane, 124.

³⁸⁸ Ivan Ivanovič Šuvalov (1727 – 1797) – favorit carevny Alžběty Petrovny, mecenáš a jeden z autorů Akademického slovníku. Do historie vešel jako ochránce věd, kultury, osvícenství a přítel M. V. Lomonosova.

³⁸⁹ RUSSKIJ dvor, 71; ANISIMOV, Jelizaveta, 218; PAVLENKO, Jelizaveta, 212, 207 – 208; NAUMOV, Jelizaveta, 58 – 59.

³⁹⁰ Cit dle: ANISIMOV, Jelizaveta, 217.

Moc Ivana Šuvalova byla veliká a ještě se zvětšila po odstranění kancléře Bestužev-Rjumina a po zhoršení nemoci Alžběty Petrovny, která se stále méně a méně objevovala mezi lidmi a nikoho nepřijímala. Tehdy byl Ivan Šuvalov jediným člověkem, kterého k sobě carevna pustila. Přesto si vedl nenápadně a skromně, nedával na odiv své postavení a přidělil si roli plnítele pokynů své panovnice. O jeho reálné moci však nikdo nepochyboval.

V posledních letech vlády Alžběty Petrovny fungoval Ivan Šuvalov jako její sekretář a jednal jejím jménem s ministry.³⁹¹ Netajil se tím, že sám připravuje texty carevniných ukazů. Těsně před smrtí Alžběty Petrovny se pod oficiálními dokumenty začaly objevovat i jeho podpisy.³⁹² V roce 1761 o něm francouzský diplomat Fave napsal: „*Zasahuje se do všech záležitostí, i když nemá zvláštní titul ani nezaujímá zvláštní hodnost. Zahraniční vyslanci a ministři se s ním neustále schází. Jedním slovem, užívá všechny výhody ministra, i když jím není, přičemž vliv na záležitosti má; jedná společně se svými bratrance*“.³⁹³ Nicméně Ivan Šuvalov své moci nezneužíval a netoužil po žádných výhodách. Když v roce 1757 předložil vicekancléř Voroncov Alžbětě Petrovně návrh, aby jmenovala Šuvalova hrabětem, členem Konference při nejvyšším dvoře, senátorem a darovala mu vesnici s 10 000 nevolníky, Šuvalov na to Voroncovovi odpověděl: „*Mohu říct, že nejsem ješitný a netoužím po bohatství a cti; milostivý pane, když jsem k těmto předmětům netíhnul v letech, kdy vášně a domýšlivost ovládají člověka nejvíce, tak ani nyní je nepotřebuji*“.³⁹⁴

Ivan Ivanovič Šuvalov byl jedním z prvních ruských intelektuálů, mecenášů a podporovatelů věd a umění. Byl velice vzdělaný,³⁹⁵ rád četl francouzské knihy, miloval poezii a umění. Nezáviděl talent druhým, ale naopak se radoval, když objevil něčí nadání a nažil se, aby takový člověk mohl své schopnosti rozvinout. V podpoře ruského umění a kultury viděl smysl svého života. Kdyby nebylo Ivana Šuvalova, nebyla by otevřena první ruská univerzita ani založena Akademie umění, mnoho talentovaných malířů a sochařů by zůstalo neznámými a ani ruská literatura by se nerozvíjela takovým tempem.³⁹⁶

Krátce před smrtí carevny se Ivan Šuvalov pokusil sblížit s mladým dvorem, protože si chtěl i nadále udržet své bezstarostné postavení. Nicméně nebyl úspěšný, neboť budoucí car

³⁹¹ Skutečnost, že Ivan Šuvalov fungoval jako prostředník mezi carevnou a dvorem lze vyčíst z jeho dopisů s různými dvořany. Např. Pisma Stepana Fedoroviče Apraskina k Ivanu Ivanoviču Šuvalovu, 1. 11. 1756 Čirkovec, SIRIO, IX., 446.

³⁹² PAVLENKO, Jelizaveta, 310 – 311.

³⁹³ Cit. dle: ANISIMOV, Jelizaveta, 220.

³⁹⁴ Cit. dle: ANISIMOV, Jelizaveta, 219 – 220. Podle legendy odevzdal po smrti carevny Ivan Ivanovič Šuvalov jejímu následníkovi milion rublů, kterým ho Alžběta obdarovala. Částka může být sporná, ale samotný postup by plně odpovídal Šuvalovově charakteru.

³⁹⁵ Srov. RUSSKIJ dvor, 71.

³⁹⁶ RUSSKIJ dvor, 72; ANISIMOV, Jelizaveta, 222, 224, 226; PAVLENKO, Jelizaveta, 214; PEKARSKIJ, Jelizaveta, 28; LONGWORTH, The Three Emperors, 207; BRENNAN, Enlightened Despotism, 263. Ukaz o zřízení univerzity a akademie umění A SOURCE Book, 388 – 391.

Petr III. ani jeho žena Kateřina mu nevěřili. Ivan se totiž krátce předtím zapojil do projektu na předání koruny synovi velkoknížecího páru Pavlovi. Plán vznikl proto, že se někteří ruští šlechtici obávali nestálého následníka trůnu a jeho lásky k pruskému králi. Hlavními osobnostmi, které se do přípravy projektu zapojily, byl kancléř hrabě Voroncov, hrabě Černyšev a ukrajinský hejtman Razumovskij. Šuvalov měl za úkol předat projekt k podpisu carevně, ale celý plán ztroskotal na nesouhlasu kancléře Bestuževa, který byl straníkem Kateřiny Alexejevny. Předání koruny Pavlovi by totiž znamenalo konec Kateřininy naděje na získání ruské koruny.³⁹⁷

Carevna Alžběta Petrovna zemřela 5. ledna 1762 a její smrt Ivana Šuvalova velmi zasáhla. Z dopisů Ivana Černyševa vidíme, že se Ivan Šuvalov jen těžce vzpamatovával: „*Prosím, nepoddávejte se hořkosti. Víte, že můj první kurýr, který se již ke mně vrátil, mi řekl, že jste velmi zestárnul a že když vás viděl, měl pocit, že jste o pět let starší než já, a to mě málo těší*“.³⁹⁸

Po smrti Alžběty Petrovny žil Ivan Ivanovič Šuvalov ještě dalších 36 let, ale nikdy se neoženil. Hodně cestoval, nějaký čas pobýval u svého přítele Voltaira, navštěvoval salony v Paříži, kde si získal všeobecnou vážnost a úctu. Dlouhou dobu žil v Itálii, kde sbíral obrazy a sochy, které pak věnoval Kateřině II.

Ke konci života se Ivan Šuvalov objevoval mezi lidmi jen zřídka a ještě řidčeji navštěvoval dvůr. Na podzim 1797 projevila carevna Marie Fjodorovna přání setkat se osobně Ivanem Ivanovičem Šuvalovem. Cesta do Pavlovsku a zpět však byla pro staříka velmi náročná. Krátce po návratu onemocněl a brzy zemřel.³⁹⁹

5.5 Shrnutí

Ačkoliv byl převrat provedený Alžbětou Petrovnou prezentován jako vlastenecký, jeho úspěch byl v mnohém zajištěn cizinci. Francouz Lestocq sloužil jako prostředník mezi Alžbětou a markýzem de la Chétardie, i když samotný převrat nakonec proběhl bez jakékoliv účasti francouzského vyslance. Vůdcem gardistů, kteří se přidali na stranu dcery Petra Velikého, byl Sas Peter Grünstein. Ze tří lidí, kteří doprovázeli Alžbětu při noční cestě z jejího paláce do kasáren gardistů, byli dva cizinci – osobní lékař Lestocq a saský učitel hudby Christoph Jacob Schwarz.⁴⁰⁰

³⁹⁷ PAVLENKO, Jelizaveta, 209 – 210.

³⁹⁸ Cit. dle: ANISIMOV, Jelizaveta, 228 – 229.

³⁹⁹ PAVLENKO, Jelizaveta, 209; ANISIMOV, Jelizaveta, 229 – 230.

⁴⁰⁰ Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, Sankt Peterburg November the 26th 1741, SIRIO, XCI., No. 81., 338; PEKARSKIJ, Jelizaveta, 13; ANISIMOV, Jelizaveta, 89; BAIN, The Daughter, 51.

Převrat Alžběty Petrovny provedlo zhruba 300 gardistů. Podíváme-li se podrobněji na společenské postavení spiklenců, zjistíme, že téměř polovinu z nich (44 %) tvořili rolníci. Naopak mezi dvořany patřila méně než jedna pětina stoupenců Alžběty Petrovny, pouhých 54 lidí. Zajímavé je, že se na převratu nepodílel ani jediný představitel nejvýznamnějších ruských šlechtických rodů a dokonce ani žádný důstojník.⁴⁰¹

Období vlády Alžběty Petrovny můžeme rozdělit do dvou fází. Tu první představují 40. léta, kdy bylo cílem obnovení petrovských pořádků. Druhá fáze probíhala v 50. letech a vyznačovala se snahou o vytvoření nových reforem.⁴⁰² Porovnáme-li Alžbětiny vládní orgány s institucemi jejích předchůdců, zjistíme, že Alžbětiny instituce měly méně pravomocí. Nejvýraznějším rozdílem je nejspíše právo vydávat ukazy carevniným jménem. Zatímco Nejvyšší tajná rada Kateřiny I. a Kabinet ministrů Anny Ivanovny touto pravomocí disponovaly, Alžbětina Konference při nejvyšším dvoře takové právo nikdy neměla.⁴⁰³ Za vlády Alžběty Petrovny také častěji docházelo k výměně úřednického aparátu.

Za vlády Alžběty Petrovny se také významně mění postavení Ruska. Evropské státy se přestávají snažit o jeho izolaci a začínají jej vnímat jako rovnocenného partnera, který může zasahovat do evropské politiky. Také vyslanci evropských monarchů působící u ruského dvora jsou mnohem aktivnější a ve větší míře zasahují do ruských záležitostí.

Jak již bylo řečeno výše, u ruského dvora spolu soupeřily dvě frakce. Pruská strana, v jejímž čele stál carevnin osobní lékař Lestocq a vice-kancléř Voroncov, měla podporu francouzského, pruského a bavorského vyslance. Toto uskupení prosazovalo orientaci Ruska na Prusko a Francii. Proti ní stála strana kancléře Bestužev-Rjumina, která prosazovala spolupráci s Rakouskem a Velkou Británií. Bestužev se opíral zejména o Čerkasova a měl podporu carevnina favorita Razumovského a britského vyslance. Kancléři Bestuževovi se nakonec podařilo zvítězit a přimět carevnu, aby se držela jím stanoveného kurzu ruské zahraniční politiky. Nicméně ani poté neměl klid, musel čelit stále rostoucímu vlivu klanu Šuvalovů, kteří se neustále snažili kancléře odstranit.⁴⁰⁴

Kdo řídil ruský stát v době vlády Alžběty Petrovny? Zahraniční politika byla sférou vlivu kancléře Bestuževa a po jeho pádu v roce 1758 ji určoval jeho nástupce ve funkci Voroncov.

⁴⁰¹ MANSTEIN, Zapiski, 232; PEKARSKIJ, Markiz, 405; KURUKIN, Epocha, 349 – 350; STELLNER, Rusko, 104; PAVLENKO, Jelizaveta, 37. Srov. BAIN, The Daughter, 56.

⁴⁰² PISARKOVA, Gosudarstvennoe upravlenije, 268 – 269.

⁴⁰³ NAUMOV, Jelizaveta, 60.

⁴⁰⁴ Lord Hyndford to His Grace the duke of Newcastle, Moscow, August the 3rd 1749, SIRIO, CX., No. 152., 435; STELLNER, Rusko, 108; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 156.

Vnitřní politika byla ve 40. letech řízena vládními institucemi, v 50. letech ji určoval Petr Ivanovič Šuvalov.⁴⁰⁵

Stejně jako její předchůdci, měla i Alžběta Petrovna favority, ale vybírala si je výhradně mezi Rusy a Ukrajinci. Během její dvacetileté vlády hráli roli favorita dva muži – Alexej Grigor'jevič Razumovskij a Ivan Ivanovič Šuvalov. Oba si byli velmi podobní. Byli skromní, do státních záležitostí nezasahovali a nikdy se nepokusili zaujmout postavení spoluvládce carevny. Navíc mezi sebou měli dobré vztahy, nechápali toho druhého jako konkurenta a nesoupeřili spolu.⁴⁰⁶

Jak bývá obvyklé, nehodnotili současníci dobu vlády Alžběty Petrovny pozitivně. Převládal názor, že ve větší míře než za předcházejících panovníků vzkvétá rozvrat dvora, vládnoucí elity jsou mnohem více rozmařilé, zpronevěra nabyla nevídaných rozměrů a stát je finančně vyčerpán. S posledním argumentem lze souhlasit, Rusko bylo na konci vlády Alžběty Petrovny skutečně finančně vyčerpano, ovšem těžká finanční situace nebyla dílem carevny a její kamarily, ale sedmileté války. Jinak však jsou výsledky Alžbětiny dvacetileté vlády velmi pozitivní. Alžběta Petrovna na čas ovládla Východní Prusko, čímž posunula hranice ruského impéria směrem na západ. Za celý svůj život nepodepsala jediný rozsudek smrti, zrušila vnitřní cla, položila základ ruskému bankovnímu systému, otevřela Moskevskou univerzitu a Akademii umění, podporovala vědy a umění a rozvoj průmyslu a obchodu. Za dvacet let její vlády se počet závodů vyrábějící produkty černé metalurgie zvýšil z 59 (stav roku 1740) na 99 (1760). Ještě větší vzrůst zaznamenal textilní průmysl. V roce 1745 existovalo v Rusku 71 textilních manufaktur a v roce 1763 už jich bylo 205.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ PAVLENKO, Strasti u trona, 181; LONGWORTH, The Three Empresses, 212.

⁴⁰⁶ RUSSKIJ dvor, 71; NAUMOV, Jelizaveta, 58 – 59, 64; SOLOVJOV, Istorija, T. 23 – 24, 63.

⁴⁰⁷ STELLNER, Rusko, 128; PAVLENKO, Jelizaveta, 309 – 312; PEKARSKIJ, Jelizaveta, 5.

6.0 SROVNÁNÍ KAMARIL

V této kapitole budu porovnávat kamarily tří ruských panovnic – Anny Ivanovny, Anny Leopoldovny a Alžběty Petrovny. Bironovu regentství se budu věnovat jen okrajově, neboť se neudržel u moci dostatečně dlouho na to, aby bylo možné vyvozovat obecně platné závěry. Nejprve se zaměřím na samotné panovnice. Odpovím na otázky, jak se lišily jejich povahy, jaké byly jejich schopnosti vládnout a zda byly ochotné dělit se s někým o moc. Poté porovnáám personální složení kamaril. Zajímá mě zejména, která kamarila se nejméně proměňovala, ve které byl nejvyšší počet cizinců a jak staří byli členové jednotlivých kamaril. Následně se budu věnovat favoritům, kteří v kamarilách zaujíмали specifické postavení. Porovnáám jejich charaktery a určím, který z nich měl největší pravomoci. Nakonec se zaměřím na nejúspěšnější osobnosti, kterým se podařilo udržet se u moci během několika různých vládních režimů. Pokusím se zodpovědět několik otázek: V čem spočívalo tajemství jejich úspěchu? Měly tyto osobnosti nějaké společné předpoklady? Jak se měnilo jejich postavení v průběhu první poloviny 18. století? Kdy jejich moc dosáhla vrcholu?

6.1 Panovnice

Srovnáme-li charakterové vlastnosti Anny Ivanovny, Anny Leopoldovny a Alžběty Petrovny, zjistíme, že Anna Leopoldovna byla úplným protikladem Alžběty Petrovny. Zatímco první byla uzavřená, vážná a nerada se ukazovala na veřejnosti, druhá naopak společnost vyhledávala, nedělalo jí problém chovat se nenuceně, byla veselá a ráda si užívala života. Anna Ivanovna pak má shodné vlastnosti s oběma svými nástupkyněmi. Stejně jako její neteř byla laskavá a lenivá, zatímco s Alžbětou ji pojila záliba v plesech a různých dvorních slavnostech a také majestátní vystupování. Ani jedna z panovnic neoplývala výjimečnou inteligencí. Anna Ivanovna s Alžbětou Petrovnou se velmi živě zajímaly o klepy a skandály. Ačkoliv obě nežily zrovna ctnostně, u dvora dbaly na přísné dodržování morálky.

Nejmírnější povahu ze všech tří panovnic měla Anna Leopoldovna. Její současníci její mírnost sice obdivovali, ale na druhou stranu uznávali, že postrádá jakoukoliv autoritu. Anna Ivanovna si vysloužila respekt tím, že v lidech vzbuzovala strach. Nedělalo jí problém podepisovat rozsudky smrti a dokázala rázně zasáhnout, takže si nikdo nedovolil neplnit její rozkazy. Alžběta Petrovna se zase dokázala svým současníkům zalíbit a získat si je svým šarmem. Navíc v kritických situacích byla schopná rázně jednat.⁴⁰⁸

⁴⁰⁸ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 130.

Zaměříme-li se na vzdělání, kterého se panovnicím dostalo, zjistíme, že bylo nedostatečné. Ani jedna z nich nebyla připravována na úlohu vládkyně tak velké země, jakou bylo Rusko. Učili je zejména cizím jazykům, tanci a jízdě na koni, aby dokázaly důstojně reprezentovat roli manželky evropského panovníka. Nejlepšího vzdělání se dostalo Anně Leopoldovně, přesto však lze říct, že její znalosti byly dosti povrchní. Nejméně vzdělaná byla Anna Ivanovna.⁴⁰⁹

Anna Leopoldovna bývá obviňována, že nebyla způsobilá k vládě. Domnívám se, že je toto obvinění scestné a souhlasím s ruským historikem J. V. Anisimovem, který tvrdí, že Anna Leopoldovna nebyla o nic hůř připravena vládnout než její předchůdkyně i nástupnice.⁴¹⁰

Jak postoj panovnice k vládnutí zaujímaly? Ani jedné nepřípadalo vládnutí zábavné. Zpočátku se všechny tři snažily plnit své povinnosti zodpovědně, ale brzy je to omrzelo, protože řízení státu jim připadalo komplikované a zabíralo příliš mnoho času. Anna Ivanovna neměla problém s přesunem zodpovědnosti za chod státu na ministry. Dokonce jim dovolila podepisovat ukazy jejím jménem. Alžběta Petrovna střežila svou moc daleko více. Vypracovávání zákonů sice nechávala na ministrech, ale následně jí všechny musely být předloženy k podpisu. Anna Leopoldovna působí velmi nerozhodně. Střídali se u ní období, kdy přenechávala vládu druhým, s obdobími, kdy postupovala celkem samostatně. Také byla nejvíce ovlivnitelná, zatímco Alžběta Petrovna se nechávala ovlivňovat nejméně. Všechny tři panovnice nejvíce zajímala zahraniční politika.

Jakými lidmi se panovnice obklopovaly? Anna Ivanovna i Alžběta Petrovna si dokázaly vybrat schopné a kompetentní rádce a uměly udržovat rovnováhu mezi soupeřícími frakcemi. Tyto schopnosti Anně Leopoldovně bohužel chyběly, takže období její vlády je obdobím nestability a chaosu.⁴¹¹

Anna Leopoldovna i Alžběta Petrovna se prezentovaly jako pokračovatelky Petra Velikého. Anna vysílala mladé lidi na studia do zahraničí, Alžběta se zase pokusila restaurovat systém státní správy svého otce.⁴¹²

Annu Ivanovnu i Alžbětu Petrovnu lze považovat za úspěšné carevny. První se podařilo uhájít samoděržaví, druhá získala nová území a podporovala rozvoj kultury, průmyslu a obchodu. Annu Leopoldovnu za úspěšnou nelze označit, protože se u moci neudržela. Proč byla svržena? Anna nastupovala na trůn jako nejmladší ze tří porovnávaných panovnic. Na

⁴⁰⁹ LEVIN, Rossijskij generalissimus, 84; BAIN, The Daughter, 139, NAUMOV, Jelizaveta, 51.

⁴¹⁰ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 150.

⁴¹¹ LEVIN, Rossijskij generalissimus, 84.

⁴¹² VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 389.

rozdíl od své předchůdkyně i nástupnice nedokázala odhadnout charakter lidí, byla naivně důvěřivá a nedbala rad zkušenějších osob.⁴¹³

6.2 Kamarily

Personálně nejstabilnější byla kamarila Anny Ivanovny. Ke změnám v ní docházelo pouze v případě úmrtí některého z členů. Jedinou výjimku představuje Artemij Petrovič Volynskij, který se pokusil odstranit carevnina favorita Birona. Ten si to samozřejmě nenechal líbit a zařídil, aby byl Volynskij zatčen, obviněn z protistátní činnosti a popraven.

Kamarila Anny Ivanovny nebyla rozdělena na dvě skupiny, které by mezi sebou soupeřily o carevnu přízeň, jako tomu bylo v alžbětinské kamarile. Obvykle se spojovalo více velmožů proti jednomu, kterého chtěli odstranit. Členové kamarily nehleděli na politické přesvědčení ani původ spojenců. Důležité pro ně bylo zbavit se konkurenta a byli proto ochotní spojit se s kýmkoliv. Alžbětinská kamarila se hned na počátku její vlády rozdělila na dvě frakce, přičemž k přechodu z jedné do druhé téměř nedocházelo. Strany změnil pouze hrabě Michail Illarionovič Voroncov, který nejprve podporoval vice-kancelře Bestužev-Rjumina. Jakmile Bestužev povýšil na kancléře, přidal se Voroncov k jeho odpůrcům, neboť se domníval, že tuto funkci měl získat on. Kamarila Anny Leopoldovny fungovala nejprve na stejném principu jako kamarila její tety a teprve krátce před svržením velkokněžny se začaly utvářet dvě skupiny, které si navzájem konkurovaly.

Ve které kamarile byl největší počet cizinců? Rozhodně v kamarile Anny Leopoldovny, která se obklopovala téměř samými cizinci, většinou německého původu. Jedinými Rusy patřícími do její kamarily byli kníže Alexej Michailovič Čerkasskij, který však neměl téměř žádnou moc, i když zastával post kancléře, a hrabě Michail Gavrilovič Golovkin, který se naopak stal hlavním rádcem Anny Leopoldovny. Nejméně cizinců pak měla ve své kamarile Alžběta Petrovna, přičemž ani jeden cizinec se v její kamarile neudržel až do konce její vlády. V kamarilách Anny Leopoldovny i Alžběty Petrovny se objevovali také někteří zahraniční diplomaté.

Jaká byla moc cizinců v jednotlivých kamarilách? Za vlády Anny Ivanovny zastávali cizinci nejdůležitější státní úřady. Tři nejmocnější muži její doby pocházeli ze zahraničí. Personální otázky ovlivňoval Biron, zahraniční politiku řídil Ostermann a armáda podléhala Münnichovi. Síla triumvirátu Biron – Ostermann – Münnich spočívala v jejich spolupráci. Carevna Anna Ivanovna byla dostatečně silná, aby mezi nimi dokázala udržet rovnováhu.

⁴¹³ LEVIN, Rossijskij generalissimus, 84.

Jakmile zemřela, začali si vzájemně zasahovat do sfér vlivu a snažili se vzájemně odstranit, což postupně znamenalo pád všech tří.⁴¹⁴ V době regentství Anny Leopoldovny moc cizinců ještě více vzrostla. Navíc začali do ruských záležitostí výrazněji zasahovat zahraniční vyslanci. Alžběta Petrovna hlásala při nástupu na trůn, že z Ruska všechny cizince vyžene, ale ve skutečnosti to nikdy neměla v plánu. Přestala je pouze dosazovat do nejvyšších funkcí, takže jejich vliv se ve srovnání s předcházejícími vládami snížil.⁴¹⁵ Nejvýraznější změna proběhla v oblasti zahraniční politiky. Po 15 letech ji řídil opět Rus (Bestužev-Rjumin).

Jaký byl průměrný věk členů kamaril jednotlivých panovnic? Anna Ivanovna nastoupila na ruský trůn v 37 letech. V roce jejího nástupu se průměrný věk členů její kamarily pohyboval kolem 45 let, přičemž nikdo nebyl mladší než carevna. Anna Leopoldovna nastoupila na trůn, když jí bylo 22 let. Její kamarilu tvořili jak lidé mladší 30 let, tak lidé, kterým bylo více než 50 let. Průměrný věk členů se pohyboval kolem 39 let. Z hlediska věku je tedy její kamarila nejméně vyrovnaná. Alžběta Petrovna nastupovala na trůn jako dvaatřicetiletá. V roce 1741 byli pouze dva členové její kamarily ve věku kolem 50 let (Lestocq a Bestužev-Rjumin), věk ostatních se pohyboval v rozmezí 30 – 40 let. Průměrný věk členů alžbětinské kamarily pak vychází na 36 let.

Z jakých okruhů si panovnice vybíraly své nejbližší rádce? Anna Ivanovna žila dlouhá léta mimo Rusko, takže po návratu do vlasti zde mnoho přátel neměla. Zpočátku se proto opírala zejména o příbuzné. Svou kamarilu si pak sestavila z lidí, kteří jí během pokusu o omezení samoděržaví zachovali věrnost. Z exponentů minulého režimu zůstal pouze Ostermann. Do kamarily Anny Leopoldovny patřili jak lidé, kteří už za vlády její tety zastávali vysoké státní úřady (Münnich, Ostermann, Čerkasskij), tak osobnosti, které se v kamarile objevily poprvé (Golovkin, Lynar, Botta). Alžbětinskou kamarilu tvořili z větší části lidé, kteří působili na jejím dvoře už v době panování jejích předchůdkyň. Společně s ní snášeli ústrky a společně s ní zažili také vzestup. Z předcházející vlády si své postavení udržel pouze Čerkasskij. Z kamarily Anny Ivanovny přešel do alžbětinské kamarily Bestužev-Rjumin, který byl v době vlády Anny Leopoldovny ve vyhnanství.

6.2.1 Favorité

Všechny tři panovnice měly svého favorita. Oblíbencem Anny Ivanovny se stal Ernst Johann Biron, Anna Leopoldovna si vybrala hraběte Moritze Karla Lynara. Alžběta Petrovna měla favority dokonce dva – hraběte Alexeje Grigorjeviče Razumovského a Ivana Ivanoviče

⁴¹⁴ BUNAKOVA – KAMENSKAJA, *Pravlenije Anny Ioannovny*, 58.

⁴¹⁵ NAUMOV, *Jelizaveta*, 64.

Šuvalova. Zatímco oblíbenci Anny Ivanovny i Anny Leopoldovny byli cizinci,⁴¹⁶ Alžběta Petrovna si své favority vybírala mezi Rusy.⁴¹⁷ Nedomnívám se však, že by výběr podle národnosti byl cílený. Alžbětu Petrovnu spíše přitahovali muži, kteří se nepletli do politiky.

Srovnáme-li Birona, Lynara, Razumovského a Šuvalova, zjistíme, že Anna Ivanovna měla podobný vkus jako její neteř. Jak Biron tak Lynar byl ambiciózní a ctižádostivý. Biron mohl ovlivňovat všechny sféry státní správy, nejvíce ze všeho ho však zajímaly personální otázky. Chtěl-li někdo získat nějakou funkci, musel mít souhlas carevnina favorita. Biron zprostředkoval carevně kontakt s ostatním světem. Anna Ivanovna s ním konzultovala každý svůj krok a bez jeho vědomí neučinila žádné rozhodnutí. Také Lynar velmi rád zasahoval do politického dění, zejména do zahraničních záležitostí. Anna Leopoldovna mu věřila jako téměř nikomu a radila se s ním o všech důležitějších problémech. Bohužel se však u moci neudržela dostatečně dlouho, takže nemůžeme říct, jakým směrem by se ubírala Lynarova kariéra, zda by dosáhl pozice Birona nebo ji dokonce překonal.

Také favorité carevny Alžběty Petrovny jsou si až neuvěřitelně podobní. Oba plně uspokojovala role favorita, byli neambiciózní, leniví a plně si užívali výhody plynoucí z jejich postavení. Razumovského politika vůbec nezajímala, do řízení státu nezasahoval, pouze občas žádal carevnu o nějakou výhodu pro svou rodinu a přátele. Také se snažil hájit zájmy své rodné Ukrajiny. Ještě umírněnější byl druhý Alžbětin favorit Šuvalov, který nezasahoval vůbec do ničeho. Jeho životním cílem se stala podpora kultury a vzdělanosti. Je velmi pozoruhodné, že oba favorité spolu velmi dobře vycházeli a nikdy nechápali toho druhého jako konkurenci.

Která carevna se nechala nejvíce ovlivňovat? Z předcházejících řádků je patrné, že to byla Anna Ivanovna. Biron měl ze všech favoritů bezpochyby největší moc carevnou i celou říší. Naopak Alžběta Petrovna si svou pozici žárlivě střežila, a proto si jako favority vybírala muže, kteří netoužili po politických úspěších a kteří by si nikdy nedovolili nárokovat její moc. Mají favorité Anny Ivanovny, Anny Leopoldovny a Alžběty Petrovny něco společného? Ano, spojuje je skutečnost, že nezastávali nejvyšší státní úřady. Měli jen funkce u dvora nebo v armádě.

6.2.2 Nejúspěšnější osobnosti

Mezi nejúspěšnější osoby, které se dokázaly plně přizpůsobit politickým změnám a podržely si svůj post za vlády několika panovníků, patří hrabě Andrej Ivanovič Ostermann,

⁴¹⁶ Bironova rodina pocházela z Vestfálska, Lynar byl saský šlechtic italského původu. STELLNER, Rusko, 63, 85.

⁴¹⁷ Razumovskij pocházel z Ukrajiny, která však byla součástí ruského impéria.

hrabě Christoph Burkhard Münnich, kníže Alexej Michailovič Čerkasskij, hrabě Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin a hrabě Andrej Ivanovič Ušakov.

Co bylo tajemstvím jejich úspěchu? Srovnáme-li charakterové vlastnosti výše zmíněných osob, zjistíme, že mají některé společné rysy, podle kterých je můžeme rozdělit do dvou skupin. Do první skupiny patří Ostermann, Münnich a Bestužev-Rjumin. Všichni byli znalci svého oboru s mnohaletými zkušenostmi, kterým mohl jen stěží někdo konkurovat. Pro své vládcy tak byli nepostradatelní. Dalším jejich společným rysem je nadměrná pracovitost. Dokázali pracovat dnem i nocí a byli ochotní ujmout se práce, o kterou nikdo jiný nestál. Všichni tři byli velmi ambiciózní, inteligentní, uměli výborně intrikovat a nedělalo jim problém odstranit své konkurenty jakýmkoliv způsobem. Ostermann a Bestužev-Rjumin nikomu nevěřili a perfektně znali své panovnice. Obě věděli, kdy je vhodná příležitost pro sdělení informací a jak je potřeba je podat, aby vyvolaly kýžený efekt. K nejzávažnějším problémům nikoho nepouštěli a řešili je sami, čímž si zachovali výjimečnost a nepostradatelnost.

Čerkasskij představuje zcela odlišný typ, a proto ho řadím do druhé skupiny. Ušakov má některé vlastnosti shodné se členy první skupiny (pracovitost, odbornost), nicméně převládají u něj rysy charakteristické pro druhou skupinu. Ani Čerkasskij ani Ušakov nebyl příliš ambiciózní a nehnal se za vyššími cíli. Oběma stačilo postavení, které měli. Co však bylo ještě důležitější, nepovažovali za podstatné, kdo zrovna vládne. Vždy věrně sloužili panovníkovi, který byl zrovna u moci. Ušakov sice nikdy nepatřil do žádné kamarily, ale přesto ho lze počítat mezi osoby, které měly určitý vliv, protože stál v čele nejobávanějšího státního úřadu.⁴¹⁸ Čerkasskij byl členem všech kamaril, ovšem téměř vždy měl nejmenší moc. Jeho význam rostl v krizích, kdy bylo potřeba mít co nejvíce stoupenců, takže se pak konkurenti předháněli, aby ho získali pro svou věc.⁴¹⁹

Zaměřme se nyní na jednotlivé osoby. Jak se proměňovala jejich pozice v průběhu různých vlád? Hrabě Andrej Ivanovič Ostermann začal svou politickou kariéru v době vlády Petra I. Nejprve působil jako překladatel a následně sekretář v Posolském prikazu.⁴²⁰ Velmi brzy si získal carovu důvěru, takže mu byl svěřen i tak důležitý úkol, jako je jednání o míru se Švédskem, který měl ukončit severní válku. Ostermann dále dohlížel na diplomatické vztahy Ruska s ostatními státy, psal zahraničním dvorům a ruským vyslancům. Radil carovi i ve vnitřních záležitostech, podílel se např. na vytvoření Tabulky hodností. V posledních letech Petrovy vlády patřil Ostermann k několika málo lidem, kterým car věřil. Přesto nelze říct, že

⁴¹⁸ Tajné kanceláře.

⁴¹⁹ Do druhé skupiny lze zařadit i několik šlechticů, kteří zastávali nižší posty.

⁴²⁰ V podstatě ministerstvo zahraničních věcí.

by Ostermannova moc byla nějak závratně vysoká, neboť Petr I. byl zvyklý o všem rozhodovat sám. Po nástupu Kateřiny I. na ruský trůn byl Ostermann povýšen na vice-kancléře a po zřízení Nejvyšší tajné rady se stal jejím členem. V roce 1726 pak uzavřel spojeneckou smlouvu s Rakouskem. Jeho vliv se tedy zvýšil, v podstatě sám řídil zahraniční politiku. Ještě větší vzestup zažil Ostermann po nástupu Petra II., jehož byl vychovatelem. Car se sice postupně vymanil z jeho vlivu, ale Ostermann si udržel svou moc v Nejvyšší tajné radě. Za vlády Anny Ivanovny se Ostermannovi po počátečních komplikacích podařilo pevně získat kontrolu nad Kabinetem ministrů, novým nejvyšším vládním orgánem. Řídil vnitřní i zahraniční záležitosti. Svě postavení si udržel i v době Bironova regentství. Po Münnichově převratu byl Ostermannův vliv po dlouhé době zmenšen. Přišel o funkci vice-kancléře a ztratil vliv na vnitřní i zahraniční politiku Ruska. Velmi brzy se mu však podařilo jeho pozici obnovit. Poté, co odstranil Münnicha, ocitl se Ostermann v roli nekorunovaného vládce ruského státu. Nástup Alžběty Petrovny znamenal konec Ostermannovy kariéry, protože nová carevna ho považovala za svého hlavního nepřítele a poslala ho proto do vyhnanství na Sibiř, kde po několika letech zemřel.⁴²¹

I když Ostermann dosáhl nejvyššího postavení v době vlády Anny Leopoldovny, domnívám se, že nejúspěšnější byl v době vlády Anny Ivanovny, kdy neměl žádného vážnějšího konkurenta a nemusel čelit žádné opozici. Jeho postavení bylo stabilní a v podstatě sám určoval kurz zahraniční politiky ruského impéria.

Hrabě Christoph Burkhard Münnich přijel do Ruska v roce 1721 a za vlády Petra I. působil jako vojenský inženýr. Projektovat opevnění pevnosti Kronštadu, budoval nové silnice a v roce 1723 mu byla svěřena výstavba Ladožského kanálu.⁴²² Do politiky v této době nezasahoval. Car si ho kvůli jeho schopnostem velmi vážil a uměl ho i náležitě ocenit. Po nástupu Kateřiny I. se Münnichovo postavení zhoršilo, protože Rusku vládl kníže Menšikov, který Münnicha neměl rád. Přibližně v této době se Münnich sblížil s Ostermannem a díky tomuto přátelství byl po Menšikovově pádu jmenován hlavním ředitelem fortifikačních prací v Rusku. Krátce poté se stal generálním guvernérem Petrohradu, Ingrie, Karelíe a Finska. Ještě výraznější vzestup zažil Münnich po nástupu Anny Ivanovny, která mu svěřila kontrolu nad armádou. Münnich se poprvé stal členem kamarily a patřil mezi tři nejmocnější muže říše. Provedl úspěšnou reformu armády a během válek s Polskem a Tureckem dosáhl několika oslnivých vítězství. V roce 1740 se aktivně podílel na prosazení Bironova regentství, za což

⁴²¹ Le maquis de la Chétardie à m- Amelot, Pétersbourg, 7/18 mars 1741, SIRIO, XCII., No. 67., 424; STELLNER, Rusko, 57; MARKINA, Graf A. I. Osterman, 172; BITTNER, Beiträge zur Geschichte, 123; NEMCY v gosudarstvennosti Rossii, 3 – 4.

⁴²² JAKOVLEV, B. K. Minich – strojitel dorogi, 164.

čekal další povýšení, které se ale nedostavilo. Proto se rozhodl pro převrat v kurzu Anny Leopoldovny, který ho vynesl na vrchol. Následující tři měsíce byl Münnich téměř všemocný. Nicméně toto postavení si kvůli své ctižádosti, povýšenosti a chamtivosti neudržel. Byl poslán do penze a po nástupu Alžběty Petrovny do vyhnanství na Sibiř, odkud ho osvobodil až Petr III.⁴²³

Münnichova kariéra nebyla tak přímá jako Ostermannova. Na vrcholu moci se ocitl v době regentství Anny Leopoldovny, ale udržel se tam je velmi krátkou dobu.

Další velmi úspěšnou osobností byl kníže Alexej Michailovič Čerkasskij. Zatímco jiní zažívali pády a vzestupy, kariéra knížete Čerkasského byla téměř konstantní. Za vlády Petra I. působil jako guvernér Sibiře, za Kateřiny I. byl jmenován senátorem. V roce 1730 vystoupil proti Nejvyšší tajné radě a odmítl, aby o budoucnosti Ruska rozhodovala úzká skupina vyvolených. Ačkoliv byl proti obnovení samoděržaví, carevna chápala jeho jednání jako snahu jí pomoci a náležitě ho odměnila. Jmenovala ho kabinetní ministrem a Čerkasskij se tak poprvé stal součástí panovnické komory, kterou už nikdy neopustil. Prestiž Čerkasského se ještě zvýšila v době Bironova regentství, neboť byl jedním ze dvou lidí, kterým regent věřil a od kterých si nechal radit. Dalo by se očekávat, že po pádu Birona bude následovat pád Čerkasského, nicméně tato situace nenastala. Naopak kníže dokonce ještě povýšil, neboť byl jmenován kancléřem. Proč tomu tak bylo? Proto, že Čerkasskij byl člověk tvárný, který se nechal snadno ovlivnit a bez problému se přizpůsoboval silnějším osobám. Nekladl odpor, takže bylo jisté, že i když bude kancléřem, nebude mít reálnou moc. Zřejmě ze stejného důvodu ho ponechala v této funkci i carevna Alžběta Petrovna.

Čerkasskij sice nikdy skutečnou moc neměl, ale to mu evidentně nevadilo. Jeho funkce mu přinášela značnou prestiž, neboť patřil mezi úzký kruh vyvolených. Nejlepší postavení měl během Bironova regentství. Podíváme-li se na situaci z hlediska udržení se ve funkci, můžeme Čerkasského považovat za jednoho z nejúspěšnějších lidí.

Hrabě Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin působil za vlády Petra I. jako ruský vyslanec v Dánsku a v Hamburku. Jeho slibně nastartovaná kariéra se zastavila po nástupu Kateřiny I. Jak už bylo řečeno výše, za Kateřinu vládl kníže Menšikov, který neměl rodinu Bestužev-Rjuminu zrovna v oblibě a postaral se o to, aby měla co nejmenší vliv. Bestužev-Rjumin pak působil jako vyslanec v druhořadých státech, což pokračovalo i za vlády Anny Ivanovny. Situace se změnila v roce 1740, kdy ho carevnin favorit Biron povolal do Ruska a zařídil, aby se stal členem Kabinetu ministrů. Bestužev-Rjumin se tak dostal mezi carevniny nejbližší spolupracovníky. Bironovi byl zavázán, a proto se aktivně podílel na jeho jmenování

⁴²³ ŠIŠOV, Znamenityje inoctrancy, 360 – 364; RANSEL, The „Memoirs“, 844.

regentem. Za své úsilí byl odměněn, regent z něj udělal svého prvního rádce. Bestuževovo postavení zcela záviselo moci regenta, takže když byl svržen, znamenalo to i jeho pád. V době vlády Anny Leopoldovny žil Bestužev-Rjumin ve vyhnanství, ale nová carevna Alžběta Petrovna ho povolala zpět ke dvoru a učinila z něj jednoho z nejmocnějších lidí. Jmenovala ho sice pouhým vice-kancléřem, ale vzhledem k velmi špatnému zdravotnímu stavu kancléře Čerkasského řídil Bestužev zahraniční záležitosti v podstatě už od samého počátku vlády Alžběty Petrovny. V roce 1744 pak byl Bestužev jmenován kancléřem. V podstatě se jeho postavení dá přirovnat k postavení Ostermanna v době vlády Anny Ivanovny. Pád si Bestužev způsobil, když si chtěl pojistit své místo i za dalšího režimu.⁴²⁴

Bestuževova kariéra je asi nejpozoruhodnější ze všech. Nadějný diplomat se slibnou kariérou se najednou ocitá na druhořadých postech. V době, kdy už to vypadá, že se jeho situace nezlepší, je povolán zpět do Ruska a stává se členem anenské komory a následně pravou rukou regenta Birona. Poté následuje pád, aby byl po několika měsících opět povolán zpět a dosáhl vrcholu své moci.

Mezi nejúspěšnější osobnosti první poloviny 18. století lze zařadit také hraběte Andreje Ivanoviče Ušakova. Svou kariéru začal v Preobraženském pluku, kde pomalu postupoval v žebříčku hodností. V roce 1717 se stal členem Tajné kanceláře. Když byl tento úřad Petrem II. zrušen, nezastával Ušakov žádnou významnou funkci. V roce 1730 pak vystoupil proti omezení samoděržaví, za což byl jmenován senátorem a po obnovení Tajné kanceláře se stal jejím šéfem, protože měl s prací v této instituci zkušenosti. Pracoval dlouho do noci a práce představovala hlavní smysl jeho života. Přesně věděl, jak získat potřebné informace, poznal, jak s kým jednat, aby řekl to, co bylo potřeba zjistit. Patrně z tohoto důvodu zůstal v této funkci i v době regentství Birona, Anny Leopoldovny i za vlády Alžběty Petrovny. Vždy byl věrný monarchovi, který zrovna vládl, takže v podstatě pokaždé mohl být odstraněn jako podporovatel předcházejícího režimu. Přesto se to nikdy nestalo. Domnívám se, že to bylo proto, že věděl až příliš mnoho, a pro panovníky tak bylo výhodnější, sloužil-li jim.

⁴²⁴ ANISIMOV, Jelizaveta, 167 – 168.

ZÁVĚR

Zhodnotíme-li se na charakterové vlastnosti Anny Ivanovny, Anny Leopoldovny a Alžběty Petrovny, můžeme konstatovat, že ani jedna z nich neměla potřebné schopnosti k tomu, aby sama vládla tak velkému státu, jakým byla ruská říše. Nikdo nepředpokládal, že by se někdy mohly stát ruskými panovnicemi, a proto ani nebyly k vládě připravovány. Anna Ivanovna a Alžběta Petrovna však přesto mohou být považovány za poměrně úspěšné carevny. Dokázaly si získat respekt poddaných, uměly si vybrat inteligentní a schopné rádce a zvládaly úspěšně manévrovat mezi soupeřícími dvorními klikami. Anna Leopoldovna tyto schopnosti postrádala. Byla příliš mírná, důvěřivá a neuměla rázně jednat, a proto se také neudržela u moci.

Kamarila Anny Ivanovny se vytvořila z lidí, kteří jí zachovali věrnost při pokusu členů Nejvyšší tajné rady o omezení samoděržaví. Anna se raději obklopovala cizinci, protože ruským velmožům nevěřila. Obávala se, že by se zase mohli pokusit omezit její moc. Kamarilu Anny Leopoldovny tvořili jak nejbližší spolupracovníci její předchůdkyně, tak členové jejího vlastního dvora. Anna si ponechala některé blízké spolupracovnice své tety, protože věděla, že jsou schopní a zároveň neměla nikoho, kdo by je mohl nahradit. Alžběta Petrovna si svou kamarilu sestavila zejména z lidí působících u jejího dvora. Protože jí prokázali věrnost v době, kdy její postavení bylo značně nejisté, znamenal její vzestup i jejich povýšení. Z předcházejících kamaril se do té Alžbětiny dostali pouze dva lidé.

Cizinci působící v kamarilách tří výše zmíněných panovnic byli ve většině případů osoby, které už v Rusku žily delší dobu a které velmi dobře znaly místní poměry. V dosavadní literatuře a obecném kulturním povědomí převažoval negativní názor na působení cizinců v nejvyšších státních funkcích, dokonce bylo možné nalézt tvrzení o záměrném poškozování ruských zájmů. Jak však ukazují moderní výzkumy i závěry předkládané práce, situace byla zcela odlišná. Ostermann vždy hájil ruské zájmy a snažil se ruskému impériu zajistit co nejlepší postavení mezi evropskými velmocemi. Münnich zmodernizoval ruskou armádu, takže dosáhla řady vojenských úspěchů a právem vyvolávala v evropských panovnících obavy. Také Biron se ve funkci regenta snažil řídit ruský stát, jak nejlépe uměl. Účastnil se zasedání nejdůležitějších vládních institucí a podílel se na tvorbě zákonů. V modernizaci ruské armády pokračoval rovněž princ Anton Ulrich Brunšvický. Jediný, komu nešlo o zlepšení postavení ruské říše, byl markýz de la Chétardié. Ostatně jako vyslanec francouzského krále musel hájit hlavně francouzské zájmy.

Zvláštní postavení v kamarilách zaujíмали favorité, protože to byli lidé, kteří měli k panovníkům nejbližší a většinou na ně měli také největší vliv. Při srovnání favoritů Anny

Ivanovny, Anny Leopoldovny a Alžběty Petrovny zjistíme, že nejmocnějším favoritem byl kuronský vévoda Ernst Johann Biron. Nebylo to však proto, že by měl nějaké výjimečné schopnosti, ale proto, že Anna Ivanovna projevovala největší ochotu dělit se o moc. Naopak nejvíce si své svrchované postavení střežila Alžběta Petrovna, která si záměrně vybírala neambiciózní a o politiku se nezajímající favority.

Nejúspěšnější osobnosti, které se dokázaly udržet u moci během vlády několika panovníků, představovaly dva typy lidí. Ti první oplývali určitými kvalitami. Byli to odborníci svého oboru a dokázali velmi tvrdě pracovat. Zároveň ale uměli manipulovat panovníkem a odstraňovali své nepřátele za použití jakýchkoliv prostředků. Tito lidé zažívali strmější vzestupy i pády. Z kamaril Anny Ivanovny, Anny Leopoldovny a Alžběty Petrovny představují tento typ hrabě Andrej Ivanovič Ostermann, hrabě Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin a z větší části také hrabě Christoph Burkhard Münnich. Do druhého typu lze zařadit osoby, které se nepouštěly do konfliktů s nejvýraznějšími a nejmocnějšími jedinci. Většinou to byli lidé snadno ovlivnitelní a poddajní. Nepovažovali za důležité, který panovník zrovna vládne, ale vždy věrně sloužili tomu, kdo byl zrovna u moci. Postavení těchto lidí bylo konstantní. I když většinou neměli příliš velkou reálnou moc, zpravidla si udrželi stále stejnou funkci. Tento typ představuje kníže Alexej Michajlovič Čerkasskij a z větší části také hrabě Andrej Ivanovič Ušakov.

Velmi pozoruhodný je i společný „původ“ nejúspěšnějších osobností. Všechny začínaly svou kariéru za vlády Petra I. na nižších a středních postech. Ostermann jako sekretář na ministerstvu zahraničí, Münnich coby vojenský inženýr, Čerkasskij jako guvernér Sibíře, Bestužev-Rjumin jako diplomat a Ušakov coby gardista v Preobraženském pluku. Carevny tedy při výběru členů kamaril nedbaly jen na osobní sympatie, ale sledovaly také, zda mají dotyční nějaké zkušenosti a vazby na členy vládnoucí vrstvy.

Období od smrti Petra I. do nástupu Kateřiny II. bývá velmi často hodnoceno jako doba úpadku a nestability, v důsledku čehož bývá neprávem přehlíženo. Petrovi nástupci totiž více méně pokračovali v jeho politice, čímž připravili Kateřině II. prostor, aby dokončila Petrovy reformy a přeměnila v realitu jeho sen o ovládnutí území od Baltu až po Černé moře. Problémy, které nastávaly při nástupu nového panovníka, pak částečně zavinil sám Petr, když v roce 1722 vydal zákon, který dával ruskému carovi právo stanovit svým nástupcem, koho chce.

V období let 1730 – 1762 došlo také ke změně vnímání Ruska ostatními evropskými státy. Evropské velmoci postupně opouští politiku izolace ruského impéria a začínají ho chápat jako rovnocenného partnera, který má právo zasahovat do evropských problémů a který může být významným spojencem. O této změně svědčí také pokusy zahraničních diplomatů o ovlivňování vnitřních ruských záležitostí.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny:

ANNA IVANOVNA, Perepiska gercogini kurljandskoj Anny Ivanovny, in: Pisma russkich gosudarej i drugih osob carskago semejstva, Moskva 1862.

BESTUŽEV-RJUMIN, Alexej Petrovič, Pismo kanclera grafa A. P. Bestuževa, in: Russkij archiv 38, 1900, No. 6, s. 145 – 149.

BESTUŽEV-RJUMIN, Alexej Petrovič, Prošenija k gosudaryne imperatrice grafa Alekseja Bestuževa-Rjumina, in: Čtenja v imperatorskom obščestve istorii i drevnostej rossijskich, 1862, kniga 4, No. 10 – 12, s. 187 – 191.

BEZVREMENJE i vremenščiki: Vospominanija ob „epoche dvorcovyh perevorotov“ (1720-je – 1760-je gody), Leningrad 1991.

DELO o kurljandskom gercoge E. I. Birone, in: Čtenija v imperatorskom obščestve istorii i drevnostej rossijskich, 1862, kniga 1, s. 28 – 128.

CARSTVOVANIE Jelisavety Petrovny, in: Archiv knjazja Voroncova, kniga VI, Moskva 1873.

DOLGORUKOV, Petr Vladimirovič, Iz zapisok knjaza P. V. Dolgorukogo. Vremja imperatricy Anny Ivanovny i imperatora Petra II., Moskva 1909.

ENGLISH HISTORICAL DOCUMENTS 1714 – 1783, ed. by David Bayne Horn, Mary Ransome, London 1957.

IMPERIJA posle Petra 1725 – 1765. Jakov Petrovič Šachovskoj, Vasilij Aleksandrovič Naščokin, Ivan Ivanovič Nepljujev, sostavlenije Anatolij A. Liberman, Viktor Petrovič Naumov, Moskva 1998.

JEKATERINA II., Zapiski imperatricy Jekateriny Vtoroj, Sankt-Peterburg 1907.

KATEŘINA II., Paměti carevny Kateřiny II., Praha 1993.

KNIGA zapisnaja imjannym pismam i ukazam imperatric Anny Ioannovny i Jelisavety Petrovny Semjonu Andrejeviču Saltykovu 1732 – 1742 gg., Moskva 1878.

LEBENS GESCHICHTE Burchard Christophs von Münnich, in: Magazin für die neue Historie und Geographie, 1769, T. 3, s. 387 – 536.

LESTOCQ, Jean Armand, Pismo Lestoka k knjazju A. D. Kantemiru, in: Russkaja starina, 1877, Tom 18, No. 3, s. 480.

LIRIA, J. F., Zapiski o prebyvanii pri imperatorskom rossijskom dvore v zvanii posla korolja ispanskogo, in: Rossija XVIII v. glazami inostrancev, podg. Jurij Aleksandrovič Limonov, Leningrad 1989.

MANSTEIN, Christoph Hermann von, Zapiski Manštejna o Rossii: 1727 – 1744, Sankt-Peterburg 1875.

MÜNNICH, Burchard Christoph, Zapiski feldmaršala grafa Minicha, Sankt-Peterburg 1874.

MÜNNICH, Johann Ernest, Rossija i russkij dvor v pervoj polovine XVIII veka: Zapiski i zamečanja gr. Ernsta Minicha, red. istor. žurn. Russkaja Starina, Sankt-Peterburg 1891.

NEIZDANNYJ tekst zapiski, predstavlennoj imperatrice Jelizavete Petrovne byvšim gercogom Ernestom – Iogannom Bironom, ed. Alexandr Nikitič Fillipov, Sankt-Peterburg 1903.

NEMCY v istorii Rossii. Dokumenty vysšich organov vlasti i voennogo komandovanija 1652 – 1917, sost. V. F. Dizendorf, Moskva 2006.

OSTERMANN, Andrej Ivanovič, Pisma k Kn. B. Kurakinu i Gr. A. Golovkinu 1727 – 1729 gg., in: Čtenija v obščestve istorii i drevnosti rossijskich pri Moskovskom universitete, 1913, kniga 3, s. 3 – 32.

OSTERMANN, Andrej Ivanovič, Zapiski barona A. I. Ostermana o političeskich otnošenijach Rossii v 1726 godu, in: Russkij vestnik 2, 1841, kniga 4, s. 152 – 161.

O ZAKONODATELSTVE Anny Ivanovny. Opyt sistematičeskago izloženiya, soč. A. S. Paramonova, Sankt-Peterburg 1904.

PAUZIER, Jeremij Petrovič, Zapiski pridvornago briljantščika Poze o prebyvanii ego v Rossiji. S 1729 po 1764 g., soobšč. Arist Aristovič Kunik, in: Russkaja starina 2, 1870, kniga 1, s. 41 – 127.

PEKARSKIJ, Petr Petrovič, Markiz de-la-Šetardi v Rossii 1740 – 1742 godov, Sankt-Peterburg 1862.

PLANS for Political Reform in Imperial Russia 1730 – 1905, ed. Marc Raeff, London 1966.

PISMA Gosudaryni imperatricy Jelisavety Petrovny k grafu M. I. Voroncovu, in: Archiv knjazja Voroncova, kniga XXVIII, Moskva 1883.

PISMA ledi Rondo ženy anglijskago rezidenta pri ruskom dvore v carostvovanije imperatricy Anny Ivanovny, Sankt-Peterburg 1836.

PROKOPOVIČ, Feofan, Istorija ob izbranii i vosšestvii na prestol blažennoj i večnodostojnoj pamjati gosudaryni imperatricy Anny Ioannovny camoderžicy vserossijskoj, in: Syn otčestva, 1837, otd. 2., čast 184., s. 23 – 73.

RUSSKIJ dvor sto let tomu nazad. 1725 – 1783. Po donesenijam anglijskich i francuzskich poslanikov, Sankt-Peterburg 1907.

SBORNIK imperatorskago russkago istoričeskago obščestva:

sv. V – Diplomatičeskije dokumenty, odnosjaščijesja k istorii Rossii v XVIII stoletii.

Soobščeno iz del saksonskago gosudarstvennago archiva v Drezdene, Sankt-Peterburg 1870,

sv. VI – Diplomatičeskije dokumenty, odnosjaščijesja k istorii Rossii v XVIII stoletii.

Soobščeno iz del saksonskago gosudarstvennago archiva v Drezdene, Sankt-Peterburg 1871,

sv. IX. – Iz bumag Ivana Ivanoviča Šuvalova (Pisma Apraskina, Rumjancova, Buturlina i Saltykova k I. I. Šuvalovu), Sankt-Peterburg 1872,

sv. XX – Diplomatičeskije dokumenty, odnosjaščijesja k istorii Rossii v XVIII stoletii.

Soobščeno iz del saksonskago gosudarstvennago archiva v Drezdene, Sankt-Peterburg 1877,

sv. XXXIII – Pisma Ernesta-Ioganna Birona poslanniku gr. Germanu Kejzerlingu, Sankt-Peterburg 1881,

sv. LXIV – Donesenija francuzkago polnomočnago ministra pri ruskom dvore Kampredona i poverennago v delach Manjana, za 1726 i 1727 g. po 7 maja, čast VI, Sankt-Peterburg 1888,

sv. LXVI – Diplomatičeskaja perepiska anglijskich poslannikov pri ruskom dvore 1728 – 1733 gg. Soobščeno iz anglijskago gosudarstvennago archiva ministerstva inostrannyh del, čast VI, Sankt-Peterburg 1889,

sv. LXXV – Donesenija francuzskago poverennago v delach pri ruskom dvore Manjana, za 1727 – 1730 gg., i predpisanija francuzskago ministerstva, Sankt-Peterburg 1891,

sv. LXXVI – Diplomatičeskaja perepiska anglijskich poslannikov pri ruskom dvore, za 1733 – 1736 gg. Soobščeno iz anglijskago gosudarstvennago archiva ministerstva inostrannyh del, čast VII, Sankt-Peterburg 1891,

sv. LXXX – Diplomatičeskaja perepiska anglijskich poslannikov pri ruskom dvore, c avgusta 1736 po konec 1739 g. Soobščeno iz anglijskago gosudarstvennago archiva ministerstva inostrannyh del, čast VIII, Sankt-Peterburg 1892,

sv. LXXXI – Donesenija francuzskago poverennago po delam, Manjana, i rasporyaženija francuzskago pravitelstva, za 1730 – 1733 g., čast VIII, Sankt-Peterburg 1892,

sv. LXXXIV – Protokoly, žurnaly i ukazy Verhovnago tajnago soveta, s ijulja po konec 1728 goda, čast VI, Sankt-Peterburg 1893,

sv. LXXXV – Diplomatičeskaja perepiska anglijskich poslannikov pri ruskom dvore, c 1740 g. po 3 marta 1741 g. Soobščeno iz anglijskago gosudarstvennago archiva ministerstva inostrannyh del, čast IX, Sankt-Peterburg 1893,

- sv. LXXXVI – Donesenija markyza de-la-Šetardi francuzskomu pravitelstvu i otvety ministerstva. 1738 – 1740 gg. Soobščeny iz archiva ministerstva inostrannyh del v Pariže, čast IX, Sankt-Peterburg 1893,
- sv. XCI – Diplomatičeskaja perepiska anglijskich poslannikov pri russkom dvore, 1741 g. Soobščeno iz anglijskago gosudarstvennago archiva ministerstva inostrannyh del, čast X, Sankt-Peterburg 1894,
- sv. XCII – Donesenija francuzskago posla pri russkom dvore, markiza de-la-Šetardi, i rasporjaženija francuzskago pravitelstva v 1741g., po ijun, čast X, Sankt-Peterburg 1894,
- sv. XCVI – Donesenija francuzskago posla pri russkom dvore, markiza de-la-Šetardi, za vtoruju polovinu 1741 goda, čast XI, Sankt-Peterburg 1896,
- sv. XCIX – Diplomatičeskaja perepiska anglijskich poslannikov pri russkom dvore, s ijunja 1742 po april 1744 g. Soobščena iz anglijskago gosudarstvennago archiva ministerstva inostrannyh del, čast IX, Sankt-Peterburg 1897,
- sv. CI – Protokoly, žurnaly i ukazy Verchovnago tajnago soveta, s ijunja 1729 g. po 4 marta 1730 g., čast VIII, Sankt-Peterburg 1898,
- sv. CII – Diplomatičeskaja perepiska anglijskich poslannikov pri russkom dvore, c 1744 po 4 janvarja 1746 g. Soobščena iz anglijskago gosudarstvennago archiva ministerstva inostrannyh del, čast XII, Sankt-Peterburg 1898,
- sv. CIII – Diplomatičeskaja perepiska anglijskich poslannikov pri russkom dvore s 1746 po 1748 g. Soobščeno iz anglijskago gosudarstvennago archiva ministerstva inostrannyh del, čast XIII, Sankt-Peterburg 1897,
- sv. CIV – Bumagi Kabineta ministrov imperatricy Anny Ioannovny. 1731 – 1732 gg., Jurjev 1898,
- sv. CVI – Bumagi Kabineta ministrov imperatricy Anny Ioannovny. 1733 g., Jurjev 1899,
- sv. CVIII – Bumagi Kabineta ministrov imperatricy Anny Ioannovny. 1734 g., Jurjev 1900,
- sv. CX – Diplomatičeskaja perepiska anglijskich poslannikov pri russkom dvore s 1746 g. Soobščeno iz anglijskago gosudarstvennago archiva ministerstva inostrannyh del, čast XIII, Sankt-Peterburg 1901,
- sv. CXI – Bumagi Kabineta ministrov imperatricy Anny Ioannovny. 1735 g., Jurjev 1901,
- sv. CXIV – Bumagi Kabineta ministrov imperatricy Anny Ioannovny. 1736 g., Jurjev 1902,
- sv. CXVII – Bumagi Kabineta ministrov imperatricy Anny Ioannovny. 1737 g., Jurjev 1904,
- sv. CXX – Bumagi Kabineta ministrov imperatricy Anny Ioannovny. 1738 g. (janvar – ijun), Jurjev 1905,
- sv. CXXIV – Bumagi Kabineta ministrov imperatricy Anny Ioannovny. 1738 g. (ijul – dekabr), Jurjev 1906,
- sv. CXXVI – Bumagi Kabineta ministrov imperatricy Anny Ioannovny. 1739 g., Jurjev 1907,
- sv. CXXX – Bumagi Kabineta ministrov imperatricy Anny Ioannovny. 1739 g., Jurjev 1909.
- SENATSKIJ archiv: žurnaly i opredelenija Pravitelstvujuščago Senata, svazek II, Sankt-Peterburg 1889.
- SENATSKIJ archiv: žurnaly i opredelenija Pravitelstvujuščago Senata za mart, april i maj 1741 g., svazek III, Sankt-Peterburg 1890.
- SOBSTVENNORUČNAJA Zapiska Ernesta Ioanna, Gercoga Kurljandskago (bolee izvestnago pod imenom Birona) o smutnoj epoche jeho žizni, Sankt-Peterburg 1829.
- A SOURCE Book for Russian History from Early Times to 1917, Volume 2: From Peter the Great to Nicholas I., New Haven 1972.

Literatura:

- ANDERSON, Perry, *Lineages of the Absolutist State*, Londýn 1974.
- ANDRIAJNEN, Stanislav Valterovič, *Izobretenije vseobščego dobra: Ideologičeskije osnovanija dejatelnosti grafa P. I. Šuvalova (1710 – 1762)*, in: *Istoričeskije ponjatija i političeskije idej v Rossii XVI – XX veka*, Sankt-Peterburg 2006.
- ANISIMOV, Jevgenij Viktorovič, Anna Ioannovna, Moskva 2002.
- ANISIMOV, Jevgenij Viktorovič, Anna Ivanovna, in: *Russian Studies in History*, 1994, No. 4, s. 8 – 36.
- ANISIMOV, Jevgenij Viktorovič, *Dyba i knut: političeskij sysk i russkoe obščestvo v XVIII veke*, Moskva 2000.
- ANISIMOV, Jevgenij Viktorovič, *Imperatorskaja Rossija*, Sankt-Peterburg 2011.
- ANISIMOV, Jevgenij Viktorovič, Ivan VI. Antonovič, Moskva 2008.
- ANISIMOV, Jevgenij Viktorovič, Jelizaveta Petrovna, Moskva 1999.
- ANISIMOV, Jevgenij Viktorovič, *Rossija bez Petra. 1725 – 1740*, Sankt-Peterburg 1994.
- ANISIMOV, Jevgenij Viktorovič, *Samoderžavije XVIII veka: Pravo pravit' bez prava*, in: *Russische und Ukrainische Geschichte vom 16. – 18. Jahrhundert*, hrsg. von Robert O. Crummey, Holm Sundhaussen, Ricarda Vulpius, Wiesbaden 2001, s. 53 – 62.
- ANISOV, Lev Michailovič, *Inozemcy pri gosudarevom dvore*, Moskva 2003.
- BAIN, Robert Nisbet, *The Daughter of Peter the Great*, Westminster 1899.
- BAGIN, Albín, *Pokus o charakteristiku memoárovej literatúry*, in: *Slovenská literatúra* 24, 1977, č. 2, s. 170 – 179.
- BANTYŠ-KAMENSKIJ, Dmitrij Nikolajevič, *Biografii rossijskich generalissimusov i general-feldmaršalov*, I. – II., Moskva 1991.
- BARTHOLD, Friedrich Wilhelm, Anna Ioanowna. Cabinet, Hof, Sitte und gesellschaftliche Bildung in Moskau und St. Petersburg, in: *Historisches Taschenbuch* 7, 1836, s. 175 – 396.
- BITTNER, Konrad, *Beiträge zur Geschichte des Lebens und Wirkens Heinrich Johann Friedrich Ostermanns. Aus dem Archiv der Stadt Bochum*, in: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 5, 1957, H. 1 – 2, s. 106 – 126.
- BRENNAN, James F., *Enlightened Despotism in Russia: The reign of Elizabeth 1741 – 1762*, New York 1987.
- BRÜCKNER, Alexander G., *Padenije Birona. 1740* (po novym dannym iz raznych archivov), *Novoe slovo*, 1895, No. 3, s. 207 – 226, 1896, No. 4., s. 134 – 152, No. 6, s. 25 – 45, No. 8, s. 52 – 78.
- BUNAKOVA, V. A. – KAMENSKAJA, N. E., *Pravlenije Anny Ioannovny: nevyje ocenki*, in: *Istorija rossijskoj monarchii: mnenija i ocenki: materialy Vosemnadcatoj Vserossijskoj zahnoj naučnoj konferencii*, red. S. N. Pottorak, Sankt-Peterburg 2000.
- COERVER, Don M. – PASZTOR, Suzanne B. – BUFFINGTON, Robert, *Mexico: an encyclopedia of contemporary culture and history*, Santa Barbara 2004.
- CURTISS, Mina, *A Forgotten Empress: Anna Ivanovna and her Era, 1730 – 1740*, New York 1975.
- ČERNIKOVA, Taťána Vasiljevna, *Gosudarovo slovo i delo vo vremena Anny Ioannovny*, in: *Istoria SSSR*, 1989, No. 5, s. 155 – 163.
- ČESNOKOVA, Alla Nikolajevna, *Inostrancy i ich potomki v Peterburge: nemcy, francuzy, britancy 1703 – 1917: istoriko-krajevedčeskije očerki*, Sankt-Peterburg 2003.
- DUKES, Paul, *The Making of Russian Absolutism 1613–1801*, Londýn 1982.
- ELLIOTT, J. H. – BROCKLISS, L. W. B., *The World of the Favourite*, New Haven 1999.

HERMANN, Ernst, Carstvovanije Anny Ioannovny. 1730 – 1740 gg., in: Russkij archiv 4, 1866, No. 1, s. 1 – 38, No. 2, s. 137 – 171, No. 5, s. 661 – 685, No. 10, s. 1349 – 1373, No. 11 – 12, s. 1508 – 1538.

HERMANN, Ernst, Der russische Hof unter Kaiserin Elisabeth, in: Historisches Taschenbuch, 6. Folge, erster Jahrgang, Leipzig 1882, s. 265 – 326.

HROCH, Miroslav, K problémům definice absolutismu a jeho geneze, in: Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3, 1989, s. 9 – 22.

JAKOVLEV, O. A., B. K. Minich – strojitel dorogi Moskva – Peterburg, in: Nemcy v Rossiji. Peterburgskije nemcy. Sbornik statej, red. Galina Ivanovna Smagina, Sankt-Peterburg 1999, s. 164 – 168.

JAKUBEC, Ivan, Paměti a vzpomínky jako prvořadý historický pramen?, in: Milada Sekyrková (ed.), Paměti a vzpomínky jako historický pramen. Práce z dějin techniky a přírodních věd, svazek 10, Praha 2006, s. 71 – 78.

KARNOVIČ, Jevgenij Petrovič, Značenie bironovščiny v russijskoj istorii, in: Otečestvennyje zapiski, 1873, No. 10, s. 541 – 582, No. 11, s. 93 – 142.

KLUETING, Harm, Die Projekte des Jacob Pistorius aus Mecklenburg und die Politik des Grafen Ostermann. Eine Denkschrift aus dem Jahre 1732 zur Frage der Wahl eines Ehemannes für die Prinzessin Anna Leopoldovna, in: Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 25, 1977, H. 1, s. 52 – 65.

KLUETING, Harm, Heinrich Graf Ostermann von Bochum nach St. Petersburg 1687 bis 1747, Bochum 1976.

KNOZ, Tomáš, Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu, in: Časopis Matice moravské 121, 2002, č. 2, s. 451 – 483.

KORSAKOV, Dmitrij Aleksandrovič, Artemij Petrovič Volynskij. Biografičeskij očerk, Sankt-Peterburg 1876 – 1877.

KORSAKOV, Dmitrij Aleksandrovič, Vocarenie Anny Ioanovny, Kazaň 1880.

KOSTOMAROV, Mykola (Nikolaj Ivanovič), Imperatrica Anna Ivanovna i jeja carstvovanije, Sankt-Peterburg 1885.

KURUKIN, Igor Vladimirovič, Biron, Moskva 2006.

KURUKIN, Igor Vladimirovič, Dvorcovyj perevorot 1741 goda: pričiny, technologija, uroki, in: Otečestvennaja istorija, 1997, No. 5, s. 3 – 23.

KURUKIN, Igor Vladimirovič, Epocha dvorskich bur: Očerki političeskoj istorii poslepetrovskoj Rossii, 1725 – 1762 gg., Rjazaň 2003.

KURUKIN, Igor Vladimirovič, Iz istorii skladyvanija režima „Bironovština“, in: Otečestvennaja istorija, 2003, No. 3, s. 3 – 19.

KURUKIN, Igor Vladimirovič, Poezija i proza Tajnoj kanceljarii, in: Voprosy istorii LXXVI, 2001, No. 2, s. 123 – 133.

KURUKIN, Igor Vladimirovič, „Vremja, ctob samoderžaviju ne byt“? (Generalitet, dvorjanstvo i gvardija v 1730 godu), in: Otečestvennaja istorija, 2001, No. 4, s. 3 – 18, No. 5, s. 12 – 21.

KUSÝ, Ivan, Memoáre jako žáner, in: Slovenská literatúra 19, 1972, č. 4, s. 402 – 404.

LENTIN, Antony, Russia in the Eighteenth Century: From Peter the Great to Catherine the Great (1696 – 1796). Londýn 1973.

LEVIN, Leonid I., Anton Ulrich Braunšvejgskij v Rossii, in: Nemcy v Rossii: problemy kulturnogo vzajimodejstvija, red. Ljudmila Valerevna Slavgorodskaja, Sankt-Peterburg 1998, s. 53 – 62.

LEVIN, Leonid I., Rossijskij generalissimus gercog Anton Ulrich. (Istorija „Braunšvejgskogo semejstva“ v Rossiji), Sankt-Peterburg 2000.

LIPSKI, Alexander, A Re-Examination of the „Dark Era“ of Anna Ioannovna, in: American Slavic and East European Review 15, 1956, No. 14, s. 477 – 488.

LIPSKI, Alexander, Some Aspects of Russia's Westernization during the Reign of Anna Ioannovna, in: American Slavic and East European Review 18, 1959, No. 1, s. 1 – 11.

LIECHTENHAN, Francine-Dominique, (LIŠTENAN Francina-Dominik), Rossijsa vchodit v Jevropu, Moskva 2000.

LONGWORTH, Phillip, The Three Empresses: Catherine I, Anne and Elizabeth of Russia, London 1972.

LURJE, S. S., Iz istorii dvorcovyh zagovorov v Rossiji XVIII veka, in: Voprosy istorii XL, 1965, No. 7, s. 214 – 218.

MARKINA, L. A., Graf A. I. Ostermann: štrichi k ikonografii, in: Nemcy v Rossiji. Peterburgskije nemcy. Sbornik statej, red. Galina Ivanovna Smagina, Sankt-Peterburg 1999, s. 169 – 181.

MOLLOY, Fitzgerald, The Russian court in the eighteenth century, Londýn 1906.

NAUMOV, Viktor Petrovič, Jelizaveta Petrovna, in: Voprosy istorii LXVIII, 1993, No. 5, s. 51 – 72.

NEMCY v gosudarstvennosti Rossii, red. N. I. Ivanova, Sankt-Peterburg 2004.

OTTOVA všeobecná encyklopedie, 2. svazek (M – Ž), Praha 2003.

PAVLENKO, Nikolaj Ivanovič, Anna Ioannovna: nemcy pri dvore, Moskva 2002.

PAVLENKO, Nikolaj Ivanovič, Jelizaveta Petrovna: v krugu muz i favoritov, Moskva 2005.

PAVLENKO, Nikolaj Ivanovič, Ptency gnezda Petrova, Moskva 1989.

PAVLENKO, Nikolaj Ivanovič, Strasti u trona, Moskva 1996.

PEKARSKIJ, Petr Petrovič, Jelizaveta Petrovna, in: Russkij archiv 49, 1911, No. 1, s. 5 – 35.

PETRUCHINCEV, Nikolaj Nikolajevič, Carstvovanie Anny Ioannovny: formirovanije vnutropolitického kursa i sudby armii i flota: 1730 – 1735, Sankt-Peterburg 2001.

PETRUCHINCEV, Nikolaj Nikolajevič, Dvorcovyje intrigi 1730-ch godov i „djelo“ A. P. Volynskogo, in: Voprosy istorii LXXXI, 2006, No. 4, s. 30 – 47.

PISARENKO, Konstantin Anatoljevič, Jelizaveta Petrovna, Moskva 2008.

PISARKOVA, Ljubov Fedorovna, Gosudarstvennoe upravlenie Rossii s konca XVII do konca XVIII veka, Moskva 2007.

PLOTNIKOV, Alexej Borisovič, Ograničenie samodržavija v Rossiji v 1730 g.: idei i formy, in: Voprosy istorii LXXVI, 2001, No. 1, s. 60 – 69.

RANDÁK, Jan, Životní světy, paměti a jejich interpretace, in: Milada Sekyrková (ed.), Paměti a vzpomínky jako historický pramen. Práce z dějin techniky a přírodních věd, svazek 10, Praha 2006, s. 79 – 89.

RANSEL, David L., The „Memoirs“ of Count Münnich, in: Slavic Review 30, 1971, No. 4, s. 843 – 852.

SEKYRKOVÁ, Milada, Úvod, in: Milada Sekyrková (ed.), Paměti a vzpomínky jako historický pramen. Práce z dějin techniky a přírodních věd, svazek 10, Praha 2006, s. 3 – 9.

SCHMIDT, S. O. – GUTNOVA, E. V. – ISLAMOV, T. M., Absolutizm v stranach Zapadnoj Evropy i v Rossii, in: Novaja i novejšaja istorija, 1985, No. 3, s. 42 – 58.

SCHMIDT, Sigurd Ottovič, Vnutrennaja politika Rossiji serediny XVIII veka, in: Voprosy istorii LXII, 1987, No. 3, s. 42 – 58.

SCHULZE WESSEL, Martin, Zur Frage der Rationalität von Ostermanns Außenpolitik, in: Ein Deutscher am Zarenhof. Heinrich Graf Ostermann und seine Zeit 1687 – 1747, hg. v.

Johannes Volker Wagner, Bernd Bonwetsch und Wolfgang Eggeling, Essen 2001, s. 165 – 171.

SOLOVJOV, Sergej Michailovič, Istorija Rossii: s drevnejšich vremen, Tom 19. – 20., Moskva 1867.

SOLOVJOV, Sergej Michailovič, Istorija Rossii: s drevnejšich vremen, Tom 21., Moskva 1879.

SOLOVJOV, Sergej Michailovič, Istorija Rossii: s drevnejšich vremen, Tom 22., Moskva 1880.

SOLOVJOV, Sergej Michailovič, Istorija Rossii: s drevnejšich vremen, Tom 23., Moskva 1873.

SOLOVJOV, Sergej Michailovič, Istorija Rossii: s drevnejšich vremen, Tom 24., Moskva 1867.

STELLNER, František, Rusko a střední Evropa v 18. století, 1. díl, Praha 2009.

STROEV, Vasilij Nikolajevič, Bironovščina i kabinet ministrů. Očerk vnutrennej politiki imperatricy Anny, svazek 2, Sankt-Peterburg 1909 – 1910.

ŠČERBA, A. N., Rossijskaja monarchija kak istoričeskij fenomen, in: Istorija rossijskoj monarchii: mnenija i ocenki: materialy Vosemnadcatoj Vserossijskoj zahnoj naučnoj konferencii, red. S. N. Pottorak, Sankt-Peterburg 2000.

ŠČERBATOV, Michail Michajlovič, O povreždenii nraov v Rossii, Sankt-Peterburg 1907.

ŠIŠOV, Aleksej Vasiljevič, Znamenityje inostrancy na službe Rossii, Moskva 2001.

ŠEDIVÝ, Jaroslav, Kouzlo i záludnosti vzpomínek pro historikovu práci, in: Milada Sekyrková (ed.), Paměti a vzpomínky jako historický pramen. Práce z dějin techniky a přírodních věd, svazek 10, Praha 2006, s. 91 – 96.

UNIVERSUM, všeobecná encyklopedie, 4. díl, Praha 2000.

VALIŠEVSKIJ, Kasimir Feliksovič, (WALISZEWSKI, Kazimierz), Carstvo ženščin – Jekaterina I., Anna, Jelizaveta, b. m. v. 1906.

VILGELM, Adam Francevič, Nemcy v istorii Rossii: ljudi i sobytija, Moskva 2003.

VOLKOVOVA, I. V. – KURUKIN, I. V., Fenomen dvorcovyh perevorotov v političeskoj istorii Rossii XVII – XX vv., in: Voprosy istorii LXX, 1995, No. 5 – 6, s. 40 – 61.

WILBERTZ, Gisela, Heinrich Graf Ostermann 1687 – 1747, zur 300. Wiederkehr seines Geburtstages, Bochum 1987.

ZNAMENITYJE rossijane XVIII – XIX vekov: biografii i portrety: po izdaniju velikou knjazja Nikolaja Michajloviča „Russkije portrety XVIII i XIX stoletij“, sost. Je. F. Petinova, Sankt-Peterburg 1995.

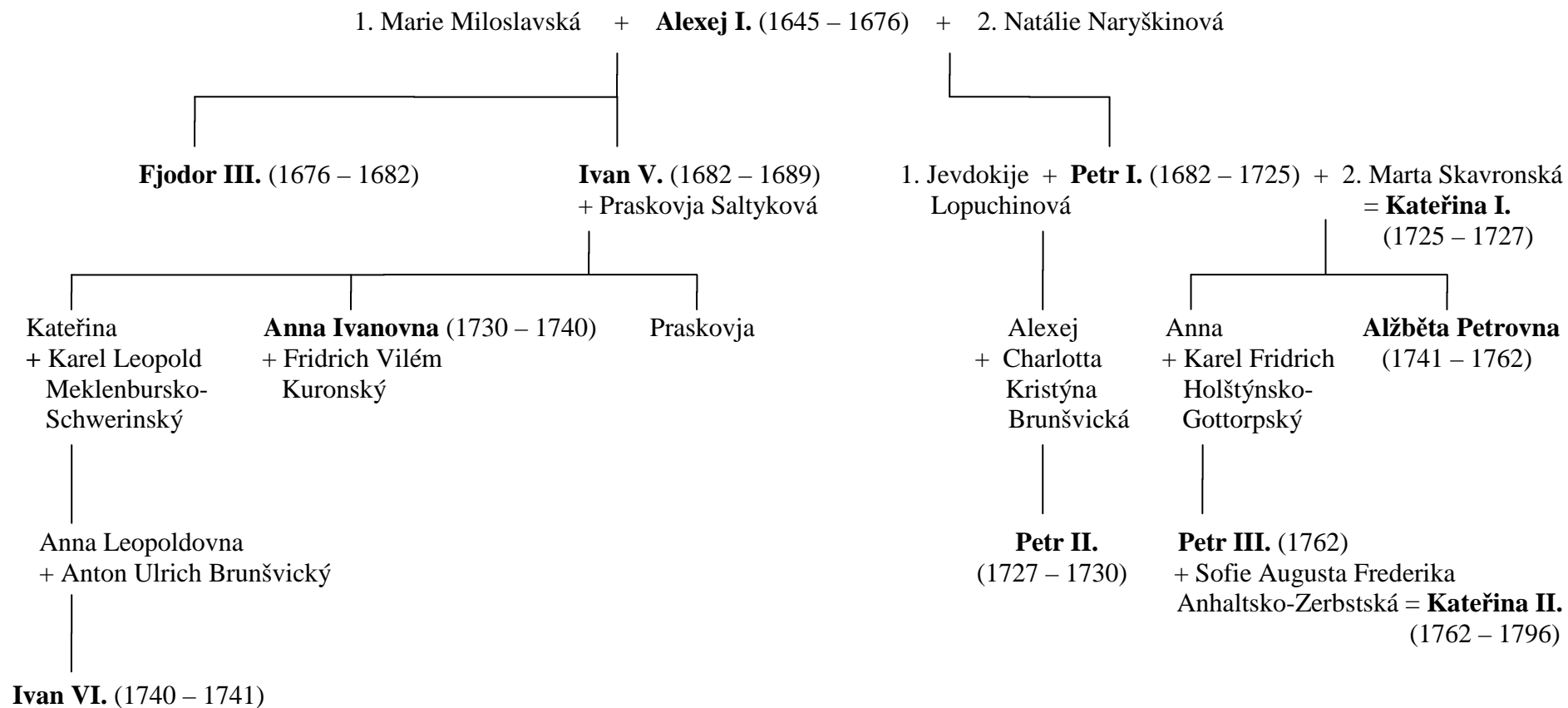
ŽALOUDEK, Karel, Encyklopedie politiky, Praha 2004.

PŘÍLOHY

Seznam příloh

1. Rodokmen Romanovců
2. Carevna Anna Ivanovna
3. Anenská kamarila
4. Ivan VI. a Anna Leopoldovna Meklenburská
5. Kamarila Anny Leopoldovny
6. Carevna Alžběta Petrovna
7. Alžbětinská kamarila

ROMANOVCI

Příloha č. 2 – Carevna Anna Ivanovna

(<http://cs.wikipedia.org>)

(www.britannica.com)

Příloha č. 3 – Anenská kamarila

Ernst Johann Biron

(<http://en.wikipedia.org>)

Andrej Ivanovič Ostermann

(<http://de.wikipedia.org>)

Christoph Burkhard Münnich

(<http://en.wikipedia.org>)

Gavril Ivanovič Golovkin

(<http://ru.wikipedia.org>)

Alexej Michajlovič Čerkasskij

(<http://en.wikipedia.org>)

Pavel Ivanovič Jagužinskij

(<http://ru.wikipedia.org>)

Artemij Petrovič Volynskij

(<http://ru.wikipedia.org>)

Příloha č. 4 – Ivan VI. a Anna Leopoldovna Meklenburská

(<http://ru.wikipedia.org>)

(<http://ru.wikipedia.org>)

Příloha č. 5 – Kamarila Anny Leopoldovny

Anton Ulrich Brunšvický

(<http://de.wikipedia.org>)

Moritz Karl Lynar

(<http://ru.wikipedia.org>)

Juliana Mengden

(<http://www.fine-art-images.net>)

Michail Gavrilovič Golovkin

(<http://ru.wikipedia.org>)

Příloha č. 6 – Carevna Alžběta Petrovna

(<http://ru.wikipedia.org>)

(<http://ru.wikipedia.org>)

Příloha č. 7 – Alžbětinská kamarila

Jacques-Joachim Trott markýz de la Chétardie

(<http://ru.wikipedia.org>)

Jean Armand Lestocq

(<http://ru.wikipedia.org>)

Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin

(<http://en.wikipedia.org>)

Michail Illarionovič Voroncov

(<http://ru.wikipedia.org>)

Alexej Grigorjevič Razumovskij

(<http://en.wikipedia.org>)

Ivan Ivanovič Šuvalov

(<http://ru.wikipedia.org>)

Petr Ivanovič Šuvalov

(<http://en.wikipedia.org>)

Alexandr Ivanovič Šuvalov

(<http://ru.wikipedia.org>)